

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Olof Wennås, Platon och Aristoteles

Karl Erik Rosengren m.fl., Tidningsstruktur och politisk information

---

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Politiska partier. Av *Gunnar Sjöblom*

Objektivitet och balans. Replikskifte mellan *Jörgen Westerståhl* och *Göran Herméren*

Svensk u-landsforskning. Av *Maud Eduards m.fl.*

An Analysis of *Leif Lewin's* The Swedish Electorate. By *Sten Berglund*

LITTEKATURGRANSKNINGAR

Lars Dencik, Fred, våld, konflikt. Anm. av *Kjell Goldmann*

Ingemar Dörfer, System 37 Viggen. Anm. av *L.-G. Stenelo*

Harry Forsell, Strukturomvandling och kommunala beslut. Anm. av *Lennart Lundquist*

Ingvar Johansson m.fl., Positivism, marxism, kritisk teori. Anm. av *Björn Wittrock*

Neville Maxwell, India's China War. Anm. av *Håkan Wiberg*

Bert Stålhammar, Valda ombud för Sveriges folk. Anm. av *Nancy Eriksson*

LITTERATURNOTISER

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Lennart Månsson, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1974 är 54,10 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang tillnedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes

Lund i januari 1974

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

- Olof Wennås*, Platon och Aristoteles om jämlikhet, rättvisa och demokrati 65
Karl Erik Rosengren, Marie Kindblom-Persson och Britt-Inger Nord, Tidningsstruktur och politisk information 78

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

- Politiska partier. Kommenterad bibliografi. Av *Gunnar Sjöblom* 91
Objektivitet och balans. Replikskifte mellan *Jörgen Westerstahl* och *Göran Hermerén* 101
Svensk u-landsforskning. Av *Maud Eduards, Benny Hjern* och *Lars Rudebeck* 104
Cross-Level Inference and Model-Building: An Analysis of Leif Lewin's The Swedish Electorate 1887—1968. By *Sten Berglund* 113

LITTERATURGRANSKNINGAR

- Lars Dencik*, red., Fred, våld, konflikt. Anm. av *Kjell Goldmann* 125
Ingemar Dörfer, System 37 Vigen. Anm. av *L.-G. Stenelo* 127
Harry Forsell, Strukturomvandling och kommunala beslut. Anm. av *Lennart Lundquist* 130
Ingvar Johansson m.fl., Positivism, marxism, kritisk teori. Anm. av *Björn Wittrock* 133
Neville Maxwell, India's China War. Anm. av *Håkan Wiberg* 136
Bert Stålhammar, Valda ombud för Sveriges folk. Anm. av *Nancy Eriksson* 138

- LITTERATURNOTISER 140
-

Platon och Aristoteles om jämlikhet, rättvisa och demokrati

AV OLOF WENNÄS

Det torde råda allmän enighet om att studier i äldre och nyare normativ politisk teori måste ingå i den statsvetenskapliga grundutbildningen vid våra universitet. Goda skäl för saken har bl.a. Pär-Erik Back och Jens Christophersen fört fram i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1972: 1 s. 92 ff. Ett skäl är, menar de, att det knappast finns något område inom modern statsvetenskaplig forskning, där idéhistoriska aspekter inte har relevans. Ett annat är att de som studerar statsvetenskap på grundnivån såväl som på forskarutbildningsnivån ingen annanstans får erforderlig vidgning av sina idéhistoriska perspektiv.

Ett tredje skäl synes mig vara det stegrade intresset för idéanalys och ideologidebatt hos politiker och samhällsvetare världen över; det blir f.ö. allt tydligare att de avgörande konflikterna på såväl den nationella som den internationella politikens områden i grunden är av ideologisk natur. Och ett fjärde skäl är väl den allt livligare diskussionen om rätta innebörden av värdeladdade ord och begrepp i "rättighetsförklaringar" av olika slag; ett aktuellt exempel är det nu antagna förslaget till ny svensk regeringsform med inskrivna krav på "rättvisa" och "jämlikhet".

Eftersom studier av äldre normativ politisk teori knappast kan få mer än ett mycket begränsat utrymme inom statsvetenskapen måste en metod tillämpas, som ger största möjliga utbyte av studierna trots den starka begränsningen. Christophersens förslag i detta stycke förefaller väl värt att pröva. Han rekommenderar tematiska studier som kan belysa för nutiden relevanta politiska problemkomplex, t.ex. politiskt ledarskap—politiska eliter, administrativt ledarskap—byråkrati etc.

Med tanke på den stora roll, som begreppen jämlikhet, rättvisa och demokrati har fått i nutida politisk debatt, förefaller ett temastu-

dium av dessa föreställningars utveckling vara ett fruktbart alternativ.

Här skall som exempel redovisas ett avsnitt av ett underlag för ett sådant studium. Metodiskt ansluter det till den empiriska semantik, som Arne Naess och Jens Christophersen utvecklat och tillämpat bl.a. i arbetena *Democracy, Ideology and Objectivity, Studies in the Semantic and Cognitive Analysis of Ideological Controversy* (1956), *Demokratisk styreform. En presiseringsmeny* (1968) samt Christophersens i *The meaning of "Democracy" as used in European ideologies from the French to the Russian Revolution* (1966).

Några grekiska 500- och 400-talsförfattare

Hur gammal är jämlikhetstanken? Och var har den uppstått? Det vet vi inte. I verbaliserad form möter oss olika jämlikhetsidéer redan i den äldsta kinesiska filosofin, i den gammaltestamentliga traditionen och i det försokratiska grekiska tänkandet. Ofta framträder de i nära förbund med mer eller mindre klart utformade föreställningar om rättvisa.¹

Vi vet emellertid ganska litet om vad man i dessa kulturkretsar närmare bestämt lade in i begreppet jämlikhet och om vilka argument man anförde för och emot olika jämlikhetskrav. Detsamma gäller de sociala och ekonomiska förhållandena i dessa kulturer.

Bättre underrättade är vi i båda dessa avseenden om 500- och 400-talens Grekland och särskilt om stadsstaten Aten. Där var den privata äganderätten till jord fullt erkänd. Där fanns en bestämd arbetsfördelning mellan olika folkgrupper. Där var handel och penninghushållning väl etablerade företeelser. Och där rådde starka sociala och politiska motsättningar mellan en jordägande adelsklass, en expanderande köpmannaklass, en talrik hant-

verks- och bondeklass samt en till numerär och sammansättning tämligen obestämd underklass av lönearbetare. Slavarna betraktades i allmänhet inte som en egentlig samhällsklass utan som en del av hushållens egendom.

Aten var liksom övriga stadsstater i Grekland en *polis*, ett slutet samhälle, vars innevånare i likhet med övriga greker betraktade sig som de enda verkligt fria människorna, *hoi eleutheroi*, i det mesta överlägsna andra folk som de gärna kallade *hoi barbaroi*. I enlighet med denna etnocentrism ansåg man, att greker inte borde förekomma som slavar.²

Om Atens sociala och politiska utveckling har historieskrivaren Herodotos åtskilligt att berätta i sin bok om de antika folken, nedskrivna någon gång vid 400-talets mitt. När atenarna hade blivit kvitt tyrannerna, meddelar han bl.a., då började deras samhälle att blomstra. Därav kan man se, konkluderar han, att jämlikhet är något eftersträfvansvärt.³

Det grekiska ord Herodotos använder och som här översatts med jämlikhet är *isonomia*. Ordet förekommer ytterligare ett par gånger i sammanhang som påminner om det nu återgivna. När Herodotos skildrar Persiens historia efter kung Kambyses död t.ex., då låter han en grupp sammansvurna, vilka just oskadliggjort en bedräglig maktusurpator, föra en debatt om hur landet bäst skall styras. Någon föreslår fortsatt envælde. En annan rekommenderar fåmannavælde. En tredje vill införa *isonomia* och sätta folket i högsätet. Tvärt emot vad enväldshärskarna brukar göra, säger han, så tillsätter folket ämbetsmännen genom lottning, avkräver styrelsen ansvar och hänskjuter alla ärenden till gemensam rådpläning.⁴

Vad menar nu Herodotos närmare bestämt med termen och begreppet *isonomia*? Ordet är ur semantisk synvinkel mångtydigt, och vi saknar både språkbruksbeskrivande och stipulativa definitioner i tidens litteratur. Men det förefaller tämligen klart, att Herodotos i här refererade kontext och situation med termen *isonomia* denoterar en styrelseform och en styrelseform, som av allt att döma inte är någon sorts fåmannavælde utan ett slags folkvälde.⁵

Men meningarna härom är delade. Vi vet att ordet *isonomia* brukades vid denna tid som beteckning för en författning av folkstyrelsetyp, innan ordet *demokratia* blev allmänt. Under 400-talets senare hälft kunde orden förekomma omväxlande med varandra.⁶ Somliga, som t.ex. historikern A. W. Gomme, hävdar att *isonomia*

vanligen betecknade "a constitutional régime, whether oligarchic or democratic, the rule of order, the contrary of the irresponsible tyranny".⁷ Andra, som t.ex. filologen Gregory Vlastos, hävdar med instämmande av kännaren av grekisk filosofi W. K. C. Guthrie att termen endast betecknade folkstyrelse, den styrelseform vari jämlikhetsprincipen bäst förverkligas.⁸

Vad begreppet *isonomia* enligt hans uppfattning konnoterar lämnar Herodotos emellertid så sparsamma uppgifter om att det förefaller svårt att ur den innehållsbeskrivningen dra några bestämda slutsatser. Framför allt saknas upplysning om vilka han avser med "folket". Om man på goda grunder antar, att han syftar endast på de vuxna fria männen och inte också på kvinnorna, metoikerna och slavarna, och om man med folkstyre menar en styrelseform, som förverkligas i den mån i princip alla vuxna invånare i ett land deltar i den politiska beslutsprocessen i varje fall i viktigare ärenden, då kan man ju med viss rätt beteckna hans "folkvälde" som ett "fåtalsvälde". Man har beräknat, att de vid politiska avgöranden röstberättigade atenarna under 400-talet utgjorde endast omkring 5% av totalbefolkningen.⁹

Om Herodotos själv sympatiserar med det statskick där folket härskar, det är ovisst. Att historieskrivaren Thukydidides gör det är däremot säkert. Det framgår bl.a. av det tal han låter Perikles hålla över i det peleponesiska kriget fallna atenare. Det är riktigt, börjar Perikles, att vår styrelseform kallas demokrati. Styrelsen ligger nämligen i händerna på de många och inte på de få. I enskilda tvistemål "har alla enligt lagarna samma rätt, men ifråga om anseende har envar, allteftersom han utmärker sig i något, företräde, icke så mycket på grund av den samhällsklass han tillhör som på grund av förtjänst. Icke heller blir av fattigdom någon, om han gör staten en tjänst, hindrad därifrån på grund av sin obemärkta ställning. . . . Samma personer sköter på en gång sina egna och statens angelägenheter. . . . Själva avgör vi statsangelägenheterna eller överväger dem behörigt".¹⁰

I denna oration, som säkerligen är starkt idealiserande, kan uttalanden om tre slags jämlikhet urskiljas. Det ser ut som om de utgör deskriptiva uttalanden och som om de alltså talar om vad man i allmänhet förstod med jämlikhet och demokrati vid tiden för detta tal, dvs. omkring 430 f.Kr. Att det förhåller sig så

är långt ifrån omöjligt; Thukydidens kände väl tidens tankar.¹¹ Men vi har nog här främst att göra med normativa uttalanden, som uttrycker vad Perikles anser jämlikhet och demokrati bör stå för, eller möjligen endast vad Thukydidens anser att Perikles sagt eller bort säga härom i förhandenvarande situation.

Här omtalas för det första en viss *politisk jämlikhet*: de många har oberoende av ekonomisk ställning rätt eller skyldighet att delta i det politiska livet och där lika dela makt och ansvar. Här omtalas för det andra en viss *social jämlikhet*: alla åtnjuter anseende efter förtjänst och inte efter klasstillhörighet. Och här omtalas för det tredje en viss *rättslig jämlikhet*: i åtminstone enskilda tvistemål är alla likställda inför lagen.

Men inte heller Thukydidens preciserar innebörden av termen "de många". Allmänt antas, att han liksom andra vid denna tid med "folket" förstått de fria männen av grekisk härkomst, dvs. en minoritet med särskilda företrädare i förhållande till totalbefolkningens stora massa. Historikern Michael Grant anser sig kunna konstatera, att Thukydidens liksom Herodotos och "like most educated people with aristocratic connections, approved of democracy if, and only if, it did not go too far".¹²

Ekonomisk jämlikhet nämns inte uttryckligen i Perikles' begravningstal som något eftersträvarvärt. För Euripides, revolutionären bland 400-talets grekiska dramatiker, är emellertid också den ekonomiska likställigheten ett ideal vid sidan av den politiska och rättsliga. Tillbe hellre jämlikheten än ärelystnaden, manar drottning Iokaste sina söner i skådespelet De feniciska kvinnorna. Jämlikheten är nämligen skönare. "Den binder samman vän med vän och stad med stad och bundsförvant med bundsförvant. Den skänker stadga människor emellan. Överflödet alstrar fiendskap: den rike hatas alltid av den fattige". Och i De skyddsökande framhåller atenaren Theseus stolt: "Vi ger inte mera makt åt de förmögna: här gäller jämlikheten mellan rik och fattig!" I ett enväldigt råder inte jämlikhet — där tar en enda man lagen i egna händer. Men finns det av folket stiftade lagar, då "har de svaga och de starka rättsligt samma ställning. Det är möjligt för fattigt folk att ställa bättre lottade till svars om de har felat, och den vinner som har rätten på sin sida".¹³

I de här skådespelen — men också i andra — pläderar Euripides för rättslig jämlikhet, för en

viss ekonomisk jämlikhet och för politisk jämlikhet i den meningen att både rika och fattiga bör ha lika del i den politiska makten. Men inte heller han ger någon definition av begreppet "folket".¹⁴

I nyss anförda Euripides-citat finner vi f.ö. ett exempel på den enligt Guthrie vanliga 400-talsföreteelsen att begreppet *isonomia* användes i mycket nära förbindelse med begreppet *homonoia*, samförstånd, "being of one mind". Båda föreställningarna anses allmänt höra till konnotationen av begreppet demokrati. Termen *homonoia* brukades, säger Guthrie, just som beteckning för den process, varigenom "the citizens agree about their common interests, make the same practical choices and carry them out".¹⁵ Vi skulle alltså här ha ett mycket tidigt framträdande av den s.k. konsensusidén eller värdegemenskapstanken, en föreställning som skulle komma att betyda mycket både för samhällsfördragsteoretikerna på 1600-talet och för vår tids demokratidiskussion.

Även hos andra grekiska författare och statsvetare från 400-talet finner vi föreställningar om och argument för eller emot social, ekonomisk, rättslig och politisk jämlikhet. Särskilt bland de s.k. sofisterna uppträder jämlikhetsivrare, som bygger sin argumentation på naturrättsliga idéer. De hävdar, att människorna av naturen är fria och jämlika, att den positiva rätten måste bygga på naturlagarna och att därför den mänskliga lagstiftningen måste främja jämlikhet mellan människorna. Men vi finner också de, som är osäkra på i vilken mån samhällets lagar och regler bör vila på naturens och som hävdar, att alla varelser av naturen är mycket olika och att naturen själv visar att dess rätt är den starkares rätt.¹⁶

Platon

Rätt in i en animerad diskussion om vad som är rätt och riktigt enligt naturen för oss Platon i den tidiga dialogen Gorgias, sannolikt tillkommen något årtionde in på 300-talet. Kallikles, en av samtalets deltagare, påstår att det är de svaga människorna, den stora mängdens människor, som stiftar lagarna och att de där främst till egen fördel. De fruktar givetvis, att de starka skall bli mäktigare än de själva. De säger därför, att det är orätt att sträva efter mer makt än vad mängden har. Sedan stiftar de sådana lagar, som gör alla jämlika. Men just därigenom handlar de emot naturen. Natu-

ren visar ju på många sätt det riktiga i att den bättre är överlägsen den sämre, den mäktigare överlägsen den svagare. Även av förhållandet mellan släkter och stater ser man, att den starkare med en bestämd rätt härskar över och här företräden framför den svagare.¹⁷

Sokrates, dialogens främste resonör, gendriver inte påståendet att det är de svagare, den stora mängden, som stiftar lagarna och det till egen fördel, ett påstående som rimligtvis borde ha lockat till dispyt. I stället överöser han Kallikles med en skur av frågor. Har den överlägsne verkligen någon rätt enligt naturen att med våld tillägna sig den underlägsnes egendom? Har den bättre rätt att härska över den sämre? Har den duglige rätt att äga mer än den mindre duglige? Bör de svagare lyda de starkare? Har de stora staterna verkligen någon av naturen given rätt att anfalla de svagare? Pressad därtill svarar Kallikles, att han tror det vara naturens rättvisa att de, som är bättre i meningen förståndigare med avseende på statens angelägenheter, de skall härska över och äga mer än de, som i den meningen är sämre.¹⁸

Det viktiga för Platon i denna dialog är att försöka komma underfund med vad som egentligen avses med rätt och rättvisa, med *dikaio-syne*. Detta ord översätts vanligen med "rättvisa" eller "rättrådighet". Det har också den mera preciserade betydelsen "riktighet enligt en given måttstock", t.ex. naturens.¹⁹ Det förefaller uppenbart, att ordet i det här sammanhanget har den senare innebörden.

Platon sliter inte tvisten mellan Kallikles och Sokrates. Han lämnar ämnet och övergår till en svidande kritik av den demagogi, som enligt hans mening frodas i den atenska demokratin. Implicit ligger väl i den kritiken ett erkännande åt Kallikles. I den styrelseform, heter det, där alla är jämlika och där folktalarna och politikerna rättar sig efter den stora massans ytliga krav, där bryr sig ingen om det allmänna bästa och om vad som kan göra människorna bättre moraliskt sett. Och där kan sådana skändliga ting inträffa som justitiemordet på Sokrates.²⁰

Platon återvänder emellertid snart till frågan om vad rättvisa eller rättrådighet är. Det sker i den stora dialogen Staten — i somliga äldre manuskript kallad *peri dikaion*, dvs. om rättvisan eller om rättrådigheten. Som tillämpningsexempel för sitt resonemang konstruerar han en egen statsmodell, den rättrådiga statens idé.

Han går grundligt tillväga. Han frågar, varför människorna överhuvudtaget har bildat samhällen och finner svaret i det faktum att de har insett att de av naturen är olika och att de därför har tagit arbetsfördelningsprincipen i sin tjänst för att kunna leva bättre. I kraft av sitt naturgivna förnuft och sin erfarenhet har de förstått, att de bäst kan tillgodose sina behov om de specialiserar sig så att några är jordbrukare, några byggmästare, andra köpmän, konstnärer, läkare, åter andra hantverkare av olika slag osv. Vilka som bör vara det ena och det andra ger naturen anvisning om. Alla föds med olika anlag, och olika människor passar för olika sysslor.²¹

När Platon därefter går att bygga upp sin statsmodell, följer han denna arbetsfördelningsprincip. Han delar in statsmedlemmarna i två, eller nogare räknat tre klasser (men räknar inte in slavarna i någon) och ger de olika klasserna olika uppgifter. Lönarbetarnas, köpmännens, hantverkarnas och jordbrukarnas klass skall sörja för folkets materiella välfärd. Väktarklassen skall med sin styrka och tapperhet svara för folkets skydd mot yttre och inre fiender. Slutligen skall styresmännens klass, uttagen bland de bästa i väktarklassen och därtill utbildad i tidens vetenskaper, leda och styra folket. Den första klassen blir den stora, styrda klassen, de båda andra den lilla, styrande.

Denna samhällsorganisation är byggd på förnuftets, naturens och erfarenhetens grund. Men när Platon skall förklara, varför det mellan samhällsklasserna måste finnas en bestämd rangordning, bygger han på mytens grund: När Gud skapade människorna, då blandade han guld i dem som skulle bli styresmän. De är därför och bör vara de högst värderade. I deras medhjälpare, väktarna, blandade han silver. De är och bör vara de näst högst skattade. I blivande jordbrukare och hantverkare blandade han endast koppar och järn, de mindre värdefulla metallerna. Därför är och bör dessa människor också vara de lägst värderade.²²

I Platons idealstat råder alltså en betydande *social ojämlikhet*. Slavarna räknas inte till de egentliga samhällsklasserna. Dessa är klart avgränsade ifråga om status, positioner och arbetsuppgifter. De är rangordnade över och under varandra i ett distinkt hierarkiskt system. Där finns också en betydande *politisk ojämlikhet*. Staten styrs av de mest begåvade och högst utbildade, av filosoferna, vetenskapsmännen, de som genom kunskap och dialektik fått en

riktig bild av det godas idé. Endast de förutsätts vara tillräckligt förtrogna med tingens ideala natur. Endast de anses tillräckligt väl förstå sig på en rätt statsstyrelse. Endast de äger rätt *sophia*, dvs. rätt kunskap om vad som gagnar samhället som helhet. Endast de kan rätt ansvara för samhällets enhet och bestånd.

Men där finns dock en sorts "jämlighet för jämlingar". Ett exempel är kravet att de styrande inte får ha privategendom. De delar med väktarna behaget att slippa arbeta för sitt materiella uppehälle. Ett annat exempel är den nära nog fullständiga jämligheten mellan kvinnor och män inom de båda högsta klasserna. Mannen och kvinnan har, hävdar Platon, i stort sett lika själsliga om än inte fysiska anlag. Om mannen är överlägsen i somliga avseenden, så är kvinnan det i andra. Ingen enda statlig verksamhet kan finnas, som uteslutande tillhör mannen i hans egenskap av man eller kvinnan i hennes egenskap av kvinna. Därför bör även kvinnorna ha del i statens styrelse och försvar. De av dem, som har lämplig begåvning och fallenhet för väktarklassens värv, bör också utbildas därtill på alldeles samma sätt som männen och gemensamt med dem.²³

Denna stat är enligt Platons mening en god och rättvis stat. Den äger de fyra s.k. kardinaldygderna, nämligen vishet, mod, besinning samt rättvisa eller rättrådighet. Visheten får den av styresmännen och modet av väktarna. Besinningen, eller måttfullheten, består i samstämmigheten beträffande vilka som skall styra och leda staten och i den harmoni som denna samstämmighet ger mellan statens medlemmar. Men vari består rättvisan eller rättrådigheten? Den består däri att staten fungerar så att den kan förverkliga den rättvisa statens idé. Så fungerar staten, om varje samhällsklass och varje medlem lämnar det bidrag till det gemensamma bästa, som naturen givit honom anvisning om att lämna. Rättrådig, eller rätt eller riktig enligt sin natur och sin idé, är följaktligen staten, då näringsidkaren fullgör sina förpliktelser och väktaren—styresmannen sina. Orättrådig är den, om medborgarna är mångsysslare, om t.ex. näringsidkaren också är styresman. Att vilja gå över från en klass till en annan utan att naturen givit anvisning därom genom begåvningsutrustningen, det är att förbryta sig mot den rättrådiga statens idé. Det förhåller sig nämligen med staten som med den enskilde statsmedlemmen. I hans själ kämpar vishet, mod och begär med varandra. Rätträ-

dig, dvs. riktigt enligt naturen, lever han endast när han låter dessa själens krafter harmoniskt samverka.²⁴

Det statsskick, som tillåter vem som helst att vara med och styra, som tillåter hantverkaren eller väktaren att också vara politiker, det statsskicket kallar Platon demokrati. Det placerar han näst längst ned på styrelseformernas rangskala, närmast före tyranniet, "det sista stadiet i statens sjukdomshistoria". Med djupt förakt, ja, nästan med öppet hat gisslar han "demokraternas" frihets- och jämlighetsiver. Demokratien, säger han, har uppstått därigenom att de fattiga besegrat sina motståndare, varefter de delat friheten och makten mellan sig. I demokratien, som han kallar jämlighetens styrelseform, råder allsköns friheter. Alla ser på sin egen bekvämlighet, ingen på statens bästa. Det är dåligt med respekten för lagarna. Ingen bryr sig om från vilken sysselsättning den kommer som sätter sig att sköta politiska värv. Säger han bara, att han är folkets vän, så hedrar man honom. Typiskt för jämlighetsmannen, demokraten, är att han lever ett ombytt liv. "Ofta kastar han sig in i politiken, rusar upp och talar eller handlar alldeles som det faller honom in. Blir han avundsjuk på någon krigare, rusar han dit, för att kanske i nästa ögonblick störta över till affärsmännen, om de väcker hans avundsjuka." Men om frihets- och jämlighetssträvandena får gå för långt, då blir demokratien snart ett offer för någon tyrann, som förstår att rycka till sig tyglarna. Nära tyranniets stadium är staten då metoikern betraktas som fullvärdig medborgare och då frihetsbegäret, jämlighetsbegäret och självvåldet får sonen att missakta fadern och läraren att frukta sina lärjungar och smickra dem medan lärjungarna föraktar sina lärare. Längst har det gått då köpta slavar uppträder lika fritt som deras herrar och då kvinnorna i alla samhällsklasser betraktas som jämställda med männen. När så slutligen ingen bryr sig om lagarna för att överhuvudtaget inte ha någon herre över sig, då går friheten och jämligheten över sin yttersta gräns och förvandlas till det hårdaste slaveri under en tyrann.²⁵

Platons hårda dom över demokratien ses i den idéhistoriska litteraturen inte sällan som ett uttryck för tanken att statsenhetens intressen inte kan rättmätigt tillgodoses om de "närande" klasserna med sina materiellt inriktade intressen får styra och bestämma och särskilt

inte om de fattiga har avgörandet om hand. Med sin elitstyrelse-teori skall Platon ha velat frikoppla statsstyrelsen från egoistiska klassintressen. Till denna åsiktsriktning hör Axel Hägerström som betecknat Platons statsidé som "en våldsamt reaktion gentemot klasstaten och dess ekonomiska underlag, handels- och penningsspekulationerna".²⁶

Men vad är det nu för sorts demokrati Platon talar om och kritiserar? Arne Naess och Jens Christophersen har funnit det svårt att avgöra saken. Ordet *demokratia* förekommer före Aristoteles i flera betydelse, påpekar de. Ordet brukades vanligen med innebörden "styrelse genom de många" inrymmande betydliga personliga friheter för de enskilda medborgarna. Hos Platon har tillkommit betoningen av den viktiga roll de fattiga spelar i en demokrati. För honom skall demokrati ha inneburit ett statskick, i vilket de många mer eller mindre egendomslösa fria männen i kraft av sitt flertal och med betydande personliga friheter styr staten i enlighet med sina intressen och önsningar.²⁷

Uppfattningarna om Platons Staten går vitt isär. Många anser liksom statsvetaren Robert Dahl att boken medvetandegjort elitstyrelsens möjligheter och svårigheter. Somliga har i den läst in ett uttryck för Platons egna politiska aspirationer. Andra har sett boken som ett dagspolitiskt inlägg till förmån för oligarkernas parti i tidens Aten. Åter andra har trott, att den haft till syfte att stärka vakthållningen kring den grekiska folkrenheten och kring myten om grekernas överlägsenhet över andra folk.²⁸ Några har menat att analysen av rättvisans idé är helt underordnad vad som tolkats som ett försvar för det aristokratiska statskicket i allmänhet.²⁹ Det finns också de, som hävdar att Staten i första hand är ett hjälpmedel till förståelsen av Platons idélära och endast i andra hand en statsfilosofisk framställning.³⁰

I varje fall är det alldeles uppenbart, att Platons åsikter om frihet, jämlikhet och demokrati inte kan förstås om de inte ses som utflöden av hans idélära. Att Platon konstruerat en socialt sett statisk stat kan ha berott på att han utgått från ett av idélärens fundament, det nämligen att sinne världens fenomen har en benägenhet att degenerera från idévärldens. Orättträdigheten betecknar Platon i dialogen Timaios som en sjukdom; den kan drabba även staten. Endast om staten följer naturens

ordning, håller den sig frisk och harmonisk. Naturens ordning måste ju vara den bästa eftersom naturen är en enda organism, vari allt är ändamålsenligt inrättat av världsförnuftet.³¹

Vidare är det tydligt, att Platons rättträdighetsuppfattning bygger på den under antiken vanliga tron att varje ting och varje varelse av världsförnuftet tilldelats sin bestämda plats och sin bestämda uppgift. Rubbas något härvidlag, uppstår obalans, vilken måste hävas för att harmoni åter skall inträda.³²

Det är också tydligt, att hans uppfattning är färgad av den äldre pytagoreiska etikens tro att det både i de enskilda liv och i samhällslivet finns en dualism mellan olika strävanden, t.ex. mellan expansion och begränsning, och att den obegränsade expansionen är något ont och den måttfulla begränsningen något gott.³³

Är nu Platons rättvisuppfattning vanlig för hans tid? Nej, hävdar Karl Popper i den berömda boken *The open society and its enemies*. Den är snarast en innovation med bestämt syfte. Enligt den då vanliga uppfattningen betydde rättvisa opartiskhet och likhet inför lagen. Den rättviseföreställningen diskuteras emellertid inte i Staten och det enligt Popper därför att Platon vill propagera för sin egen version av rättvisans idé. "Justice" definieras som "that which is in the interest of the best state", vilket är "to arrest all change". Rättvis är staten, när den bevarar den ideala statsordningen så intakt som möjligt.³⁴

Poppers tolkning avfärdas som "helt fantastisk" av den engelske idéanalytikern John Plamenatz. För honom är Staten ingenting annat än en kraftig direktattack mot tidens frihets- och jämlikhetsidéer.³⁵

I ljuset av nyare forskning synes det vara så, att Popper varit ute på villovägar. Platon anknyter uppenbarligen till i äldre grekisk filosofi vanliga rättvis- och jämlikhetsföreställningar, vilka, som Gregory Vlastos nyligen visat, hörde hemma i sammanhang långt utanför politikens och moralens ramar. Att respektera någons eller någots natur, det är i denna filosofi att vara rättvis eller just mot denna någon eller detta något; att förtrycka eller fördärva någons eller någots natur är att vara orättvis eller ojust. Denna föreställning ansluter i sin tur till den mycket gamla naturfilosofiska traditionen att universums huvudbeståndsdelar utgöres av jämlika motsatspar — himmel och jord, ljus och mörker, värme och kyla etc. Jämvikten mellan dessa motsats-

par åstadkommer balansen i universum, "sfärernas harmoni". Grundarna av det vetenskapliga tänkandet uttryckte denna harmoni i jämlikhetstermer. "Cosmic equality", skriver Vlastos, "was conceived as the guaranty of cosmic justice: the order of nature is maintained because it is an order of equals". Så länge "the original equality of the opposites . . . is maintained, justice is assured, for no opposite will be strong enough to dominate another".³⁶

Aristoteles

Platons dialog Staten är enligt den amerikanske statsvetaren och idéhistorikern Sanford A. Lakoff "the *locus classicus* for all aristocratic antiegalitarian thought".³⁷ Men stark konkurrens synes Aristoteles kunna erbjuda med sin Statslära (330-talet f.Kr.). Dess jämlikhetsuppfattning skiljer sig föga från Statens. Skillnaden ligger snarast i motiveringarna för huvudtesen att det är rätt och riktigt att somliga människor skall ha företräden framför andra i samhällslivet.

Även Aristoteles låter denna huvudtes vila på naturrätten eller naturlagarna. Men till skillnad från Platon ser han frågan om tingens, människans och statens natur i ett markerat teleologiskt perspektiv. Någons eller någots natur är dess bestämmelse eller dess ändamål, dess *telos*, och mot ett fullkomnande eller förverkligande av sin natur eller sitt *telos* strävar allt och alla. Om en människa skall kunna fullkomna sin natur, vilket är att så långt det går utveckla sina potentiella möjligheter och att leva ett gott liv, då måste hon i regel ha hjälp av andra. För att bättre klara av de materiella bekymren bildar människan familj och hushåll med bestämd arbetsfördelning mellan man, hustru, barn och slavar. De människor, som har de största utvecklingsmöjligheterna, måste dock för att kunna förverkliga sig själva befrias från materiella sysselsättningar i mycket hög grad. För att underlätta dessa människors självförverkligande sluter sig hushållen samman till byar och till sist till stater med i princip samma arbetsfördelning som hushållets. De som är lämpade därtill ägnar sig åt statens styrelse, åt rättskipningen, åt konsten respektive åt vetenskaperna. De övriga ägnar sig åt handeln och näringarna. Naturen har ju, menar Aristoteles, skapat skilda ting och varelser för skilda uppgifter enligt principen att varje instrument har sin finaste skärpa när det tjänar

ett bestämt ändamål och inte en rad olika syften.³⁸

Människan är således av naturen en samhällsvarelse, en politisk varelse eller, för att använda den översättning statsvetaren Carl J. Friedrich anser trognast, en *polis*-boende varelse; med polis avser Aristoteles enligt Friedrich inte bara en s.a.s. borgerlig utan också en religiös gemenskap, en slags "kyrkstat".³⁹ Samhällets, statens, gemenskapens eller associationens natur eller ändamål blir med detta betraktelsesätt att göra det möjligt för människan att leva ett sant mänskligt liv, vilket är att förverkliga sig själv efter sin bestämmelse. Men kan t.ex. slaven verkligen förverkliga sig själv som människa i ett samhälle med den beskrivna arbetsfördelningen? Ja, svarar Aristoteles. Hans svar gäller dock endast dem som är slavar av naturen, dvs. de människor som inte kan leva ett gott liv utan att andra tar hand om dem. Under förutsättning att slaven har en god herre får han genom detta naturliga slaveri den bästa möjligheten att fullkomna sig såsom människa.⁴⁰ Svaret har på goda grunder betecknats som ett av de klassiska fallen av cirkelbevis; resonemanget, säger Carl J. Friedrich, bevisar ingenting utan helt enkelt upprepar den premiss det utgår ifrån.⁴¹

Ojämlikheten i levnadsvillkor och politiska rättigheter finner Aristoteles således naturenlig. Slavar, lönearbetare och enkla hantverkare har inte den kapacitet som behövs för att vara fullvärdiga medborgare med politiska rättigheter; begreppet medborgare definierar han operationellt som en man som deltar i rättskipningen och som utövar något ämbete eller har någon annan offentlig uppgift.⁴²

Men är det rättvist att ge olika medlemmar av statskroppen olika förmåner t.ex. beträffande politiska rättigheter? Det beror på vad man menar med rättvisa, svarar Aristoteles. I demokratierna anser man det rättvist att alla har lika rättigheter, i oligarkierna att rättigheterna är olika fördelade. Båda statsskickens försvarare använder dock felaktiga motiveringar: Oligarkerna håller före att överlägsenhet i ett avseende — i deras fall rikedom — medför överlägsenhet i allt, medan demokraterna tror att jämlikhet i ett hänseende — t.ex. ifråga om att vara född som en fri man — betyder jämlikhet i allt. Frågan om vad som är rättvist måste nämligen, stryker Aristoteles under, avgöras med hänsyn till statens ändamål. Om detta är att göra det möjligt för statsmedlem-

marna att leva ett gott och lyckligt liv, om statsgemenskapen är till för de goda handlingarnas skull och inte bara för själva samlivet såsom sådant, om statsgemenskapen m.a.o. har ett moraliskt syfte, då måste det vara rättvist och rättrådigt att de som lämnar större bidrag till denna gemenskap också får större politiska rättigheter än de som lämnar mindre bidrag.⁴³

Aristoteles tangerar här den teori om rättvisan, som han närmare utvecklat i Nikomachiska etiken. Den teorin har betytt mycket för allt juridiskt tänkande. Han skiljer mellan å ena sidan *distributiv* och å den andra *korrektiv rättvisa*. Den distributiva rättvisan säges räkna med minst fyra termer, nämligen två personer och två ting. Skall två ting fördelas mellan två personer, måste frågan om fördelningen är rättvis relateras till såväl personerna som till tingen. Värdebalansen mellan tingen måste förhålla sig som värdebalansen mellan personerna. Annars uppstår tvister och klagomål "beroende antingen på att jämlikar inte äger eller har fått en likvärd andel eller på att olikvärda personer har fått en lika andel". Saken klarläggs ytterligare av idén om belöning efter förtjänst. "Alla är nämligen överens om att det rätta vid fördelningen av olika ting bör följa en viss värdeskala, fastän alla inte anger samma värde, utan demokraterna hänvisar till medborgarfriheten, medan anhängarna av fåmannaväldet framhåller rikedomens eller i en del fall ädel börd och aristokraterna nämner den personliga dugligheten." Det rätta eller rättvisa ligger alltså i likvärdigheten i relationen mellan termerna. Distributionen av politiska rättigheter eller sociala förmåner blir rättvis, om personen A får så mycket därav som motsvarar hans värde och personen B så mycket som motsvarar hans. Värdenormen kan vara t.ex. bidragen till eller insatserna för det gemensamma bästa.⁴⁴

Denna distributiva rättvisa gäller fördelningen av ting. Den korrektiva rättvisan gäller människors inbördes förhållanden. Den ser inte till personernas egenskaper utan söker finna ut vad som skall vara det rätta i en viss given situation, i vilken någon anser sig ha fått för mycket eller för litet i något avseende. Det rätta i korrektiv mening måste vara det som är mitt emellan t.ex. förlust och vinst. Domaren, som träffande kallas medlare, anses ha kommit fram till det rätta om han kommit fram till det intermediära. Han handlar "som om en linje var delad i olika stora delar och han tog bort

det avsnitt, varmed den större delen överskrider halva linjen och lade det till den mindre delen. Så snart helheten är delad itu och vardera parten har fått lika mycket, säger man ju att de har fått sitt".⁴⁵

Efter en hänvisning till detta avsnitt i Nikomachiska etiken tar Aristoteles upp problemet jämlikhet och rättvisa till närmare behandling. Är det inte orättvist, frågar han, om de fattiga, som alltid utgör den stora massan, i kraft av sin majoritetsställning delar de rikas egendom mellan sig? Om något är orättfärdigt, svarar han, så är det väl en lag som konfiskerar egendom. Att anse en sådan lag rättvis är att rättfärdiga tyranniet. Men han finner det lika orätt om de få, de rika, har makten och därvid plundrar de fattiga. De statsskick, som utmärkes av att de styrande på detta sätt kränker de styrdas rätt, är därför inga goda statsskick. Tyranni, oligarki och demokrati är avarter av de goda formerna monarki, aristokrati och *politeia*. Monarki och aristokrati har emellertid en stor brist däri att de ger endast en eller ett fåtal möjligheter att nå höga ämbeten och vinna ära. Bäst är det styrelsesätt, där de många får vara med och tillsätta ämbetsmännen, som hämtas bland de med hänsyn till arbetsuppgifterna bäst utrustade medborgarna. Att ge de fattiga och de svagt utrustade tillträde till dessa ämbeten är farligt då de dels i sitt oförstånd kan begå fel, dels i sin tanklöshet lätt kan göra sig skyldiga till orättfärdiga handlingar. Men det är också farligt att inte låta dem få någon del i statsstyrelsen eftersom en stat med en till numerären stor och fattig grupp missnöjda medborgare nödvändigtvis måste bli en stat fylld av fiender. Därför bör de många också i viss utsträckning få vara med i beslutande församlingar och domstolar. Som kollektiv kan de lättare komma fram till riktiga uppfattningar än som enskilda, och i samarbete med "den bättre klassen" kan de bli till god nytta för staten.⁴⁶

Den allmänna meningen är, fortsätter Aristoteles, att rättvisa inom politikens sfär involverar någon sorts jämlikhet, t.ex. den att jämlikar bör ha rätt till lika förmåner. Men vilka är jämlikar? Vilket kriterium skall användas för att utröna vilka som bör vara jämlikar i politiska avseenden? Skicklighet i flöjtspel eller fysisk styrka är naturligtvis irrelevanta kriterier. Något annat relevant kriterium än graden av bidrag till den politiska gemenskapens funktion kan inte tänkas. De som är jämlika i det av-

seendet, de bör ha samma förmåner och rättigheter. De som lämnar större respektive mindre bidrag, de bör få större eller mindre förmåner och rättigheter i proportion till sina bidrag. Därför bör de få mer att säga till om, som i högre grad än andra har egenskaper av betydelse för statens funktion, dvs. fria män, män av god familj, män med god utbildning och välsituerade män. Ingen stat kan bestå enbart av slavar och fattiga, vilka måste tillbringa hela sin dag i hårt arbete. Varje stat behöver fria män, som har så stor egendom eller inkomst att de kan vara skattebetalare. Och varje stat behöver män, som har ett utvecklat sinne för verklig jämlikhet och godhet.⁴⁷

Den verkliga jämlikhet Aristoteles här talar om kallar han med ett annat ord *proportionell jämlikhet*. På den är oligarkierna byggda. Den jämlikhet, som utgör fundament för demokratierna, benämner han *numerisk jämlikhet*; den säger att alla medborgare skall ha precis lika stor del i de politiska rättigheterna. Den jämlikheten stämplar han som falsk, orättvis och orättrådig. Den ger de fattiga större makt än de rika eftersom de förra alltid är fler än de senare. De fattigas mening blir därigenom lag men inte alltid bästa lag med tanke på statens ändamål. F.ö. finner Aristoteles både oligarki och demokrati behäftade med ett svårt fel där de förekommer renodlade. Där uppstår nämligen ständigt oro och revolutioner. Både de fattiga och de rika gör uppror när de inte har så stor del i statsstyrelsen som de förmenar sig böra ha. De sämre ställda blir revolutionärer för att bli "jämligar", och jämligar blir revolutionärer för att bli bättre ställda.⁴⁸

Hur skall då den bästa möjliga staten vara beskaffad och styrd? Den skall inte vara för stor. Den skall följa en bestämd, naturlig arbetsfördelningsprincip. En näringsklass, bestående av hantverkare, köpmän och slavar (vilka senare brukar jorden) skall sörja för att en slags offentlig klass får sådan frihet från materiella bekymmer och sysselsättningar att den helt kan ägna sig åt egendomsförvaltning, försvar, gudstjänstliv, rättskipning och statsstyrelse. Näringsklassen får nöja sig med begränsade politiska rättigheter medan den offentliga klassen får det avgörande inflytandet; inom den senare utses de främsta till de högsta posterna och ämbetena.⁴⁹

Denna stat har klassificerats än som modererad demokrati, än som oligarki, än som aristokrati och än som en blandform mellan oligarki

och demokrati. Själv synes Aristoteles ha menat, att den representerar en medelväg mellan oligarki och demokrati. Emellertid vet vi inte helt säkert vad Aristoteles menar med demokrati. När han först företar sin berömda systematisering av förekommande statsskick, förstår han alldeles uppenbart med demokrati en styrelse av de många med de fattigas bästa som mål. Senare låter han demokrati stå för en styrelse av de fattiga, antingen de är många eller få. Mycket tyder på, anser Arne Naess och Jens Christophersen, att Aristoteles närmast har det vi brukar kalla "proletariatets diktatur" i tankarna. Än senare låter han emellertid "den rena demokratin" betyda den styrelseform som upprätthåller den största jämlikheten mellan rika och fattiga i politiskt avseende.⁵⁰

Säkert är i varje fall att i den för Aristoteles bästa möjliga statsförfattningen råder viss maktbalans, en viss "proportionell jämlikhet", mellan rika och fattiga fria män. De rika och de i statsangelägenheter framstående har, fastän de till antalet är få, lika mycket att säga till om som de många fattiga. De många tänkes utöva sin del av makten genom deltagande i folkförsamlingar, medan de få och kunniga, den politiska eliten, förutsätts ensamma sköta de löpande politiska ärendena och utöva den verkställande makten.

Några nutida idéhistoriker har påstått, att den rättvise- och jämlikhetsuppfattning som Aristoteles pläderar för står i skarp kontrast till Platons och bildar en brygga till den moderna tidens.⁵¹ Har de rätt? Det är tveksamt. Aristoteles räknar ju ändå precis som Platon med att politiska rättigheter skall förbehållas ett fåtal utvalda och att endast en viss arbetsfördelning är den enda naturliga och önskvärda, den som gör det möjligt enbart för somliga att få den tid och den utbildning som behövs för deltagande i allmänna värv. Den frihet som finns i Aristoteles' samhälle är en frihet för de få. "And thus we may say, in a paradox", skriver filologen och historikern Ernest Barker, "that a liberty which is subjection, and an equality which consists in inequality, are the guiding conceptions of Aristotle".⁵²

Kanske Barker dock är något för sträng. Aristoteles anser ju, att den ekonomiska ojämlikheten mellan fattiga och rika bör begränsas därför att annars avund och politisk oro lätt uppstår och leder till revolutioner och konflikter. Nationalekonomen Ian Bowen synes ha

kommit till ett mer rättvisande omdöme. Han menar att Aristoteles söker tillämpa principen "minsta tänkbara ojämlikhet", dvs. en ojämlikhet som är tillräcklig för att hålla det behövliga hierarkiska systemet i gång men som inte är så stor att den kan orsaka revolution.⁵³

Sträng kritik har från många håll riktats mot den proportionella jämlikhetens idé och mot den aristoteliska jämlikhetsuppfattningen, som något förenklad kan ges formuleringen "jämlikar bör behandlas jämlikt, ojämlikar ojämlikt", eller annorlunda uttryckt "människor bör behandlas lika utom i de fall då tillräckliga skäl finns att behandla dem olika". I ett nyligen utgivet arbete erinrar den engelske statsvetaren John Rees om att bl.a. Hans Kelsen pekat på regelns oprecisa natur och på det faktum att i verkligheten aldrig två individer är helt lika — det finns alltid skillnader i ålder, kön, hälsa, rikedom osv. Rees erinrar vidare om Felix Oppenheim, som säger att "every conceivable rule treats equals (in some specified respect) equally and unequals unequally". Han påminner om att filosofen Isaiah Berlin reducerar regeln till en trivial tautologi. Och han finner själv denna proportionella jämlikhetsprincip "purely formal"; för att få principen att verka som ett instrument för social politik måste man "declare one's value and make clear what differences are to be regarded as relevant or irrelevant".⁵⁴

Den första av politikens fem fundamentala frågeställningar är den om ojämlikhet eller jämlikhet skall vara ledande princip för relationerna mellan medborgarna i en statsbildning, hävdar den amerikanske statsvetaren Leslie Lipson i arbetet *The Great Issues of Politics*; de andra gäller valet mellan en monistisk eller en pluralistisk stat, mellan en auktoritär eller en kontrollerad styrelse, mellan koncentration

eller spridning av makt och befogenheter samt mellan mindre eller större statsbildningar.⁵⁵

Hos Platon och Aristoteles, de första västerländska tänkare som företagit en systematisk analys av dessa frågeställningar, finner vi en logiskt genomförd argumentation för privilegiesamhället och elitstyrelsen. Resonemanget utgår från grundtanken att människorna av naturen är olika och att naturlagarna eller naturrätten givit anvisning om att samhället bör vara hierarkiskt uppbyggt. Båda tar till resonemang av annan karaktär då hänvisningen till naturlagarna inte räcker för att rättfärdiga elitstyrelsetanken. Platon tar sin tillflykt till en myt om guld-, silver- och järn-människor, och Aristoteles utvecklar en teori om ett logiskt samband mellan distributiv rättvisa och proportionell jämlikhet.

I bådas argumentation återfinns till stor del det klassifikationsschema och de nio kriterier för urskiljandet av eliten som Lipson menar äger allmängiltighet och som han åskådliggjort i följande fritt återgivna figur:⁵⁶

De fyra förstnämnda kriterierna är förutsättningar, som människorna själva inte kan påverka. I Platons, och i viss mån även i Aristoteles' idealsamhälle, saknar människorna praktisk möjlighet att påverka även de förutsättningar de sista fem kriterierna hänför sig till.

En redan existerande aristokrati, sammansatt av personer främst av mognare ålder och med överlägsenhet i fråga om intelligens, kunskap och kultur som hos Platon eller beträffande främst styrka, börd och förmögenhet som hos Aristoteles, bestämmer vilka som i fortsättningen skall tillhöra samhällets elit. Detta gör särskilt Platons samhälle till ett socialt sett mycket statistiskt privilegiesamhälle, ett typiskt klassamhälle med — för att använda den engelske sociologen T. B. Bottomores beskriv-

ning av ett sådant — en uppdelning av samhället ”i klasser eller skikt, ordnade i en hierarki på grundval av rikedom, prestige och makt”.⁵⁷

Som ett utpräglat ojämlikhetssamhälle framträder dessa båda grekiska filosofers idealsamhälle även om man prövar vilken grad av jämlikhet det räknar med i fråga om de åtta grundläggande värden, som människor enligt Harold D. Lasswell strävar efter att maximera, nämligen makt, upplysning, välbästand, hälsa, yrkeskicklighet, tillgivenhet, rättvisa och respekt.⁵⁸

Platons och Aristoteles' uppfattning om jämlikhet, rättvisa och demokrati kom att dominera det politiska tänkandet långt in i nya tiden, ja ända in på 1800-talet; Platons ständs- och klassteorier vidareutvecklades ännu av t.ex. Schelling och Hegel och i Sverige, som Carl Arvid Hessler visat, av den konservative Erik Gustaf Geijer.⁵⁹ Denna dominans beror, menar den tyske sociologen Ralf Dahrendorff, på att teoretikerna i allmänhet försökt förklara sociala stratifieringsfenomen i termer av förutsatta naturliga skillnader mellan människorna. Kärnpunkten i den platonska och aristoteliska argumenteringen var ju antagandet att människorna av naturen är ojämlika och att det därför finns och bör finnas en ”naturlig” rangordning mellan människor av högre respektive lägre värde. Genom den förutfattade mening- en, säger Dahrendorff, underordnar Aristoteles ”ett potentiellt sociologiskt problem under antaganden, som överskrider området för sociala fakta och trotsar den historiska erfarenhetens prövning”.⁶⁰

Noter

- ¹ Se bl.a. T. N. Davis, Justice as the Foundation of Human Equality in Ancient Greece, i Aspects of Human Equality, ed. by L. Bryson, New York 1956, s. 207—220. L. Finkelstein, Human Equality in the Jewish Tradition, *ibid.*, s. 179—205, F. Dvornik, Early Christian and Byzantine political philosophy. Origins and background, Vol. 1—2. Washington D.C. 1966, samt E. Rackman, Judaism and Equality, i Equality, ed. by J. R. Pennock and J. W. Chapman, New York 1967, s. 154—176.
- ² A. Andrews, The Greek Tyrants, London 1956, s. 7—19, 100—115, E. Gren, Greklands historia, andra uppl., Stockholm 1961, s. 44—153, M. I. Finley, The ancient Greeks, London 1963, s. 18—88, dens., (ed.), Slavery in Classical Antiquity, Cambridge 1960.
- ³ Herodotos historia. Övers. av C. Lindskog. Del 2, Stockholm 1968, s. 30.
- ⁴ *Ibid.*, del 1, s. 188 ff.
- ⁵ Andra uppfattningar finns. L. Lipson tolkar i The democratic civilization, New York 1964, s. 22, *isonomia* som ”equality of laws”. Tolkningar som ”equality of apportionment” och ”fair play” förekommer också. *Ibid.*, s. 22 not 4. Klassikern M. I. Finley definierar i The ancient Greeks, s. 51, *isonomia* som ”equality of political rights”.
- ⁶ Se bl.a. Isonomia. Studien zur Gleichheitsvorstellung im griechischen Denken, herausgegeben von Jürgen Man und Ernst Günter Schmidt, Berlin 1964, s. V., G. Vlastos, Isonomia politike, *ibid.*, s. 1, samt J. A. O. Larsen, Cleisthenes and the Development of the Theory of Democracy at Athens, i Essays in Political Theory, presented to George H. Sabine, ed. by M. R. Konwitz and A. E. Murphy, Ithaca, N.Y., 1948.
- ⁷ A. W. Gomme, anmälan av Essays in Political Theory, presented to George H. Sabine, i The classical review, vol. 63, Oxford 1949, s. 125. Gomme utvecklar åsikten vidare i sin Historical Commentary on Thucydides, Oxford 1956, s. 109, f., 379 f., 542.
- ⁸ Efter en undersökning av en rad textställen i grekisk litteratur kommer Vlastos fram till slutsatsen att *isonomia* i första hand inte betecknar en specifik konstitution utan ”a standard by which constitutions can be evaluated” men att den standarden så obetingat säger att demokrati är den konstitution som bäst förverkligar jämlikheten att *isonomia* får stå för denna författning. G. Vlastos, a.a., s. 9. — Guthrie delar åsikten att *isonomia* bör identifieras med demokrati, men han finner inte orden helt synonyma. K. W. C. Guthrie, A history of Greek philosophy, vol. III, Cambridge 1969, s. 150. — *Isonomia* i betydelsen ”equality of political rights” ledde till *demokratia* ”since the people were numerically in the majority”, hävdar M. I. Finley i The Ancient Greeks, s. 51.
- ⁹ Se bl.a. A. Naess, Demokratisk styreform. En preciseringsmeny, Stavanger 1968, s. 97 — Alldeles nyligen har den engelske historikern Michael Grant efter en analys av Herodotos' åsikter kommit till slutsatsen att Herodotos gärna kontrasterar ”Greek freedom” mot ”Persian despotism”, att han finner det bästa exemplet på sådan frihet i ”the democratic government of Athens” men att han ingalunda blundade för demokratins svagheter. M. Grant, The ancient historians, London 1970, s. 44 f.
- ¹⁰ Thukydides, Peloponnesiska krigets historia. Första delen. Övers. av I. A. Heikel, Stockholm 1945, s. 126 f.
- ¹¹ Filologen John Finley hävdar att Thukydides ingalunda anakronistiskt återger Perikles' tal, fastän nedskrivandet ägt rum ca 25 år efter det att talet hållits. Genom filologiska undersökningar och jämförelser bl.a. med Euripides kommer Finley fram till slutsatsen att talet

- återger idéer som Perikles och hans samtida meningsfränder verkligen hyste. J. H. Finley Jr, *Three essays on Thukydides*, Cambridge, Mass., 1967, s. 49—54.
- ¹² M. Grant, a.a., s. 45, 110.
- ¹³ Euripides, *De feniciska kvinnorna. De skydds-sökande*. Övers. från grekiskan av T. Baeckström, Stockholm 1970, s. 36, 104 f.
- ¹⁴ Se härom J. H. Finley, a.a., s. 7—49, 57 f. — Thukydides verkade något senare än Euripides.
- ¹⁵ K. W. C. Guthrie, a.a., s. 149 f.
- ¹⁶ G. Aspelin, *Världsbilder och livsideal. Studier i jämförande idéhistoria*, Lund 1968, s. 151 f., K. W. C. Guthrie, a.a., s. 152 ff., samt A. Wedberg, *Filosofins historia Antiken och medeltiden*. Andra reviderade upplagan, Stockholm 1968, s. 143.
- ¹⁷ Platon, *Skrifter. I svensk tolkning av C. Lindskog*. Andra delen, Stockholm 1921, s. 59. — Mot den lagstiftningsteori Kallikles framför — f.ö. även Nietzsches teori — är bl.a. Hans Larsson kritisk. Kommer inte lagar, även s.k. fridslagar, i regel från de mäktiga och stiftas de inte ofta emot massans önskan, frågar han på tal om dialogen Gorgias, ofta kallad rättrådighetens höga visa. H. Larsson, *Platon och vår tid*. Tillika en inledning till de filosofiska grundproblemen. Nytryck av tredje upplagan, Stockholm 1962, s. 62 f., 80. — För en allmän översikt över Platons rättsvisetankar, se även J. E. Raven, *Platons tankevärld. En studie i den platonska metafysikens utveckling*. Till svenska av B. G. Söderberg. Vetenskaplig granskare I. Hedenius, Stockholm 1968, pass.
- ¹⁸ Platon, *Skrifter*, Andra delen, s. 65—69.
- ¹⁹ En utförlig undersökning om ordets betydelse finns i A. W. H. Adkins, *From the Many to the One, A study of personality and views of human in the context of ancient Greek society, values and beliefs*, London 1970, s. 77, 113 ff., 119, 138, 143 ff., 168, 249, 254, 257.
- ²⁰ Platon, *Skrifter*, Andra delen, s. 87 f.
- ²¹ Platon, *Skrifter*, Tredje delen, Stockholm 1922, s. 72 f., 75.
- ²² *Ibid.*, s. 136.
- ²³ *Ibid.*, s. 188 ff.
- ²⁴ *Ibid.*, s. 153—179.
- ²⁵ *Ibid.*, s. 319, 343, 351 ff.
- ²⁶ A. Hägerström, *De socialistiska idéernas historia*, Stockholm 1946, s. 25.
- ²⁷ A. Naess, *Demokratisk styreform*, s. 57, 60, samt J. A. Christophersen, *An historical outlook on the different usages of the term "democracy"*, i Arne Naess and associates, Jens A. Christophersen and Kjell Kvalø, *Democracy, Ideology and Objectivity, Studies in the Semantics and Cognitive Analysis of Ideological Controversy*, Oslo 1956, s. 83.
- ²⁸ För den sistnämnda teorin svarar idéhistorikern L. H. Rifkin i artikeln *Aristotle on Equality*, *Journal of the History of Ideas*, 1953, s. 278. Dahls omdöme fällt i R. A. Dahl, *Modern politisk analys*, övers., Stockholm 1968, s. 148. De övriga åsikterna förekommer flitigt i Platonlitteraturen, senast hos A. W. H. Adkins, *From the Many to the One*, London 1970, s. 164 ff.
- Se även E. Barker, *The political thought of Plato and Aristotle*, London 1959, s. 81—94, A. Flew, *Platon*, övers. av H. Jonsson, Stockholm 1970, s. 11 ff., och E. Roll, *A History of Economic Thought*, London 1962, s. 28. Se även R. Ejvegård, *Platon om idealstaten*, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1966, s. 169—188 jämte hänvisningar där till C. Lindskog, G. Sabine, F. Lagerroth, G. Catlin m.fl.
- ²⁹ T.ex. Richard Peters i M. Cranston, *Makt och idé*, s. 60.
- ³⁰ Den filosofiskt-teoretiska karaktären är tydligt framträdande, och något uttryck för Platons egna politiska aspirationer kan den knappast vara, hävdar den tyske filosofen O. Utermöhlen i arbetet *Die Bedeutung der Ideenlehre für die platonische Politeia*, Heidelberg 1967. Av ungefär samma mening är den norske filosofen E. A. Wyller i *Platons laere om det Skjønne, det Gode og det Ene*, i P. J. Jensen, A. Naess o. E. A. Wyller, *Platon — Aristoteles, Den tidløse dialog*, Oslo 1962, s. 30. — Rousseau såg Staten som en avhandling om uppfostran och hans syn delas av E. Cassirer i *Myten om Staten*, övers. av A. Ahlberg, Stockholm 1948, s. 77.
- ³¹ Se referat och kommentarer: A. Wedberg, *Filosofins historia. Antiken och medeltiden*, Andra revid. uppl., Stockholm 1968, s. 80. — Om idéläran som "meningsteori" se M. Furberg, *Vision och skepsis. Från Thales till skeptikerna*, Stockholm 1969, s. 56 ff., och J. E. Raven, *Platons tankevärld. En studie i den platonska metafysikens utveckling*, pass.
- ³² H. Regnéll, *Före Sokrates. Studier i den äldsta grekiska filosofien*, Lund 1969, s. 153 f.
- ³³ Se bl.a. R. C. Cross and A. D. Wooldley, *Plato's Republic. A philosophical Commentary*, London 1964, s. 75 ff., 262 ff., H. A. Prichard, *Justice in the Republic, i Plato's Republic. Interpretation and Criticism*, ed. by A. Sesonske, Belmont, Calif., 1966, s. 58—65, E. Barker, *Thrasymachus' conception of justice*, *ibid.*, s. 17 ff., dens., *Greek political theory. Plato and his predecessors*, London 1918, s. 178 ff., dens., *The political thought of Plato and Aristotle*, New York 1959, s. 95—118.
- ³⁴ K. R. Popper, *The open society and its enemies*. I. *Plato*, Fourth ed., London 1962, s. 89—93.
- ³⁵ J. Plamenatz, "The open Society and Its Enemies", *The British Journal of Sociology*, 1952, 264 ff.
- ³⁶ G. Vlastos, *Equality and justice in early greek cosmologies*, i *Studies in Presocratic Philosophy*, vol. I, *The Beginnings of Philosophy* ed. by D. J. Furley and R. E. Allen, London 1970, s. 56 f., 75 f., 82.
- ³⁷ S. A. Lakoff, *Equality in political philosophy*, Cambridge, Mass., 1964, s. 16.
- ³⁸ *The Politics of Aristotle*. Translated with an introduction, notes and appendixes by Ernest Barker, Oxford 1946, s. 3. — Synpunkter på Aristoteles statslära har inhämtats även från E. Barker, *The political thought of Plato and Aristotle*, New York 1959, kap. VI—VII, samt I. Düring, *Aristoteles. Darstellung und Interpretation seines Denkens*, Heidelberg 1966, s.

- 434—505. — Någon svensk översättning av detta viktiga Aristoteles-arbete finns ej.
- ³⁹ Carl J. Friedrich, En introduktion till den politiska teorin. Övers. Stockholm 1968, s. 90, 105.
- ⁴⁰ The Politics, s. 11 ff.
- ⁴¹ Carl J. Friedrich, a.a., s. 109.
- ⁴² The Politics, s. 92 f., 107 f.
- ⁴³ Ibid., s. 115—120.
- ⁴⁴ Aristoteles, Den nikomachiska etiken. Övers. och kommentarer av M. Ringbom, Stockholm 1967, s. 131 f. — För en utförligare utredning om Aristoteles' rättviseuppfattning hänvisas till W. F. R. Hardie, Aristotle's ethical theory, Oxford 1968, s. 182—211. Om dess innebörd och betydelse för senare tider se även M. Ginsberg, On Justice in society, London 1965, s. 66—73.
- ⁴⁵ "Det är också på grund av att det är en delning itu — *dicha* — som det heter att något är rätt — *dikaion*", tillägger Aristoteles. Nikomachiska etiken, s. 135.
- ⁴⁶ The Politics, s. 121 ff.
- ⁴⁷ Ibid., s. 129 f.
- ⁴⁸ Ibid., s. 167, 203 ff., 207, 258.
- ⁴⁹ Ibid., s. 297 f.
- ⁵⁰ A. Naess and associates, a.a.
- ⁵¹ S. A. Lakoff, a.a., s. 18 och L. H. Rifkin, Aristotle on Equality, A criticism of A. J. Carlyle's theory, Journal of the History of Ideas, 1953, s. 276—283.
- ⁵² E. Barker, Political thought of Plato and Aristotle, s. 356.
- ⁵³ I. Bowen, Acceptable inequalities. An essay on the distribution of income, London 1970, (cit. efter sv. övers. med titeln Jämlikhetsproblemet. En ekonomisk-politisk analys, Stockholm 1971, s. 28.
- ⁵⁴ J. Rees, Equality, London 1971, s. 92 ff. jämte hänvisningar till Kelsens, Oppenheimers och Berlins arbeten.
- ⁵⁵ L. Lipson, The Great Issues of Politics. An Introduction to Political Science. Sec. ed., Prentice-Hall, N. J., 1960, s. 15.
- ⁵⁶ Ibid., s. 95.
- ⁵⁷ T. B. Bottomore, Klass och elit, Stockholm 1966, s. 13.
- ⁵⁸ Lasswell, H. D., Politics: Who Gets What, When, How? Cleveland 1958.
- ⁵⁹ C. A. Hessler, Geijer som politiker. (I.) Hans utveckling fram till 1830, Stockholm 1937, s. 106 f.
- ⁶⁰ R. Dahrendorf, Om ursprunget till ojämlikheten bland människor, i Den sociala ojämlikheten. En antologi redigerad av André Béteille. Stockholm 1972, s. 18.

Tidningsstruktur och politisk information: riksdagen i pressens spegel

AV KARL ERIK ROSENGREN, MARIE KINDBLOM-PERSSON
OCH BRITT-INGER NORD

1. Inledning

1.1. Frågeställning

Tidningsdöden har under senare år framstått som ett samhällsproblem av stor betydelse. Koncentrationsprocessen inom pressen har som bekant föranlett tillsättandet av tre pressutredningar på mindre än tio år. Förhållandena inom massmedierna i allmänhet och tidningsvärlden i synnerhet har studerats ur en rad olika aspekter, och olika motåtgärder mot de otillfredsställande förhållandena har föreslagits och vidtagits.¹ Frågan hur en given tidningsstruktur i landet eller i ett visst område påverkar den i landet eller området faktiskt spridda informationen om en viss händelse, ett visst skeende eller förhållande har dock inte undersökts. Det är den frågeställningen som står i centrum för föreliggande undersökning.

Frågeställningen är bred och mångfasetterad. Den studeras därför till en början bäst genom en rad fallstudier rörande olika former av informations-spridning inom olika media-strukturer. Som lämpliga fall av informations-spridning att studera har vi valt remissdebatten våren 1967 och motsvarande allmänpolitiska debatt 1972. Detta kan tyckas vara ett väl smalt studieobjekt för det uppgivna syftet. Men vi anser att endast genom att i detalj undersöka en rad konkreta fall av informations- och åsiktsspridning kan man komma fram till en någorlunda tillförlitlig bild av den effekt som de ekonomiska krafterna kan ha på vissa bestämda aspekter av den politiska och kulturella opinionsbildningen. Med ett sådant synsätt framstår remissdebatten och dess refe-

rat som ett lämpligt fall bland flera andra tänkbara.

1.2. Metod

För att på ett tillfredsställande sätt studera hur information om en viss händelse, ett visst skeende eller tillstånd via pressen faktiskt sprides till tidningsläsarna inom olika områden behöver man i princip fyra slags data, nämligen data om

- a) någon aspekt av "verkligheten": händelser, skeenden, förhållanden
- b) tidningarnas rapportering av "verkligheten"
- c) spridningsförhållanden
- d) den faktiskt emottagna informationen.

I undersökningen "Riksdagen i pressen" har Hadenius framlagt data av typ b): data rörande riksdagsreferat i den svenska pressen under fyra år: 1939, 1951, 1959 och 1969.² I uppsatsen "Debatt och referat" har Rosengren presenterat olika jämförelser mellan data av typ a) och b): data rörande remissdebatt och remissdebattreferat i den svenska storstadspres- sen under åren 1961—1970.³ I föreliggande uppsats presenteras data av typ a), b) och c). Samtliga dagstidningars referat av remissdebatten våren 1967 och motsvarande allmänpolitiska debatt år 1972 har innehållsanalyserats, och resultaten har relaterats dels till den faktiska debatten sådan den återges i de tryckta riksdagsprotokollen, dels till olika spridningsförhållanden (TS-data).

Någon undersökning som systematiskt relaterar data av typ a), b), c) och d) till varandra är inte bekant.⁴ En sådan undersökning vore dock långtifrån utförbar och antagligen väl värd sitt pris.

Slutligen bör det kanske framhållas att mellan a och b — verkligheten och tidningarnas bild av verkligheten — givetvis finns en lång

* En tidigare version av uppsatsen har fungerat som slutrapport till Riksdagens informationsutredning, som bestridit en del av undersökningskostnaderna.

rad av mellanhänder: reporter, nyhetsbyrå, redigerare etc. Dessa är i och för sig väl värda ett studium, men i denna uppsats bortser vi helt från dem.

1.3. Material

Föreliggande undersökning bygger alltså på en kvantitativ innehållsanalys av referaten av remissdebatt och motsvarande allmänpolitiska debatt i samtliga svenska dagstidningar medtagna i TS-statistiken för åren 1967 och 1972 (dvs. TS-boken 1968 och 1973). Förutom att detta vid tidpunkten för själva datainsamlingen var den senaste femårsperioden med tillgängligt pressmaterial, har dessa år den fördelen att erbjuda över tid jämförbara data även på s.k. block- och blockregionnivå. (TS-statistiken omorganiserades som bekant 1967/68, varvid de tidigare 93 TS-områdena ersattes av 70 blockregioner, baserade på 272 kommunblock.)

Det finns vissa mindre skillnader mellan den formella utformningen av den gamla remissdebatten och den nya allmänpolitiska debatten, men dessa kan knappast ha påverkat resultaten särskilt mycket, bl.a. därför att med de använda bearbetningsmetoderna själva debatten så att säga hålles konstant.

Innehållsanalysen av referaten avsåg att mäta dels det *utrymme* som i referaten tillföll de olika partierna, dels den *inställning* som kom fram i referaten. De olika partiernas utrymme mättes i procent av referatutrymmet; inställningen mättes med hjälp av den s.k. imbalanskoefficienten, varom mera nedan.

De sålunda innehållsanalyserade remissdebattreferaten motsvarar material av typ b) ovan, dvs. mediernas bild av verkligheten. Som jämförelsematerial (data av typ a ovan) att ställa mot pressreferaten användes resultatet av en kvantitativ innehållsanalys av remissdebatten våren 1967 och motsvarande allmänpolitiska debatt 1972, sådana dessa debatter återges i de tryckta riksdagsprotokollen. Ett tioprocentigt stickprov av debatterna analyserades på i princip samma sätt som tidningsreferaten. (För detaljer om kodning, representativitet, reliabilitet etc., se Appendix.)

Som material av typ c), dvs. spridningssiffror, tjänade TS-bokens uppgifter. Spridningssiffror för den svenska pressen 1967 och 1972 kommer att användas dels på riksnivå, dels på blockregionnivå.

I huvuddelen av uppsatsen kommer nu data av typerna a), b) och c) — debatterna själva,

referaten och spridningen av dessa referat — att systematiskt relateras till varandra. I första hand kommer att lämnas en beskrivning av den information om remissdebatten som under åren 1967 och 1972 faktiskt gått ut i landet i dess helhet och i olika delar av landet, varvid denna information sätts i relation till den faktiskt avhållna debatten. Denna beskrivning är dock icke uppsatsens huvudsyfte. Huvudsyftet är snarare att undersöka om och hur strukturen inom den svenska tidningsvärlden i ett konkret fall faktiskt påverkar informationsutbudet i landet och i olika delar av landet. (Med struktur avses här andelen socialistisk respektive borgerlig press.) Som redan framhållits bör undersökningen ses som en av flera tänkbara fallstudier ägnade att belysa den givna frågeställningen.

2. Resultat

Resultatredovisningen kommer att ske på så sätt, att utrymmesaspekten behandlas först (avsnitt 2.1), inställningsaspekten därefter (avsnitt 2.2). Inom såväl avsnitt 2.1 som avsnitt 2.2 redovisas först resultat på riksplanel, därefter resultat på blockregionnivå.

2.1. Relativ uppmärksamhet

2.1.1. Relativ uppmärksamhet på riksplanel

Remissdebatten våren 1967 omfattade ca 14.000 meningar. Det genomsnittliga antalet referatmeningar för en tidning som innehöll något referat — det gjorde 130 tidningar av 152 TS-registrerade — var 90. Motsvarande siffror för 1972 års allmänpolitiska debatt var ca 9.000 debattmeningar och i genomsnitt ca 92 referatmeningar i 130 av 151 tidningar. Med en ganska grov förenkling kan man alltså säga att tidningarna i genomsnitt återgav mellan ungefär en halv och en procent av debatterna.

Hur var förhållandet mellan debatten och den hundradel eller tvåhundradel av debatten som tidningarna återgav? Hur förhöll sig bilden till verkligheten? Ett sätt att uttrycka ett sådant förhållande är att se efter hur stor andel av utrymmet de olika partierna hade i debatten och hur stor andel de fick av referaten. Blev vissa partier över- eller underrepresenterade i referaten i förhållande till debatten själv?

Ett enkelt mått på en sådan över- eller underrepresentation för de olika partierna får man genom att för varje tidning och parti uttrycka det relativa utrymme partiet erhållit i

Tabell 1. Relativ uppmärksamhet ägnad de bägge partiblocken i den svenska pressens referat av 1967 års remissdebatt och 1972 års allmänpolitiska debatt.

1. Oviktat medeltal		2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och upplagestorlek ^a		
	1967	1972	1967	1972
s + vpk	129	106	125	106
c + fp + m	83	95	85	95

^a Här och i följande tabeller avses vardagsmedelnettopplagan enl. TS.

tidningen i procent av det relativa utrymme partiet hade i själva debatten. Ett värde under 100 anger då att partiet utrymmesmässigt underrepresenterats i tidningen, ett värde över 100 att det överrepresenterats, medan värdet 100 anger att partiet i fråga i tidningens referat fått proportionellt lika stort utrymme som det hade i själva debatten. Man kan säga att dessa värden anger den *relativa uppmärksamhet* en viss tidning ett visst år ägnar ett visst parti. Motsvarande resonemang kan naturligtvis föras för grupper eller block av partier, samt för pressen i dess helhet.

Tabell 1 anger hur den svenska pressen i sina referat av remissdebatten 1967 och den allmänpolitiska debatten 1972 över- och underrepresenterade de socialistiska och borgerliga blocken. Tabellen består av två delar. I den första anges oviktade medelvärden för de 130 refererande tidningarnas relativa uppmärksamhet, dvs. vid beräkningen av det aritmetiska medelvärdet har alla tidningar och deras referat betraktats som likvärdiga. I del 2 av tabell 1 har däremot genom viktning hänsyn tagits till såväl referatens längd som upplagens storlek.

Rent konkret innebär detta att varje tidnings antal referatmeningar multiplicerats med upplagens storlek samt fördelats på respektive riksdagspartier. Därefter har summering över tidningar skett, de olika partiernas procentuella andel beräknats och satts i relation till motsvarande andel av själva debatten. För exempelvis 1967 års del innebär detta följande. Tidningarna producerade sammanlagt ca 12.000 referatmeningar som gick ut i så många exemplar att sammanlagt ca 682 miljoner referatmeningar spreds över landet. Dessa 682 miljoner referatmeningar fördelade sig på de olika riksdagspartierna på så sätt att — i förhållande till den faktiska debatten — det socialistiska blocket blev något överrepresenterat, det bor-

gerliga något underrepresenterat. Det förra blocket fick nämligen 125 i relativ uppmärksamhet, det senare 85 (tabell 1, del 2).

Uttryckt i tidigare använda termer kan del 1 av tabell 1 sägas bygga på data av typ a) och b), del 2 på data av typ a), b) och c). Man finner att den kombinerade inverkan från referatens längd och upplagens storlek inte tycks spela någon större roll när det gäller den relativa uppmärksamheten. (En vidare analys av data antyder att inflytandet från de bägge faktorerna referatlängd och upplaga i själva verket tenderat att motverka varandra.)

I bägge tabelldelarna får vi i stort sett samma resultat. I sina referat av remissdebatten 1967 och den allmänpolitiska debatten 1972 överrepresenterade den svenska pressen det socialistiska blocket, medan man underrepresenterade det borgerliga blocket. Skillnaden i pressens behandling av de bägge blocken var mindre 1972 än 1967.

Att det socialistiska blocket skulle vara överrepresenterat i pressen framstår kanske som överraskande med tanke på den debatt som ibland förs om den borgerliga hegemonin i massmedierna. Orsaken torde främst vara en rent journalistisk bedömning. Inlägg från regeringsrepresentanter och medlemmar av regeringspartiet bedöms ha större nyhetsvärde än inlägg från övriga riksdagsledamöter. Fenomenet har tidigare kunnat iaktas för enskilda tidningar;⁵ här har det alltså nu belagts för den svenska pressen i dess helhet.

Mot denna journalistiska norm bryter sig en politisk. Tidningar ska ta parti; ett sätt att göra detta är att överrepresentera debattinlägg från medlemmar av det parti man sympatiserar med eller är mer eller mindre formellt knuten till. Säkert förekommer det då och då att man tvärtom överrepresenterar motståndaren för att desto effektivare kunna demonstrera hans

Tabell 2. Relativ uppmärksamhet ägnad de bägge partiblocken av "borgerlig" press och "socialistisk" press.^a

A. Borgerlig press

1. Oviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och upplagestorlek		
	1967	1972	1967	1972	
s + vpk	124	100	128	103	
c + fp + m	86	100	84	98	

B. Socialistisk press

1. Oviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och upplagestorlek		
	1967	1972	1967	1972	
s + vpk	148	132	108	126	
c + fp + m	72	73	96	78	

^a Som "borgerlig" press har räknats borgerlig partipress samt tidningar betecknade lib., ob.lib., opolitisk etc. (För att förenkla dataredovisningen var det lämpligt att arbeta med endast 2 kategorier. Det föreföll då rimligare att betrakta den opolitiska pressen som "borgerlig" än som "socialistisk".) Som "socialistisk" press har räknats socialdemokratisk, kommunistisk och syndikalistisk press.

nackdelar. Men det motsatta förfarandet förefaller naturligare. Generellt sett borde följaktligen borgerlig press i sina referat överrepresentera borgerliga inlägg i debatterna, socialistisk press överrepresentera socialistiska inlägg.

Tabellerna 2 A och B visar hur det faktiskt förhåller sig i detta avseende. Såväl borgerlig press som socialistisk press överrepresenterar i sina referat de socialistiska debattinläggen och underrepresenterar de borgerliga debattinläggen. Skillnaderna tenderar för den borgerliga pressen genomgående att minska mellan 1967 och 1972, medan de för den socialistiska pressen visserligen minskar när oviktade medelvärden användes men däremot tvärtom ökar om man viktat med längd och upplaga. Gör man det, finner man att såväl den borgerliga som den socialistiska pressen i sina debattreferat 1972 tenderade att ägna ökad relativ uppmärksamhet åt den egna sidan, minskad åt motståndarsidan, jämfört med vad fallet var 1967. I detta avseende kan pressen alltså sägas ha varit mera politiserad 1972 än 1967. För den borgerliga pressens del kan man jämföra inflytandet från denna politisering med det inflytande som utgår från den rent journalistiska normen att överrepresentera regeringspartiet, och man finner då att praktiskt taget ingen överrepresentation förekommer 1972, vilket naturligtvis inte

hindrar att det fortfarande kan ha funnits en viss tendens även hos den borgerliga pressen att på grund av nyhetsmässiga skäl ägna regeringspartiet mer relativ uppmärksamhet än vad det skulle ha fått om enbart politiska grunder varit avgörande.

Sammanfattningsvis har tabellerna 1 och 2 lärt oss följande. I pressens referat av remissdebatten 1967 och den allmänpolitiska debatten 1972 överrepresenterades det socialistiska blocket medan det borgerliga blocket underrepresenterades. Detta ligger sannolikt i linje med en professionell nyhetsvärdering, men mot denna värdering bryter sig en politisk norm som uppmanar tidningarna att gynna den egna sidan. 1972 tycks den senare normen ha gjort sig starkare gällande än 1967. För den borgerliga pressen innebär detta att minskad relativ uppmärksamhet ägnades det socialistiska blocket, för den socialistiska delen av pressen att en ökad relativ uppmärksamhet ägnades detta block. Slutresultatet blev en utjämning: skillnaden mellan hela pressens behandling av de bägge blocken var mindre 1972 än 1967. I stort sett gäller detta vare sig man tar hänsyn till referatens längd och upplagens storlek eller ej.

Materialet skulle nu kunna differentieras ytterligare, t.ex. efter tidningstyp, utgivningsort, spridningsförhållanden eller partifärg.

Likaså skulle behandlingen av de enskilda partierna i stället för partiblocken kunna redovisas. I och för sig skulle denna differentiering kunna fortsättas tills data presenterades för varje enskild tidnings behandling av varje enskilt parti, vilket i en tidigare undersökning skedde för ett mindre antal tidningar.⁶ Men vi väljer att i stället differentiera materialet efter en annan princip, nämligen efter blockregioner. Vad blir resultatet om man presenterar tabeller motsvarande Tabell 1 och 2, inte för hela riket, utan för den press som sprids i enskilda blockregioner?

2.1.2. Relativ uppmärksamhet på blockregionnivå

Landet indelas av TS-statistiken i 70 blockregioner baserade på 272 kommunblock. Givetvis är det omöjligt att inom ramen för denna uppsats presentera data för var och en av dessa blockregioner, trots att vårt material i och för sig skulle medge detta. Vi har i stället valt att lägga fram resultaten från ett par områden som har relativt sett stark respektive svag socialistisk press, samt från en blockregion i vilken den socialistiska pressen gått markerat tillbaka från 1967 till 1972.

Den socialistiska dagspressen hade 1972 ca 20 % av den totala TS-kontrollerade upplagan i riket. Men mellan de olika blockregionerna är variationen stor. I de fyra nordligaste blockregionerna — 67 Piteå, 68 Luleå/Boden, 69 Haparanda/Kalix samt 70 Kiruna/Gällivare — hade den socialistiska pressen 1972 mellan ca 50 och ca 70 % av den där spridda vardagsupplagan, medan man i fyra mellansvenska blockregioner — 37 Lidköping/Skara, 38 Falköping, 39 Skövde samt 40 Mariestad — hade endast mellan ca 6 och ca 8 %. (Likartade tendenser återfinnes i partiernas röstetal i de bägge områdena.) I förhållande till de skillnader som man får fram genom sådana tvärsnittjämförelser, är de förändringar som inträffat mellan åren 1967 och 1972 relativt små. Någon blockregion med stark ökning för socialistisk press finns inte; det rör sig i förekommande fall om några få procentenheter, som i t.ex. blockregion 67 Piteå. Den största tillbakagången hade den socialistiska pressen under den studerade tidsperioden i blockregion 50 Fagersta, där den gick tillbaka ca 12 procentenheter, beroende på att tidningen Folket från och med 1971 upphörde med sin Västmanlandsedition. (Eftersom all press kategoriserats som antingen

socialistisk eller borgerlig, innebär socialistiska tillbakagångar borgerliga framgångar och vice versa. I en del fall, t.ex. Norrskensflamman, fanns det TS-siffror för en tidning det ena året men inte det andra, trots att den utgavs bägge åren. I sådana fall användes siffrorna för närmaste år med TS-statistik för tidningen ifråga.)

I tabell 3 redovisas data för de här diskuterade "socialistiska" blockregionerna 67—70, för de "borgerliga" blockregionerna 37—40 samt för "förändringsregionen" 50 Fagersta. Innan vi närmare diskuterar tabellens empiriska data måste vi emellertid skjuta in några mera teoretiska synpunkter.

För pressen i dess helhet tyckte vi oss tidigare kunna urskilja två övergripande normer eller grupper av normer som ansågs förklara i varje fall en del av variationen i den relativa uppmärksamhet pressen ägnade de olika partiblocken: dels en journalistisk norm som ledde till en överrepresentation av regeringspartiet, dels en politisk norm som ledde till en överrepresentation av det egna partiet eller partiblocket. Man kan anta att den journalistiska normen förändrar sig relativt långsamt och alltså kan framstå som relativt stabil över kortare tidsperioder. Förmodligen skiljer den sig heller inte så mycket mellan olika kategorier av tidningar. Den politiska normen, däremot, är antagligen dels varierande mellan olika typer av tidningar (t.ex. utpräglade partiorgan och mera fristående tidningar), dels mera känslig för förändringar i den politiska situationen. Sålunda tycks den politiska situationen 1972 ha varit sådan att tidningarna detta år mera än fallet var år 1967 uppmärksammade den egna sidan. Man skulle alltså kunna tala om en effekt från den politiska situationen på den politiska nyhetsförmedlingen: en *situations-effekt*.

När vi nu flyttar ner resonemanget till en regional nivå, finner vi att resonemanget i fråga om den rent journalistiska normen inte bör påverkas särskilt kraftigt. (Denna antages ju vara relativt stabil över tid och mellan tidningar.) Den politiska normen, däremot, kommer sannolikt att få en varierande inverkan på den i ett givet område faktiskt spridda informationen, beroende på spridningsförhållandena i det undersökta området, dvs. områdets tidningsstruktur (andelen socialistisk respektive borgerlig press spridd inom området). Så kan t.ex. en förändring i den politiska normen — såg en tendens i den borgerliga pressen att star-

kare uppmärksamma den egna sidan — bli mycket mer märkbar i ett visst område än i ett annat.

I det fortsatta resonemanget finner vi det lämpligt att skilja mellan tre olika sätt på vilka samspelet mellan politisk situation, tidningsstruktur och normsystem kan påverka utformningen av den i olika områden faktiskt spridda informationen.

För det första kan man tala om *struktur-effekter*. Har t.ex. i ett visst område endera sidan ett klart övertag i den i området spridda pressen kan man förvänta sig att detta kommer att påverka den totala bild av det skildrade politiska skeendet som via pressen går ut i området i fråga. Skillnad i struktur förväntas ge skillnad i spridd information.

För det andra kan man tala om *strukturförändringseffekter*. Liksom vi vid tvärsnittjämförelser förväntar oss skillnad i den faktiskt spridda informationen i samband med strukturskillnader mellan olika områden, bör vi förvänta oss skillnader när strukturen i ett visst område undergår en förändring: samma resonemang som ovan, fast dynamiskt i stället för statiskt.

Slutligen kan vi konstatera att vi förmodligen har anledning att förvänta oss vissa mer eller mindre *tillfälliga effekter*. Oberoende av de tidigare diskuterade journalistiska och politiska normerna har vi naturligtvis att räkna med en viss variation mellan tidningarnas sätt att förmedla politisk information i sina riksdagsreferat. Vidare finns i var och en av de 70 blockregionerna 10—20 tidningar representerade, med starkt varierande spridningssiffror, vilka på ett svårförutsägbart sätt förstör eller förminskar skillnaderna mellan tidningarna. Det förefaller under sådana omständigheter inte orimligt att förmoda att vi får en mer eller mindre slumpmässig eller tillfällig effekt, beroende på att en viss, så att säga idiosynkratisk, kombination av spridningssiffror och riksdagsreferat resulterar t.ex. i att ena eller andra sidan får större eller mindre uppmärksamhet än vad man kunde förvänta sig enbart utifrån de strukturella förhållandena i området ifråga. Ett sätt att reducera betydelsen av en sådan mer eller mindre slumpmässig variation är att beräkna medelvärden för flera blockregioner, i likhet med vad som skett i större delen av tabell 3.

Tabell 3. Relativ uppmärksamhet ägnad de bägge partiblocken i några olika blockregioner.

A. "Socialistiska" blockregioner (67—70)

1. Oviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och spridningssiffror ^a		
	1967	1972	1967	1972	
s + vpk	118	123	127	121	
c + fp + m	89	80	84	82	

B. "Borgerliga" blockregioner (37—40)

1. Oviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och spridningssiffror ^a		
	1967	1972	1967	1972	
s + vpk	117	96	130	88	
c + fp + m	90	104	82	110	

C. En "förändringsregion" (50 Fagersta)

1. Oviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och spridningssiffror ^a		
	1967	1972	1967	1972	
s + vpk	105	118	128	114	
c + fp + m	97	84	83	88	

^a Här och i följande tabeller avses vardagsspridning enl. TS.

Låt oss nu tillämpa dessa hypotetiska tankegångar på de empiriska data i tabell 3. Syftet är att empiriskt illustrera samspelet mellan å ena sidan de journalistiska och politiska normerna, å den andra tidningsstrukturen i de olika områdena. Hur utfaller i verkligheten kombinationer av vad som ovan kallats situationseffekter, struktureffekter, strukturförändringseffekter och tillfälliga effekter? Eftersom det tillgängliga materialet endast härrör från en av många tänkbara fallstudier kan givetvis inte något definitivt svar lämnas på den ställda frågan. Däremot kan man få en viss uppfattning om i vilken riktning svaret förmodligen är att finna.

Mediastrukturen i de "borgerliga" och de "socialistiska" blockregionerna är som ovan framhållits radikalt olika. Trots detta var skillnaden år 1967 praktiskt taget obefintlig mellan den relativa uppmärksamhet den i de bägge områdena spridda pressen ägnade de bägge riksdagsblocken (vare sig man använder viktade eller oviktade medeltal). Effekten av tidningsstrukturen — struktureffekten — behöver alltså inte vara så stor.

Ibland tycks denna effekt rentav kunna döjas under den ovan diskuterade effekten av speciella eller tillfälliga förhållanden. I blockregion 50 Fagersta, t.ex., spreds 1967 en socialistisk press som i styrka relativt sett intog ett mellanläge mellan de här utvalda socialistiska och borgerliga områdena. Trots detta fick i denna blockregion det socialistiska blocket mindre, det borgerliga mer relativ uppmärksamhet än t.o.m. i det borgerliga området. Just den kombination av tidningar som spreds i just detta block råkade tydligen tillsammans just det året ägna det socialistiska blocket låg relativ uppmärksamhet, dvs. en mer eller mindre tillfällig effekt var starkare än struktureffekten. År 1972, däremot, var bilden mera normal med hänsyn till blockregionens tidningsstruktur.

Av tabell 2 framgick att pressens grad av politisering tycks ha varit starkare 1972 än 1967, i så måtto att tidningarna ägnade större relativ uppmärksamhet åt det egna blocket 1972 än 1967. Effekten av förändringen — "situationseffekten" — synes vara stark. Den framgår klart av det faktum att det 1967 inte var någon skillnad mellan det "socialistiska" området och det "borgerliga", medan denna skillnad var klart markerad 1972, trots att praktiskt taget inga strukturförändringar ägt

rum i de aktuella områdena under de fem åren.⁷

I blockregion 50 Fagersta har det däremot skett en förhållandevis stor strukturförändring, en nergång med 12 procentenheter och en viktig tidning — Folket — för den socialistiska pressen, men trots detta har det socialistiska blockets relativa uppmärksamhet rentav ökat (oviktade värden) eller endast reducerats relativt obetydligt (viktade värden). Strukturförändringseffekten har så att säga överskuggats av situationseffekten.

Tabell 3 har alltså lärt oss att effekten av mediastrukturen i ett område inte behöver vara särskilt stor. I varje fall när det som här gäller politisk information på riksplanet tycks den kunna överskuggas av mer eller mindre tillfälliga omständigheter och av effekter från förändringar i den politiska situationen eller klimatet. Detta gäller vad som här kallats relativ uppmärksamhet, dvs. förhållandet mellan ett partis eller ett blocks andel av debatten och dess andel av referaten (med eller utan viktning för referatlängd och spridningssiffror). Hur blir bilden om vi från utrymme och relativ uppmärksamhet vänder oss till inställning och relativ negativitet?

2.2. Inställning i debatt och referat

Hittills redovisade resultat har avsett endast utrymme. Hur stor del av debatten och referaten upptages av de olika partierna, har varit den grundläggande frågan. Men minst lika väsentlig som frågan hur mycket som sades är naturligtvis frågan vad som sades och hur det sades. Hur kritiska var t.ex. oppositionspartierna mot regeringen, hur negativa var regeringspartiets medlemmar i sina svar? Ett enkelt mått på inställningen eller attityden i en text erbjuder den s.k. imbalanskoefficienten, som varierar mellan -1 och $+1$, varvid -1 antas uttrycka fullständig negativitet, $+1$ fullständig positivitet. Koefficienten kan förenklat uttryckt sägas vara ett mått på andelen "positiva" eller "negativa" meningar i en text (jfr Appendix).

2.2.1. Några problem förknippade med imbalanskoefficienten

Det är givet att uppfattningen om vad som är positivt eller negativt kan variera starkt från person till person, vilket skapar problem när det gäller tillförlitligheten (reliabiliteten) och giltigheten (validiteten) av de gjorda mät-

ningarna. Som framhålles i Appendix kan de här företagna mätningarna inte göra anspråk på att restlöst täcka begreppen positivitet och negativitet, inte minst därför att begreppen själva är mycket oklara. Som så ofta får man nöja sig med en operationell definition. Graden av negativitet definieras i denna uppsats som resultatet av imbalanskoefficientens applicerande på en riksdagsdebatt eller ett referat av debatten.⁸

Men svårigheterna är inte slut härmed. Applicerar man imbalanskoefficienten på en och samma text men använder olika kodare får man i regel något olika resultat. Graden av överensstämmelse mellan mätningarna kan mätas och brukar kallas interkodarreliabiliteten. I vårt fall är denna hög (jfr Appendix). I ett par andra liknande undersökningar var den likaså hög.⁹ Trots detta är graden av överensstämmelse mellan de olika undersökningarnas resultat, i de delar där de är approximativt jämförbara, låg. Förklaringen är tvåfaldig. Dels är de analyserade textmassorna inte helt identiska (jfr Appendix). Dels har förmodligen inom vardera projektet utbildats en ganska hög konsensus om begreppen positivitet och negativitet. Och dessa uppfattningar kan ha råkat bli något olika — trots att projektledaren var densamme i de olika fallen. Varje grupp är så att säga inbördes överens, men grupperna emellan råder endast låg enighet. Man skulle kunna säga att intraprojektrelabiliteten är hög, interprojektrelabiliteten låg.

Hur mycket av den låga överensstämmelsen som skall föras till förklaringsgrunden delvis olika textmassor respektive låg interprojektrelabilitet är obekant. Man kan dock inte utesluta möjligheten att en betydande del kan hänföras till den senare förklaringsgrunden. Absoluta jämförelser mellan resultaten av föreliggande undersökning och resultaten av andra liknande undersökningar kan därför knappast sägas vara berättigade i fråga om imbalanskoefficienten och på den grundade värden. Däremot är jämförelser mellan resultat inom undersökningen meningsfulla och tillåtna, och likaså relativa jämförelser med andra undersökningars resultat.

Sålunda är det t.ex. meningsfullt att hävda att referaten i en grupp av tidningar mätta i denna undersökning är mera positiva eller negativa än referaten i en annan grupp av tidningar mätta i denna undersökning. Likaså torde det vara meningsfullt att hävda att mot-

svarande skillnad återfinnes eller icke återfinnes i en annan undersökning. Däremot är det inte meningsfullt att hävda att referaten i en grupp av tidningar mätta i denna undersökning är lika negativa, mer negativa eller mindre negativa än referaten i en grupp av tidningar mätta i en annan undersökning. Härtill är nämligen interprojektrelabiliteten för låg. Sådana påståenden kommer följaktligen inte att göras i föreliggande uppsats.

2.2.2. Relativ negativitet

I samband med utrymmesmätningarna infördes termen relativ uppmärksamhet, vilken betecknar förhållandet mellan å ena sidan ett partis eller partiblocks andel av debatten, å den andra dess andel av referaten i en eller flera tidningar (med eller utan viktning för referatlängd och upplaga/spridning). På liknande sätt kan man tala om *relativ negativitet*: förhållandet mellan å ena sidan t.ex. oppositionens grad av negativitet mot regeringen i debatten, å andra samma negativitet sådan den framstår i en eller flera tidningars referat av samma debatt (med eller utan viktning för referatlängd och upplaga/spridning). Ett värde större än 100 anger då att graden av negativitet förstärks i referaten, ett värde mindre än 100 att graden av negativitet tonats ner i referaten, medan värdet 100 anger att referaten håller samma grad av negativitet som själva debatterna.

I det följande presenteras nu den relativa negativiteten i pressens referat av remissdebatten 1967 och allmänpolitiska debatten 1972, först på riksnivå (2.2.3), därefter på blockrejonnivå (2.2.4).

2.2.3. Relativ negativitet på rikspanet

Av tabell 4 framgår att såväl 1967 som 1972 oppositionens kritik mot regeringen, dess negativitet, i referaten framstod som dubbelt så stark som den var i själva debatten; den relativa negativiteten för pressen i dess helhet ligger nämligen bägge åren ett stycke över 200. Regeringens negativitet mot oppositionen, däremot, tonades 1967 ner i referaten (82 i relativ negativitet), medan den 1972 tvärtom skärptes något i referaten (ca 150 i relativ negativitet), dock inte så mycket som för oppositionens del. Resonemanget gäller vare sig vi viktat med längd och spridning eller ej.

Tabell 4. Relativ negativitet i den svenska pressens referat av 1967 års remissdebatt och 1972 års allmänpolitiska debatt.

A. Hela pressen					
	1. Oviktat medeltal		2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och upplagestorlek		
	1967	1972	1967	1972	
Opp/reg	257	208	236	238	
Reg/opp	82	150	82	158	
B. Socialistisk press					
	1. Oviktat medeltal		2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och upplagestorlek		
	1967	1972	1967	1972	
Opp/reg	236	192	214	215	
Reg/opp	100	125	82	125	
C. Borgerlig press					
	1. Oviktat medeltal		2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och upplagestorlek		
	1967	1972	1967	1972	
Opp/reg	264	208	236	246	
Reg/opp	82	158	82	167	

Ett närmare studium av tabellen anger vidare att det främst är den borgerliga pressen som förändrat sin behandling av regeringssidans debattinlägg. År 1972 skärpte den borgerliga pressen regeringssidans negativitet mot oppositionen ungefär dubbelt så mycket som den gjorde 1967 (en relativ negativitet på ca 160 år 1972 mot ca 80 år 1967), medan motsvarande skärpning för den socialistiska pressens del var betydligt lägre. Vad oppositionens negativitet mot regeringen beträffar, är skillnaden mellan 1967 och 1972, mellan borgerlig och socialistisk press, betydligt mindre. I samtliga fall ligger den relativa negativiteten kring ungefär 200, i vissa fall något mera, i andra något mindre.

Förändringen från 1967 till 1972 berör alltså främst borgerlig press och regeringens relativa negativitet mot oppositionen. Den politiska situationen var tydligen sådan att den borgerliga pressen skärpte negativiteten i regeringssidans inlägg mer 1972 än 1967. Bredvid denna politiska "situationseffekt" finner vi liksom tidigare en journalistisk norm i verksamhet. I såväl socialistisk som borgerlig press är oppositionens relativa negativitet högre än regeringens — förmodligen främst ett resultat av en

journalistisk värdering: attackens negativitet uppfattas antagligen som mera nyhetsmässig än försvarets.

2.2.4. Relativ negativitet på regional nivå

Av tabell 5 framgår att denna så att säga journalistiskt grundade skillnad återfinnes även på regional nivå och där gör sig gällande bredvid de tidigare diskuterade effekterna av strukturella skillnader, förändringar i dessa skillnader, samt effekter av (förändringar i) den politiska situationen.

Vad vi tidigare kallat situationseffekten består i det här sammanhanget bl.a. i att främst den borgerliga pressen av någon anledning i sina referat skärpte regeringssidans negativitet mot oppositionen mera 1972 än vad den gjorde 1967, dvs. i främst den borgerliga pressen var regeringssidans relativa negativitet mot oppositionen högre 1972 än den var 1967.

Vill vi nu försöka jämföra situationseffekten med struktureffekten, finner vi att likheterna i den relativa negativiteten är större inom år och mellan socialistiska och borgerliga blockregioner än den är mellan år och inom antingen socialistiska eller borgerliga blockregio-

Tabell 5. Relativ negativitet i debattreferaten i den i några olika blockregioner spridda pressen.

A. "Socialistiska" blockregioner (67—70)

1. Öviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och spridningssiffror		
	1967	1972	1967	1972	
Opp/reg	271	215	250	215	
Reg/opp	64	117	55	142	

B. "Borgerliga" blockregioner (37—40)

1. Öviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och spridningssiffror		
	1967	1972	1967	1972	
Opp/reg	229	185	186	231	
Reg/opp	55	125	64	133	

C. En "förändringsregion" (50 Fagersta)

1. Öviktat medeltal			2. Medeltal viktat med antal referatmeningar och spridningssiffror		
	1967	1972	1967	1972	
Opp/reg	286	215	271	277	
Reg/opp	82	150	82	158	

ner; dvs. situationseffekten är större än struktureffekten. Men oavsett såväl struktur- som situationseffekter slår den förmodligen rent nyhetsmässiga skillnaden i behandlingen av regeringens respektive oppositionens negativitet igenom: oppositionens relativa negativitet mot regeringen är genomgående mycket högre än regeringens mot oppositionen. Som framgår av Fagersta-materialet behöver inte ens den samlade effekten av en situationsförändring och en strukturförändring övervinna denna tendens. Även här är oppositionens relativa negativitet mot regeringen mycket högre än regeringens mot oppositionen, såväl 1967 som 1972, trots att i det senare fallet tendensen i särskilt den borgerliga pressen att skärpa regeringens relativa negativitet adderas till en ökning av den relativa betydelsen hos den borgerliga pressen i just blockregion 50 Fagersta.

Liksom när det gällde den relativa uppmärksamheten visade sig alltså i fråga om den relativa negativiteten situationseffekten starkare än struktureffekten. Men medan för den relativa uppmärksamhetens del situationseffekten tycktes dominera över den journalistiska normen att uppmärksamma regeringen förhållandevis mer än oppositionen, visade sig den jour-

nalistiska normen starkare i fallet relativ negativitet. Oavsett struktur och situation var oppositionens relativa negativitet mot regeringen alltid mycket starkare än regeringens mot oppositionen.

3. Avslutande anmärkningar

Förenklat uttryckt kan de ovan redovisade resultaten sägas antyda att, med den nuvarande tidningsstrukturen, inkluderandet av upplage- eller spridningssiffror inte skulle betyda så mycket för resultatet av en undersökning som den här föreliggande. I stort sett samma tendens återfinnes ju i de viktade som i de öviktade medelvärdena.

Detta kan tyckas vara ett ganska negativt resultat. Men resultatet kan också uttryckas positivt. När det gäller ett fall av politisk nyhetsförmedling — referat av riksdagsdebatter — har den politiska situationen och de journalistiska normerna visat sig ha större betydelse än strukturella faktorer i form av upplage- och spridningssiffror samt förändringar i dessa.

Givetvis vore det förhastat att av detta dra slutsatsen att tidningsstrukturen och förändringar i denna är mer eller mindre betydelse-

lösa när det gäller politisk nyhetsförmedling och på denna grundad opinionsbildning. En rad reservationer anmäler sig omedelbart.

Remissdebatt och allmänpolitisk debatt är bara en liten del av det politiska livet. Nyhetsförmedlingen från det lokala politiska spelet har säkerligen helt andra förutsättningar. Vidare har endast själva referaten undersökts, inte t.ex. de till dem knutna ledarkommentarerna. (Särskilt kanske för vissa mindre tidningar kan dessutom ledaren ha inte bara en kommenterande utan även en refererande funktion, vilket alltså inte kunnat uppmärksammas i vår undersökning.) Dessutom var de strukturella förändringar som ägde rum mellan de två undersökningsåren relativt blygsamma.

Men viktigare än dessa reservationer är kanske något annat: önskvärdenheten av en differentiering av synen på den inom dagspressen pågående koncentrationsprocessen. Man kan se koncentrationen ur läsarnas eller ur kommunikatorernas synpunkt. Koncentrationsprocessen är förmodligen allvarligare ur de senares än ur de förras synpunkt. Även om dagstidningsjournalisternas antal förmodligen ökar trots nerläggningar och sammanslagningar, även om kvaliteten på journalisterna och deras produkter stiger, så kan ändå den pågående koncentrationen för dem och andra individer tillhörande ett opinionsbildande och opinionsbärande elitskikt med en viss rätt framstå som ett allvarligt hot mot mångfalden och variationen i de åsikter som sprides över landet. Men sett ur den enskilde läsarens synpunkt kan situationen te sig betydligt mindre hotfull. På ett konkret regionalt plan: när tidningen Folkets Västmanlandsedition försvann tycks läsarna i blockregion 50 Fagersta knappast ha fått en mindre balanserad bild av riksdagsdebatterna än tidigare.

Orsaken till att verkligheten ur läsarnas synpunkt kan te sig så är minst tvåfaldig. För det första är det trots allt inte så stor skillnad på olika tidningskategoriers referat; för det andra innebär en nerläggning inte automatiskt också en koncentration. Antalet utkommande tidningar minskar, men inte nödvändigtvis antalet i regionen spridda tidningar. Genomsnittliga antalet tidningar spridda i en blockregion utgjorde såväl 1967 som 1972 ca 15. Förstatidningen — i betydelsen av tidningen med den största spridningen i en blockregion — hade i genomsnitt en dryg tredjedel av den totala upplagan i ett givet område såväl 1967 som

1972. Det är sant att genomsnittliga antalet tidningsexemplar per hushåll minskade från 1,52 till 1,48 mellan 1967 och 1972, men det beror på det sjunkande antalet individer per hushåll; per individ steg under samma period antalet ex. från 0,54 till 0,56 (1960 var samma siffra 0,51). Den enskilde läsaren har därför knappast upplevat någon utarmning. Om någon förändring inträffat, läser han förmodligen snarare fler än färre tidningar än förr.¹⁰

Däremot läser han förmodligen inte riktigt samma tidningar nu som förr. Betydelsen av detta skall dock inte överdrivas. Visserligen har som bekant kvällspressen gått starkt framåt på bekostnad av den övriga pressen (17 % av totalupplagan 1958, 27 % 1972). Men politiskt sett är förändringen inte så stor (socialistisk press hade 1952 ca 19 %, 1957 ca 24 och 1972 ca 20 % av totalupplagan). Resultaten av föreliggande undersökning antyder möjligheten av att betydelsen av sådana förskjutningar ur läsarnas synpunkt kan vara ganska marginell när det gäller faktiskt spridd rikspolitisk information i förhållande till vad som faktiskt hänt — dvs. data av typ a—c i det inledande resonemanget.

Fortsatt forskning inom området borde rimligen i första hand följa två linjer. För det första borde liknande undersökningar utföras på lokalt och regionalt politiskt nyhetsmaterial, varvid man har anledning förvänta sig ett större inflytande från tidningsstrukturen på den faktiskt spridda informationen. Här skulle man kunna anknyta till redan utförd forskning av t.ex. Bengt-Ove Birgersson.¹¹ För det andra borde data om den faktiskt emottagna informationen inkluderas, så att hela datakedjan a—d täcktes. Här svävar vi fortfarande i praktiskt taget total okunnighet.¹²

APPENDIX

Material och teknik, representativitet och reliabilitet

Vid innehållsanalysen av tidningsreferaten kodades nyhetsmaterial men däremot inte ledare, ledarstick, kommentarer och kåserier. Rubriker och bildtexter kodades inte, däremot ingresser och andra avsnitt satta med avvikande stil, samt givetvis den s.k. brödtexten, dvs. i stort sett själva referaten. Allt material av detta slag från samtliga debatt dagar kodades. Mätenhet var meningen. Alla s.k. referatmeningar, klart attribuerbara till parti eller talare, medtogs. Som referatmening räknades

mening innehållande direkt eller indirekt anföring eller en berättande utsaga om en viss del av debatten. Meningar som karakteriserade debatten i dess helhet kodades däremot ej. Då en mening innehöll referat av två eller flera talare från olika partier kodades meningen med hänsyn till den talare som svarade för störst antal ord. När talarnas ordantal var lika stort kodades den i meningen först omnämnde.

För mätning av inställning i texten — såväl debatt som referat — användes den s.k. imbalanskoefficienten. (För en närmare beskrivning av koefficienten och dess användning, se t.ex. Rosengren 1971, *op.cit.* sid. 270 f.)

Av själva debatten kodades ett tioprocentigt stickprov, draget med systematiskt urval: var tionde utgång i de tryckta protokollen från debatterna. Stickprovet måste anses vara representativt för populationen, då ingen anledning finns att anta periodicitet i materialet. Av referaten kodades ett totalurval, med de begränsningar som angetts ovan. Något representativhetsproblem kan alltså inte förekomma här.

Kodningen utfördes av Marie Kindblom-Persson och Britt-Inger Nord. Kodarna fördelade materialet inbördes genom ett randomiseringsförfarande, vilket även innebär att de olika tidningsårgångarna kodades i slumpmässig ordningsföljd. Den egentliga kodningen igångsattes först efter ett par veckors inläsning och träning, varunder konsensus skapades mellan kodarna. Såväl före som under och efter kodningen av såväl debatter som referat företogs reliabilitetskontroller på stickprov om vardera ca 100 meningar, varvid reliabiliteten beräknades som andelen meningar som de bägge kodarna placerat i samma kategori (ex.vis negativt folktartistiskt yttrande riktat mot regeringssidan). För debattens del blev reliabiliteten 0,96, 0,96 och 0,93. För referatens del blev reliabiliteten 0,94, 0,97 och 0,95. Samtliga reliabilitetstest måste anses ha gett mycket tillfredsställande resultat. Emellertid medgav omständigheterna att ytterligare kontroller kunde företas.

I tidigare undersökningar, sammanfattade i Rosengren 1971, *op.cit.*, har delvis samma material kodats som i denna undersökning. Det är därför möjligt att göra vissa jämförelser mellan resultaten av mätningar utförda inom två olika projekt, vilket är ganska ovanligt.¹³ Så t.ex. kan man jämföra de olika partiernas andel av debatten 1967 enligt tidigare och föreliggande mätning. Givetvis förekom smärre skillnader mellan de bägge mätresultaten, men ett X^2 -test visade att dessa inte var signifikanta. Vidare kan man t.ex. jämföra den

relativa uppmärksamheten ägnad vart och ett av de 5 riksdagspartierna under remissdebatten 1967 av de sju storstadstidningar som ingick i den tidigare undersökningen. Produktmomentkorrelationen mellan de två uppsättningarna av $7 \times 5 = 35$ värden blev 0,88, vilket kan betraktas som fullt tillfredsställande. Motsvarande korrelation för den relativa negativiteten blev emellertid så låg som 0,14, vilket är klart otillfredsställande.

Bägge projektens kodare hade hög inbördes reliabilitet. Men de analyserade textmassorna var inte helt identiska. Sålunda medtogs i föreliggande undersökning även indirekta citat och referat, samt s.k. ingresser, medan i tidigare undersökningar endast direkta citat i s.k. brödtext analyserades. Detta kan vara en av förklaringarna till den låga överensstämmelsen. En annan kan vara, att de olika grupperna utvecklat olika uppfattningar om begreppen negativitet och positivitet. Vid närmare eftertanke framstår dessa begrepp som så pass oklara att varje indikator förmodligen endast kan täcka delar av begreppen. Det vore därför snarast förvånansvärt, om två olika grupper hade samma uppfattning om deras innehåll. Varje grupp kan ha sett en aspekt av de mångskiftande begreppen som mest relevant, och överensstämmelsen kan ha varit liten mellan de olika gruppernas synsätt. Detta kan tyckas nersläende men är förmodligen oundvikligt, givet dagens ganska bristfälliga mättekniker. Ett första botemedel måste vara en ytterligare ökad explicitet i kodaranvisningarna.

Det är inte möjligt att avgöra hur mycket av den låga överensstämmelsen som beror på olikhet i de analyserade textmassorna respektive olika uppfattningar om begreppen positivitet och negativitet. Man kan dock inte utesluta möjligheten att den senare orsaken har varit väl så viktig som den förra. Konsekvenserna av detta anges i själva texten ovan och kan sammanfattas så, att absoluta jämförelser mellan graden av negativitet hos olika objekt mätta inom olika projekt inte bör företas. Däremot är jämförelser inom ett och samma projekt fullt legitima.

Noter

¹ Dagstidningarnas ekonomiska villkor, *SOU 1965: 22*; Dagspressens situation, *SOU 1968: 48*.

² S. Hadenius, Riksdagen i pressen. En undersökning av nyhetsmaterialet om riksdagen, *SOU 1972: 17*, sid. 103—26.

³ K. E. Rosengren, Debatt och referat. En metod-

studie, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 74, 1971, sid. 262—279; jfr densamme, *International News: Intra and Extra Media Data*, *Acta Sociologica*, 13, 1970, sid. 96—109, samt densamme, *International News: Methods, Data and Theory*, *Journal of Peace Research*, 11, 1974.

⁴ Jfr dock de s.k. diffusionsstudierna. En översikt av dessa återfinnes i K. E. Rosengren, *News Diffusion: An Overview*, *Journalism Quarterly*, 50, 1973, sid. 83—91. Jfr även not 12 nedan.

⁵ Rosengren 1971, *op. cit.*, sid. 268. En bidragande orsak till pressens underrepresentation av borgerliga inlägg kan vara att en gemensam borgerlig synpunkt ofta upprepas åtminstone tre gånger i debatten, nämligen av minst en talare från varje borgerligt parti.

⁶ Rosengren 1971, *op. cit.*

⁷ Att situationseffekten är påtaglig framgår även av det faktum, att produktmomentkorrelationen mellan å ena sidan andelen socialistisk press i de 70 olika blockregionerna, å den andra relativ uppmärksamhet ägnad det socialistiska blocket i de olika regionerna år 1967 endast var .05, medan den för år 1972 var .45. På den borgerliga sidan återfinner vi motsvarande fenomen, fast med omvända förtecken: —.05 år 1967, —.42 år 1972. Även med detta mått mätt finner

vi sålunda en högre grad av politisering år 1972 än år 1967.

⁸ Graden av positivitet är inte aktuell i sammanhanget: man är i regel inte särskilt positiv i förhållande till sina politiska motståndare.

⁹ Rosengren 1971, *op. cit.*, sid. 264.

¹⁰ Ur individens synpunkt borde det verkliga tecknet på ökad eller minskad valfrihet snarast vara det antal tidningar som finns i de försäljningsställen han lätt kan nå. Men om detta finns det såvitt bekant inga data alls.

¹¹ B.-O. Birgersson, *Det kommunala kommunikationssystemet*, *Kommunalforskningsgruppen, Avhandlingsserien*, 11, 1969; densamme, *Municipal Politics in the Swedish Press*, *Scandinavian Political Studies*, 3, 1968, sid. 186—217.

¹² En intressant aspekt av detta problem är det s.k. informationsgapet mellan "informationssvaga" och "informationsstarka" grupper i samhället, vilket i Sverige f.n. utforskas bl.a. vid EFI, Sektionen för ekonomisk psykologi (Göran Hedebro) och vid Sveriges Radio — PUB (Dan Lundberg).

¹³ Jfr K. E. Rosengren & G. Rikardsson, *Middle East News in Sweden*, *Gazette*, 20, 1974, sid. 107.

Översikter och meddelanden

Politiska partier

Kommenterad bibliografi

Innehållsförteckning

1. Inledning (s. 91)
  2. Bibliografier (s. 92)
  3. Några verk inom komparativ politik (s. 92)
  4. Allmänt om politiska partier (s. 92)
  5. Aspekter och förklaringstyper (s. 92)
  6. Organisationsteori (s. 93)
  7. Partiers framväxt (s. 93)
  8. Valsystem (s. 93)
  9. Partisystem (s. 93)
  10. Politisk sociologi, politiska skiljelinjer (s. 93)
  11. Politiska värderingssystem (s. 93)
  12. Partistrategier (s. 94)
  13. Partier på väljararenan, analys av valrörelser (s. 94)
  14. Koalitionsbildning, regeringsbildning, partier i parlament (s. 94)
  15. Partiorganisationer (s. 94)
  16. Analys av politiskt språk (s. 95)
  17. Politiska kandidater (s. 95)
Politiska partier i de nordiska länderna
  18. Norden, allmänt (s. 95)
  19. Danmark (s. 95)
  20. Sverige (s. 95)
  21. Norge (s. 95)
  22. Finland (s. 95)
- Litteraturlista (s. 95)

Denna bibliografi sammanställdes i sept. 1973 för mina studenter vid Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet. Vissa strykningar och tillägg har gjorts till föreliggande version. Som framgår av titlarnas datering är litteraturtillväxten under senare år mycket snabb, och skulle den fortsätta i samma takt kan det vara befogat att sammanställa en ny bibliografi om ett antal år. Därtill kommer att föreliggande bibliografi sammanställts ganska snabbt, varför det är högst sannolikt att litteratur utelämnats, som uppenbarligen borde

varit med. Av dessa skäl är jag tacksam för påpekanden om brister i bibliografin.

1. Inledning

Litteraturen om politiska partier är ofantlig, och föreliggande bibliografi upptar således endast en ringa del av denna litteratur. Urvalet påverkas självfallet av begränsningarna i min kunskap om området, men inom ramen för denna kunskap har jag försökt att följa dessa urvalsprinciper:

— att i huvudsak medtaga sådan litteratur, som har en mera generaliserande karaktär (dvs. som innefattar försök till generaliseringar eller teoribyggande om politiska partier eller som mer eller mindre direkt kan ligga till grund för sådana aktiviteter)

— att endast medtaga litteratur om partier, som agerar inom ramen för politiska konkurrenssystem (således inte litteratur om partier i enpartistater o. likn.)

— att endast medtaga tryckt litteratur, samt att lägga tonvikten vid litteratur från senare år

— att koncentrera urvalet till sådan litteratur, som mera direkt behandlar politiska partier och att endast i mycket begränsad omfattning ta med litteratur från angränsande ämnen (t.ex. litteratur om väljarbeteende)

— att ganska utförligt medtaga litteratur från teoretiskt orienterad nordisk partiforskning (intresset för sådan forskning förefaller att vara ovanligt stort i de nordiska länderna).

Dessa principer har dock inte följts strikt, och det har f.ö. inträffat att de framstått som motstridande vid urvalet.

Urvalet är inte någon "kvalitetsgaranti" från min sida. Naturligtvis är inga verk upptagna, som jag betraktar som intresselösa, däremot en del verk som enligt min mening är dåliga på ett intressant och tankeväckande sätt.

Enbart en litteraturlista är som sådan inte till

särskilt stor hjälp. Jag har därför utarbetat en kommentar, där litteraturen grupperats efter vissa kategorier. Dessa kategorier är inte alltid helt distinkta, och ibland kan ett och samma arbete ofta höra hemma under flera rubriker; vissa arbeten har också angetts under två eller flera rubriker, men i flertalet fall har jag nöjt mig med att "huvudinnehållsklassificera" varje särskilt arbete. I flertalet fall består "kommentaren" endast i att ett arbete tagits upp under någon av dessa rubriker: vissa arbeten karakteriseras därutöver mycket kortfattat.

2. Bibliografier, översiktsartiklar

En ganska utförlig bibliografi över politiska partier i LaPalombara-Weiner, eds. 1966, ss. 439—464; den sträcker sig emellertid endast fram till 1966. Ett bra sätt att orientera sig om tidskriftslitteraturen är att följa International Political Science Abstracts (1951 ff), som utkommer med fyra nummer om året; artiklarna är där grupperade efter ämnen. American Behavioral Scientist innehåller i varje nummer en kommenterad bibliografi över viktigare aktuell samhällsvetenskaplig litteratur. I Comparative Political Studies publiceras löpande kommenterade bibliografier över litteraturen inom komparativ politik. Scandinavian Political Studies, som utkommer en gång årligen, innehåller avslutningsvis en bibliografi (klassificerad men inte kommenterad) över den statsvetenskapliga litteratur, som publicerats i Norden varje år, såväl böcker som tidskriftsartiklar. En mycket instruktiv översiktsartikel är Urwin 1973.

3. Några verk inom komparativ politik

För den som studerar politiska partier kan det vara skäl att granska några standardverk inom komparativ politik för att se hur författarna inplacerar de politiska partierna inom ramen för det politiska systemet i stort. Rasmussen 1971/72 ger en utmärkt översikt, så även Blondel 1969 och Jansson 1970. Se även Almond—Powell 1966, Deutsch 1970 och Lindblom 1972.

4. Allmänt om politiska partier

Under denna rubrik upptas några verk, som betraktar politiska partier utifrån många olika aspekter, som är av översiktskaraktär eller som helt enkelt inte faller in under några mera specificerade rubriker.

Det finns åtminstone tre verk inom partiforskningen, som är obestridda klassiker ehuru ingalunda oomstridda vad gäller innehållet: Michels

1962 (1. uppl. 1911), Duverger 1959 (1. uppl. 1951) samt Downs 1957. Michels studerar fr.a. inflytan- defördelningen inom demokratiska partier och formulerar på grundval av sina iakttagelser "den järnhårda oligarkilagen". Duvergers bok behandlar fr.a. partiets framväxt, sambandet mellan valsystem och partisystem, maktfördelningen inom partiorganisationer; han utformar också en typologi över partiorganisationer (boken kritiserar bl.a. i Wildawsky 1959). Downs är den formellt mest avancerade av de tre: med hjälp av ekonomiskt inspirerade modellresonemang analyserar han olika partisystem, det rationella handlandet för ett politiskt parti vid olika opinionsfördelningar, informationens roll för partiets och väljares handlande samt mycket mera. Downs' bok är enligt många (däribland min) mening det förnämsta verk som skrivits om politiska partier; boken har mer eller mindre präglat all senare partiforskning (den finns i nyare upplagor, även i paperback).

Två mycket goda antologier om politiska partier är Charlot, ed. 1971, och LaPalombara-Weiner, eds. 1966; läsvärda är också Crotty, ed. 1968 samt Wright, ed. 1971 (i synnerhet den förra).

En välkänd översikt över partier är Epstein 1967 (jfr även Epstein 1968). Andra allmänna översikter finner man i Meyer 1965 samt i de delvis föråldrade men dock fortfarande läsvärda Neumann ed. 1956, Ranney—Kendall 1956 och Leiserson 1968. Rokkan 1970 B är en stor samling artiklar, vilka delvis behandlar politiska partier. Generella diskussioner om politiska partier finner man vidare i bl.a. Ranney 1968, Crotty 1969/70, Dion 1969, Janda 1970, Jupp 1968, Key 1964, Lavau 1969 och Lemieux 1972. Henig—Pinder, eds. 1969 är en deskriptiv översikt.

5. Aspekter och förklaringstyper

Diskussioner om politiska partier har bl.a. gällt fruktbarheten av olika perspektiv — t.ex. rational-choice-inriktning vs. sociologiska eller socialpsykologiskt färgade perspektiv, elitstudier, marxistiska utgångspunkter. Debatten mellan rational-choice-teoretiker och teoretiker med sociologiska utgångspunkter behandlas bl.a. i Barry 1970, Barry 1974, Harsanyi 1969 och Schapiro 1969 — alla mycket goda exempel på metodologisk analys. Lindblom 1972 kontrasterar olika metoder för beslutsanalys. Elitteorier behandlas i Parry 1970. Marxistiska analyser av politiska partier är fåtaliga; den enda utförligare behandling av ämnet jag känner till är Berntson 1974. Även Miliband 1970 och Poulantzas 1970 behandlar emellertid politiska partier, om än inte såsom huvudobjekt.

6. Organisationsteori

Partier är naturligtvis en typ av organisationer och för den som studerar politiska partier kan det därför vara skäl att åtminstone i viss utsträckning orientera sig om forskningen inom allmän organisationsteori. Två klassiker på området är de båda antologierna av March 1965 och Etzioni 1969. En mycket tankeväckande bok på området är Hirschman 1970 (jfr Barry 1974).

7. Partiers framväxt

Litteraturen om detta är kolossal men till större delen historiskt och inte politikvetenskapligt orienterad (se bibliografin i LaPalombara-Weiner, eds. 1966). Till de viktigaste verken bland den senare typen hör inledningssuppsatsen i Lipset-Rokkan eds. 1967 samt Rokkan 1970 A och Rokkan 1970 B. Problemet behandlas även i Duverger 1959 (jfr kritisk artikel av May 1969/70).

8. Valsystem

Valreglerna hör naturligtvis till de viktigaste av de institutionella regler, som har ett samband med partisystemet. Sambandet är ingående diskuterat i Duverger 1959; hans teser har emellertid blivit föremål för en stark kritik. Problemet behandlas också i Lipset—Rokkan, eds. 1967, Pedersen 1966 och Vallinder 1973. Det viktigaste arbetet på området är numera Rae 1967 (finns även i en delvis reviderad upplaga från 1971).

9. Partisystem

De problem man studerar i samband med partisystem brukar gälla antalet partier, partiernas storleksrelationer och relativa positioner, förekomsten och betydelsen av antiregimpartier (vissa författare lägger dock in betydligt mera i termen "partisystem" än som här angivits).

Som redan framgått behandlas sådana frågor i Downs 1957, Duverger 1959 och Lipset—Rokkan, eds. 1967.

Ett av de centrala verken på området är obestridligen Sartori 1970, en artikel som man mycket ofta ser citerad. Andra väsentliga bidrag är Dahl, ed. 1966 och Dahl 1971, vidare Blondel 1968, Taylor—Herman 1971 och Väyrinen 1972. Eckstein 1968 är en artikel i den stora internationella encyklopedin för samhällsvetenskaper (IESS). I Scarrow 1969, kap. 6, behandlas själva begreppet partisystem. Eckstein 1966 och Rose—Urwin 1969/70 diskuterar sambandet mellan partisystem och regimers stabilitet.

10. Politisk sociologi, politiska skiljelinjer

Politisk sociologi är ett av de vagast avgränsade områdena inom politologin. Här skall endast anges några verk, som fr.a. behandlar anknytningen mellan partier och olika sociala grupperingar och vidare analyser av politiska skiljelinjer ("cleavages").

Återigen måste Lipset—Rokkan, eds. 1967 nämnas, så även Rokkan 1970 B. Därtill kommer Allford 1963, en bok man mycket ofta ser citerad. Några andra väsentliga verk på området är Allardt 1965, Allardt—Littunen, eds. 1964, Converse—Valen 1971, Lavau 1953, Lewin et al. 1972, Pesonen 1973, Rose ed. 1974, Särilvik 1965 och Valen—Martinussen 1972. Rae—Taylor 1970 innehåller en teoretisk analys av politiska skiljelinjer.

11. Politiska värderingssystem

Vilken roll spelar politiska värderingssystem, politiska program, ideologier (etc.) för politiska ställningstaganden, jämförda med taktiska och strategiska överväganden? Om politik — bl.a. — kan ses som en strid om värden och makt, vilken roll spelar respektive komponent? Kan de överhuvudtaget särskiljas på ett meningsfullt sätt. Frågor av denna typ har intresserat många politikvetare (och andra), och litteraturen på området är omfattande men av synnerligen skiftande kvalitet. Debatten om "ideologiernas död" kan man studera i flera olika verk, bl.a. i följande antologier: Cox, ed. 1969, Rejai, ed. 1970, Waxman, ed. 1968. Bland anhängarna till tesen om att ideologier spelar en allt mindre roll för politiska ställningstaganden i de västliga industrialiserade välfärdsstaterna finner man Tingsten (Tingsten 1966 och 1967), medan tesen kritiseras av bl.a. Samuelsson 1966 och LaPalombara 1966. Torstendahl 1967 är en nyttig metodisk granskning av grundvalarna för denna debatt.

Exempel på empiriska studier av partiprogram och politiska "plattformar" finner man i Borg 1966 och Namenwirth—Lasswell 1970; Gurr 1972 diskuterar ingående den metod Namenwirth och Lasswell använt sig av. Seliger 1971 och Helenius 1969 och 1970 utgör försök att nyansera diskussionen bl.a. genom att urskilja olika "skikt" i partiernas ideologier; Converse 1964 och Putnam 1971 understryker skillnaderna i ideologisk artikulation mellan politiskt aktiva personer och masspubliker (Converse's artikel är något av en klassiker på området). Barnes 1966, Himmelstrand 1970, Lehmbruch 1969, Nellis 1972 och Orbell—Fougere 1973 studerar ideologier och ideologiska satser mera ur

en funktionell aspekt, med hänsyn till mobilisering, sammanhållning, legitimering, etc. Lewin: 1972 är en allmän översikt över de olika aspekter man kan anlägga vid ideologiforskning; samma problem diskuteras i Vedung 1971 och 1974.

I anknytning till detta bör nämnas användandet av en vänster-högerskala för att klargöra ideologiska positioner. Även på detta område är Downs 1957 en föregångare, men boken bör i detta avseende läsas tillsammans med den skarpsinniga kritiken i Stokes 1966. Andra verk som använder denna skala eller diskuterar dess användbarhet är Converse 1966, Garvey 1966, Laponce 1970 och Converse—Valen 1971. För ett referat av vissa delar av debatten, se Sjöblom 1968, kap. 8. Skalanalys på nordiskt material finner man bl.a. hos Nyholm 1972 och Pedersen et al. 1971.

12. *Partistategier*

Bailey 1970 är en originell och tankeväckande bok inom ett område, som skulle kunna kallas "allmän politisk konkurrensteori".

Vad gäller studiet av partistategier är Downs 1957 — återigen — klassikern på området; flertalet forskare, som senare studerat partistategier, har inspirerats av Downs. Molin 1965 innefattar ett försök till modellbyggnad för partibeteende, med utgångspunkt i den svenska striden om tjänstepensionsfrågan under 1950-talet (för en diskussion om Molins bok se Hadenius 1965 och Sjöblom 1967; huvuddragen av diskussionen finns refererade i Rasmussen I, 1971). I Sjöblom 1968 framläggs ett detaljerat analyschema för studiet av partistategier i ett flerpartisystem. Mer eller mindre används detta schema i Anckar 1971. Andra studier av partistategier finner man i Crête 1973, Dich 1965, Froman 1966 och Kessel 1966.

13. *Partier på väljararenan: analys av valrörelser*

I flera av de verk som upptagits under föregående punkt diskuteras partiets beteende på väljararenan; här skall endast några ytterligare titlar anföras. Pesonen 1968 arbetar med finskt material, Rose 1967 fr.a. med engelskt, Crotty 1971 med amerikanskt — i samtliga fall rör det sig om studier av specifika valrörelser. Berrigan 1972 har ett något vidare perspektiv och behandlar bl.a. mätproblem i samband med studiet av valrörelser utifrån ett komparativt perspektiv. Isberg et al. 1974 är en ingående studie av valpropagandan i de svenska valrörelserna 1960—1966; författarna använder sig av en mycket avancerad innehållsanalys.

14. *Koalitionsbildning, regeringsbildning*

Den mest kända teorin om politiska koalitionsbildningar finns i Riker 1962, men även den teori som utarbetats av Gamson 1961 är ofta citerad och testad. Renodlat teoretiska framställningar är också Adrian—Press 1968 och Taylor 1972. Groenings et al. är en synnerligen innehållsrik bok på detta område, med såväl teoretiska utvecklingar som empiriska applikationer. Downs 1957 kan läsas också ur detta perspektiv.

Studier av regeringsbildningar i västliga politiska system, ofta med teoretiska utgångspunkter hämtade från Riker och/eller Gamson, är Blondel 1968, Browne 1970/71, Browne 1973, Browne—Franklin 1973, Damgaard 1969, Damgaard 1973, Deswaan 1973, Herman—Pope 1973, Taylor—Herman 1971 och Taylor—Laver 1973. Rose 1969 behandlar frågan om regeringspartiers ställning vis-à-vis den formella statsapparaten, fr.a. förvaltningen. Holmberg 1974 behandlar "representativitetsproblemet", dvs. frågan om graden av åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda.

Studier av partiets voteringsbeteende i parlament finner man vidare i Bjurulf 1972 B, Laakso 1972, Nyholm 1972, Olsen 1972, Pedersen 1967, Pedersen et al. 1971, Stjernquist—Bjurulf 1970 och Sankiaho 1970. Beträffande metoder för sådan analys, se Macrae 1970. Bjurulf 1972 A ger en allmän översikt över olika voteringsmetoder.

Allmänna översikter av "legislativt beteende" finner man i Hirsch—Hancock eds. 1971, Kornberg ed. 1973, Pasquino 1973, Patterson—Wahlke eds. 1972; jfr även recensionsartikeln Budge 1973.

15. *Partiorganisationer*

Hur är partiorganisationer formellt uppbyggda och hur skiljer de sig i detta avseende från andra typer av organisationer? Vilken aktivitet råder bland medlemmarna? Hur pass representativa vad gäller åsikter är de politiska ledarna för partimedlemmarna, hur pass representativa är de senare för partiets väljare? Vilken maktfördelning råder inom olika partiorganisationer? Detta är exempel på frågor man ofta ställer inför partiorganisationer; det bör framhållas att den sista av de nämnda frågorna troligen är den som oftast ställts av partiforskare. Den utgör huvudfrågeställningen i den berömda boken av Michels (Michels 1962; beträffande denna, jfr Söderfeldt 1969 och Parry 1969). Även Duverger 1959 behandlar, som tidigare framhållits, detta problem, så även Medding 1970. Schlesinger 1965 ger en utmärkt översikt över forskningen om partiorganisationer. Eldersveld 1964 behandlar ett mycket mera specifikt ämne

än vad bokens titel låter ana; hans inledande resonemang om partiorganisationer har emellertid spelat en väsentlig roll för den senare forskningen på området. Partisammanhållningsproblemet behandlas i May 1973, Orbell—Fougere 1973 och Ozbudun 1970, medan Merton 1957 ger en fascinerande bild av den amerikanska "politiska maskinen" i lokalpolitiken i samband med ett resonemang om "manifesta och latent funktioner".

16. *Analys av politiskt språk*

Innehållsanalys, såväl kvantitativ som kvalitativ, är naturligtvis en av de nyttigaste teknikerna man kan använda sig av vid partistudier. Jag har emellertid inte brytt mig om att här ta upp den mycket omfattande litteraturen om innehållsanalys; den intresserad hänvisas till Holsti 1969, som ger en mycket god översikt över ämnet och som innehåller en synnerligen omfattande bibliografi.

Två goda introduktioner till semantisk analys av politiskt språk är Andersson—Furberg 1973 och Fredriksson 1969. Ruin 1968 och Vedung 1971 är instruktiva för den som intresserar sig för politisk argumentanalys. Fibirger 1972 är instruktiv som ett varnande exempel.

17. *Politiska kandidater*

Mig veterligt — vilket dock i detta sammanhang inte säger mycket — är den litteratur, som behandlar partiernas rekrytering av kandidater och de procedurer som därvid tillämpas, ganska knapphändig. Goda studier på detta område är emellertid Barkfeldt et al. 1971, Brändström 1972, Valen 1966 och Weisberg—Rusk 1970.

Politiska partier i de nordiska länderna

Litteraturen skall slutligen grupperas efter en annan indelningsgrund än den som hittills gällt, nämligen efter i vad mån den handlar om politiska partier i Norden. Flertalet arbeten har redan angivits under någon rubrik i det föregående; några nya verk tillkommer dock. Inga kommentarer görs och verken uppställs endast i bokstavsordning efter författarnamn. Jag skulle tro att täckningen vad gäller Danmark och Sverige kan vara försvarlig, medan detta säkert inte är fallet vad gäller Norge och Finland.

18. *Norden, allmänt*

Ljndblad—Wahlbäck—Wiklund 1972, kap. 5 och 6

19. *Danmark*

Bille 1972, Borre—Katz 1973, Damgaard 1969,

Damgaard 1973, Fibirger 1972, Meyer 1965, Olsen 1972, Pedersen 1966, Pedersen 1967, Pedersen et al. 1971, Rasmusen 1971/72, Thomas 1973.

20. *Sverige*

Back 1972, Barkfeldt et al. 1971, Bengtsson et al. 1972, Birgersson et al. 1971, Bjurulf 1972 B, Brändström 1972, Dahl ed. 1966, Elvander 1972, Fredriksson 1969, Gustafsson 1973, Helenius 1969, Holmberg 1974, Isberg et al. 1974, Lewin et al. 1972, Molin 1965, Ruin 1968 o. 1969, Samuelsson 1966, Stjernquist—Bjurulf 1970, Särilvik 1965, Wieslander ed. 1974.

21. *Norge*

Converse—Valen 1971, Dahl, ed. 1966, Eckstein 1966, Groennings et al., 1970, Lipset—Rokkan, eds. 1967, Rokkan 1970 B, Solstad 1969, Torgersen 1970, Valen 1966, Valen—Katz 1964, Valen—Martinussen 1972.

22. *Finland*

Allardt 1965, Anckar 1971, Borg 1966, Laakso 1972, Nyholm 1972, Pesonen 1968, Sänkiahö 1970, Törnudd 1969.

Köpenhamn i mars 1974

Gunnar Sjöblom

LITTERATUR

(Förkortningar: APSR — American Political Science Review, BJPS — British Journal of Political Science, CJPS — Canadian Journal of Political Science, CPS — Comparative Political Studies, EJPR — European Journal of Political Research, SPS — Scandinavian Political Studies, StT — Statsvetenskaplig Tidskrift.)

Adrian—Press 1968 — Charles R. Adrian, Charles Press: Decision Costs in Coalition Formation (APSR vol. 62: 1968: 556—563)

Alford 1963 — Robert R. Alford: Party and Society (University of Chicago Press, Chicago 1963)

Allardt 1965 — Erik Allardt: Samhällsstruktur och sociala spänningar (Söderströms, Tampere 1965)

Allardt—Littunen, eds. 1964 — Erik Allardt, Yrjö Littunen, eds.: Cleavages, Ideologies and Party Systems (The Academic Bookstore, Helsinki 1964)

Almond—Powell 1966 — Gabriel Almond, J. Bingham Powell: Comparative Politics. A Developmental Approach (Little, Brown & Co., Boston o. Toronto 1966)

Anckar 1971 — Dag Anckar: Partipinioner och utrikespolitik (Åbo Akademi, Åbo 1971)

- Andersson—Furberg 1973* — Jan Andersson, Mats Furberg: Politik och propaganda. Om röstvärva-
dets semantik (Aldus/Bonniers, Stockholm 1973)
- Back 1972* — Pär-Erik Back: Det svenska parti-
väsendet (3. uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm
1972)
- Bailey 1970* — F. G. Bailey: Stratagems and Spoils.
A Social Anthropology of Politics (Basic Black-
well, Oxford 1970)
- Barkfeldt et al. 1971* — Bengt Barkfeldt, Dan
Brändström, Uno Simm, Lars Zanderin: Partierna
nominerar (Den kommunala självstyrelsen, 3. —
Almqvist & Wiksell, Uppsala 1971)
- Barnes 1966* — Samuel H. Barnes: Ideology and
the Organization of Conflict. On the relationship
between political thought and behavior (Journal
of Politics, vol. 28: 1966: 513—530)
- Barry 1970* — Brian Barry: Sociologists, Econo-
mists and Democracy (Collier—Macmillan, Lon-
don 1970)
- Barry 1974* — Brian Barry: Review Article: Exit,
Voice and Loyalty (BJPS, vol. 4: 1974: 1: 79—107)
- Bengtsson et al. 1972* — Lars Bengtsson et al.:
Svenska partiapparater. De politiska partiernas or-
ganisatoriska uppbyggnad (Aldus/Bonniers, Stock-
holm 1972)
- Berntson 1974* — Lennart Berntson: Den moderna
statskunskapen och marxismens politiska teori. En
jämförelse mellan olika sätt att förklara politiska
partiers handlande (Cavefors Förlag, Staffanstorp
1974)
- Berrigan 1972*. — A. John Berrigan: Interparty
Electoral Competition, Stability and Change. Two-
Dimensional and Three-Dimensional Indices (CPS
vol. 5: 1972: 2: 193—210)
- Bille 1972* — Lars Bille: Danske partiprogrammer
1945—1970 (Gyldendal, København 1972)
- Birgerson et al. 1971*. — Bengt Owe Birgersson,
Harry Forsell, Torsten Odmark, Lars Strömberg,
Claes Örtendahl: Medborgarna informeras (Den
kommunala självstyrelsen, 3. — Almqvist & Wik-
sell, Uppsala 1971)
- Bjurulf 1972 A* — Bo Bjurulf: Parlamentariska
voteringsmetoder (SOU 1972: 15, bil. 14, ss. 362—
377. — Allmänna förlaget, Stockholm 1972)
- Bjurulf 1972 B'* — Bo Bjurulf: Från minoritetspar-
lamentarism till majoritetskoalition. En studie av
riksdagens rösträkningar 1925—38 (StT 1972: 2:
125—188)
- Blondel 1968* — Jean Blondel: Party Systems and
Patterns of Government in Western Democracies
(CJPS vol. 1: 1968: 180—203)
- Blondel 1969* — Jean Blondel: An Introduction to
Comparative Government (Weidenfeld & Nicol-
son, London 1969)
- Blondel 1973* — Jean Blondel: Comparative Le-
gislatives (Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1973)
- Borg 1966* — Olavi Borg: Basic Dimension of
Finnish Party Ideologies: A Factor Analytical
Study (SPS vol. 1: 1966: 94—117)
- Borre—Katz 1973* — Ole Borre, Daniel Katz:
Party Identification and its Motivational Base in
a Multiparty System. A Study of the Danish Ge-
neral Election of 1971 (SPS, vol. 8: 1973: 69—112)
- Browne 1970—71* — Eric Browne: Testing Theo-
ries of Coalition Formation in the European Con-
text (CPS vol. 3: 1970—71: 391—412)
- Browne 1973* — Eric Browne: Coalition Theo-
ries (Sage Professional Papers in Comparative
Politics, vol. IV: 1973 / 01—043)
- Browne—Franklin 1973* — Eric Browne, Mark
Franklin: Aspects of Coalition Payoffs in Euro-
pean Parliamentary Democracies (APSR vol. 67:
1973: 2: 453—469)
- Brändström 1972* — Dan Brändström: Nominere-
ningsförfarande vid riksdagsval (SOU 1972: 17 —
Allmänna Förlaget, Stockholm 1972)
- Budge 1973* — Ian Budge: Recent Legislative Rese-
arch: Assumptions and Strategies (EJPR, vol. 1:
1973: 4: 317—330)
- Charlot, ed. 1971* — Jean Charlot, ed.: Les partis
politiques (Librairie Armand Colin, Paris 1971)
- Converse 1964* — Philip E. Converse: The Nature
of Belief Systems in Mass Publics (pp. 206—261 i
D. E. Apter, ed.: Ideology and Discontent. — The
Free Press of Glencoe, New York 1964)
- Converse 1966* — Philip E. Converse: Party Di-
stances in Models of Voting Change (pp. 175—207
i Jennings—Zeigler eds.: The Electoral Process. —
Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1966)
- Converse—Valen 1971* — Philip E. Converse,
Henry Valen: Dimensions of Cleavage and Per-
ceived Party Distances in Norwegian Voting (SPS
vol. 6: 107—152)
- Cox ed. 1969* — Richard H. Cox, ed.: Ideology,
Politics and Political Theory (Wadsworth Publish-
ing Company Inc., Belmont, Calif. 1969)
- Crête 1973* — Jean Crête: Analyse stratégique du
choix d'un candidat dans une circonscription ur-
baine (CJPS vol. 6: 1973: 2: 254—270)
- Crotty 1969* — William J. Crotty: A Perspective
for the Comparative Analysis of Political Parties
(CPS vol. 3: 1969: 3: 391—412)
- Crotty 1971* — William J. Crotty: Party Effort
and Its Impact on the Vote (APSR vol. 65: 1971:
2: 439—450)
- Crotty ed. 1968* — William J. Crotty, ed.: App-

- roaches to the Study of Party Organization (Allyn and Bacon, Inc., Boston 1968)
- Dahl 1971* — Robert A. Dahl: Polyarchy: Participation and Opposition (Yale University Press, New Haven 1971)
- Dahl ed. 1966* — Robert A. Dahl, ed.: Political Oppositions in Western Democracies (Yale University Press, New Haven 1966)
- Damgaard 1969* — Erik Damgaard: The Parliamentary Basis of Danish Governments: the Patterns of Coalition Formation (SPS vol. 4: 1969: 31—57)
- Damgaard 1973* — Erik Damgaard: Party Coalitions in Danish Law-making 1953—1970 (European Journal of Political Research, vol. 1: 1973: 1: 35—66)
- Deswaan 1973* — Abram Deswaan: Coalition Theories and Cabinet Formations (Elsevier, Amsterdam 1973)
- Deutsch 1970* — Karl W. Deutsch: Politics and Government. How People Decide Their Fate (Houghton Mifflin, Boston 1970. — Finns även i svensk översättning, Politik och styrelse, Gleerups, Lund 1972)
- Dich 1965* — Jørgen S. Dich: Udviklingen af skatte- og tilskudspolitikken siden 1939. Et bidrag til forklaring af de politiske kræfter i Danmark (Økonomi og Politik, 39. årg.: 1965: 227—260)
- Dion 1969* — Léon Dion: A la recherche d'une méthode d'analyse des partis et des groupes d'intérêt (CJPS vol. 2: 1969: 1: 45—63)
- Downs 1957* — Anthony Downs: An Economic Theory of Democracy (Harper and Brothers, New York 1957)
- Duverger 1951* — Maurice Duverger: Political Parties. Their Organization and Activity in the Modern State (Methuen, London, rev. ed. 1969. — 1st French ed. 1951)
- Eckstein 1966* — Harry Eckstein: Division and Cohesion in Democracy (Princeton University Press, Princeton 1966)
- Eckstein 1968* — Harry Eckstein: Parties, Political: Party Systems (International Encyclopedia of the Social Sciences — IESS —, vol. 11: 436—453 — Macmillan 1968)
- Eldersveld 1964* — Samuel J. Eldersveld: Political Parties. A Behavioral Analysis (Rand McNally, Chicago 1964)
- Elvander 1972* — Nils Elvander: Svensk skattepolitik 1945—1970. En studie i partiets och organisationens funktioner (Rabén & Sjögren, Stockholm 1972)
- Epstein 1967* — Leon D. Epstein: Political Parties in Western Democracies (New York 1967)
- Epstein 1968* — Leon D. Epstein: The Comparison of Western Political Parties (pp. 163—189 i O. Garceau, ed.: Political Research and Political Theory. — Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1968)
- Etzioni, ed. 1969* — Amitai Etzioni, ed.: A Sociological Reader on Complex Organizations (2nd ed., Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York 1969)
- Fibirger 1972* — Bo Fibirger: Partipolitisk sprogbrug (Akademisk Forlag, Aarhus 1972)
- Fredriksson 1969* — Gunnar Fredriksson: Det politiska språket (4de rev. uppl., Cavefors, Staffans-torp 1969)
- Froman 1966* — Lewis A. Froman: A Realistic Approach to Campaign Strategies and Tactics (pp. 1—20 i Jennings—Zeigler, eds.: The Electoral Process. — Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1966)
- Gamson 1961* — William A. Gamson: A Theory of Coalition Formation (American Sociological Review, vol. 26: 1961: 373—382)
- Garvey 1966* — George Garvey: The Theory of Party Equilibrium (APSR, vol. 60: 1966: 1: 29—38)
- Groennings et al. eds., 1970* — Sven Groennings, E. W. Kelley, M. A. Leiserson, eds.: The Study of Coalition Behavior: Theoretical Perspectives and Cases From Four Continents (Holt, Rinehart and Winston, New York 1970)
- Gurr 1972* — Ted Robert Gurr: Politometrics. An Introduction to Quantitative Macropolitics (Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs 1972)
- Gustafsson 1973* — Agne Gustafsson: Partikon-gresser och medlemsinflytande (i P. E. Back, utg.: Modern demokrati, 5. uppl., Gleerups, Lund 1973)
- Hadenius 1965* — Stig Hadenius: Partiers besluts-process och tjänstepensionsfrågan (StT 1965: 343 ff)
- Harsanyi 1969* — John C. Harsanyi: Rational Choice Models of Political Behavior vs. Functionalist and Conformist Theories (World Politics, vol. 21: 1969: 513—538)
- Helenius 1969* — Ralf Helenius: The Profile of Party Ideologies (Helsinki 1969)
- Helenius 1970* — Ralf Helenius: Partiideologins kvalitet (StT 1970: 1: 35—50)
- Henig—Pinder, eds., 1969* — Stanley Henig, John Pinder, eds.: European Political Parties (George Allen & Unwin Ltd, London 1969)
- Herman—Pope 1973* — Valentine Herman, John Pope: Minority Governments in Western Democracies (BJPS vol. 3: 1973: 2: 191—212)
- Himmelstrand 1970* — Ulf Himmelstrand: Depoliticization and Political Involvement: a Theoretical and Empirical Approach (pp. 64—92 i Allardt—

- Rokkan, eds.: *Mass Politics. Studies in Political Sociology* — The Free Press, New York 1970)
- Hirsch—Hancock, eds. 1971* — Herbert Hirsch, M. Donald Hancock, eds.: *Comparative Legislative Systems. A Reader in Theory and Research* (The Free Press, New York 1971)
- Hirschman 1970* — Albert O. Hirschman: *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States* (Harvard University Press, Cambr., Mass. 1970 — Finns även i svensk översättning)
- Holmberg 1974* — Sören Holmberg: "Riksdagen representerar folket." *Empiriska studier i representativ demokrati* (Studentlitteratur, Lund 1974)
- Holsti 1969* — Ole R. Holsti: *Content Analysis for the Social Sciences and the Humanities* (Addison—Wesley, Reading, Mass. 1969)
- Isberg et al. 1974* — Magnus Isberg — Anders Wettergren — Jan Wibble — Björn Wittrock: *Partierna inför valjarna. Svensk valpropaganda 1960—1966* (Allmänna Förlaget, Stockholm 1974)
- Janda 1970* — Kenneth Janda: *A Conceptual Framework for the Comparative Analysis of Political Parties* (Sage Professional Papers in Comparative Politics, vol. 1: 1970/01—002)
- Jansson, 1970* — Jan-Magnus Jansson: *Politikens teori* (Almqvist & Wiksell, Stockholm 1970)
- Jupp 1968* — James Jupp: *Political Parties* (Library of Political Studies. — Routledge & Kegan Paul, London 1968)
- Kessel 1966* — John H. Kessel: *A Game Theory Analysis of Campaign Strategy* (pp. 290—304 i Jennings—Zeigler, eds.: *The Electoral Process*. — Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1966)
- Key 1964* — V. O. Key: *Politics, Parties and Pressure Groups* (Thomas Y. Crowell Company, 5th ed., 1964)
- Kornberg ed. 1973* — Allan Kornberg, ed.: *Legislatures in Comparative Perspective* (McKay, New York 1973)
- Laakso 1972* — Markku Laakso: *Riker's 'Size Principle' and Its Application to Finnish Roll-Call Data* (SPS vol. 7: 1972: 107—118)
- LaPalombara 1966* — Joseph LaPalombara: *Decline of Ideology: a Dissent and an Interpretation* (APSR, vol. 60: 1966: 1: 5—16)
- LaPalombara—Weiner, eds. 1966* — Joseph LaPalombara, Myron Weiner, eds.: *Political Parties and Political Development* (Princeton University Press, Princeton 1966)
- Laponce 1970* — J. A. Laponce: *Note on the Use of the Left-Right Dimension* (CPS vol. 2: 1970: 4: 481—502)
- Lavau 1953* — Georges Lavau: *Partis politiques et réalités sociales: contribution à une étude réaliste des partis politiques* (Colin, Paris 1953)
- Lavau 1969* — Georges Lavau: *Partis et systèmes politiques: interactions et fonctions* (CJPS, vol. 2: 1969: 18—44)
- Lehmbruch 1969* — Gerhard Lehmbruch: *Strukturen Ideologischer Konflikte bei Parteienwettbewerb* (Politische Vierteljahresschrift, vol. 10: 1969: 285—313)
- Leiserson 1958* — Avery Leiserson: *Parties and Politics* (Alfred A. Knopf, New York 1958)
- Lemieux 1972* — Vincent Lemieux: *Pour une science politique des partis* (CJPS, vol. 5: 1972: 4: 485—502)
- Lewin 1972* — Leif Lewin: *Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion* (StT 1972: 4: 437—468)
- Lewin et al. 1972* — Leif Lewin, Bo Jansson, Dag Sörbom: *The Swedish Electorate 1887—1968* (Almqvist & Wiksell, Stockholm 1972)
- Lindblad—Wahlbäck—Wiklund 1972* — Ingemar Lindblad, Krister Wahlbäck, Claes Wiklund: *Politik i Norden. En jämförande översikt* (Aldus/Bonniers, Stockholm 1972)
- Lindblom 1972* — Charles E. Lindblom: *Den politiska beslutsprocessen* (Wahlström & Widstrand, Stockholm 1972)
- Lipset—Rokkan, eds. 1977* — Seymour M. Lipset, Stein Rokkan, eds.: *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives* (The Free Press, New York — Collier/Macmillan Limited, London, 1967)
- Macrae 1970* — Duncan Macrae, Jr.: *Issues and Parties in Legislative Voting. Methods of Statistical Analysis* (Harper & Row, New York o. London 1970)
- March ed. 1965* — James G. March, ed.: *Handbook of Organizations*. (Rand McNally & Company, Chicago 1965)
- May 1969—70* — John D. May: *Democracy, Party 'Evolution', Duverger* (CPS vol. 2: 1969—70: 216—248)
- May 1973* — John D. May: *Opinion Structure of Political Parties: the Special Law of Curvilinear Disparity* (Political Studies, vol. 21: 1973: 2: 135—151)
- Medding 1970* — Peter Medding: *A Framework for the Analysis of Power in Political Parties* (Political Studies, vol. 18: 1970: 1: 1—17)
- Merton 1957* — Robert T. Merton: *Social Theory and Social Structure* (Rev. and enlarg. ed., The Free Press, Glencoe 1957)
- Meyer 1965* — Poul Meyer: *Politiske partier* (Nyt Nordisk Forlag, København 1965)

- Michels 1962* — Robert Michels: Political Parties (Introduction by S. M. Lipset. — Collier, New York 1962)
- Miliband 1970* — Ralp Miliband: Statsmakten i det kapitalistiska samhället. En analys av maktsystemet i västvärlden (Rabén & Sjögren, Stockholm 1970)
- Molin 1965* — Björn Molin: Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik (Akademiförlaget, Göteborg 1965)
- Namenwirth—Lasswell 1970* — J. Z. Namenwirth, Harold D. Lasswell: The Changing Language of American Values: A Computer Study of Selected Party Platforms (Sage Professional Papers in Comparative Politics, vol. 1, no 01—001 — Sage, Beverly Hills, Calif. 1970)
- Nellis 1972* — John R. Nellis: A Theory of Ideology. The Tanzanian Example (Oxford University Press, London, New York o. Nairobi 1972)
- Neumann ed. 1956* — S. Neumann, ed.: Modern Political Parties (University of Chicago Press, Chicago 1956)
- Nyholm 1972* — Pekka Nyholm: Parliament, Government and Multidimensional Party Relations in Finland (Commentationes Scientiarum Socialium 2: 1972. — Societas Scientiarum Fennica, Helsinki 1972)
- Olsen 1972* — P. Nannestad Olsen: At the Cradle of a Party System: Voting Patterns and Voting Groups in the Danish Constitutional Convention (SPS vol. 7: 1972: 119—136)
- Orbell—Fougere 1973* — John M. Orbell, Geoffrey Fougere: Intra-Party Conflict and the Decay of Ideology (Journal of Politics, vol. 35: 1973: 2: 439—458)
- Ozbudun 1970* — Ergun Ozbudun: Party Cohesion in Western Democracies: a Causal Analysis (Sage Professional Papers in Comparative Politics, vol. 1: 1970 / 01—006, Beverly Hills, Calif. 1970)
- Parry 1969* — Geraint Parry: Political Elites (George Allen & Unwin Ltd., London 1969. — Även i svensk översättning, Politiska eliter, Aldus/Bonniers, Stockholm 1970)
- Pasquino 1973* — Gianfranco Pasquino: Elective Assemblies (EJPR vol. 1: 1973: 4: 331—356)
- Patterson—Wahlke, eds. 1972* — S. C. Patterson, J. C. Wahlke, eds.: Comparative Legislative Behavior: Frontiers of Research (Wiley, New York 1972)
- Pedersen 1966* — Mogens N. Pedersen: Preferential Voting in Denmark: the Voter's Influence on the Election of Folketing Candidates (SPS, vol. 1: 1966: 167—187)
- Pedersen 1967* — Mogens N. Pedersen: Consensus and Conflict in the Danish Folketing 1945—1965 (SPS vol. 2: 1967: 143—166)
- Pedersen et al. 1971* — Mogens N. Pedersen, Erik Damgaard, P. Nannestad Olsen: Party Distances in the Danish Folketing 1945—1968 (SPS vol. 6: 1971: 87—106)
- Pesonen 1968* — Pertti Pesonen: An Election in Finland (Yale University Press, New Haven 1968)
- Pesonen 1973* — Pertti Pesonen: Dimensions of Political Cleavage in Multiparty Systems (EJPR, vol. 1: 1973: 3: 205—248)
- Poulantzas 1970* — Nicos Poulantzas: Politisk makt och sociala klasser (Partisanförlaget, Mölndal 1970)
- Putnam 1971* — Robert D. Putnam: Studying Elite Political Culture: The Case of 'Ideology' (APSR vol. 65: 1971: 3: 651—681)
- Rae 1967* — Douglas Rae: The Political Consequences of Electoral Laws (Yale University Press, New Haven 1967)
- Rae—Taylor 1970* — Douglas Rae, Michael Taylor: The Analysis of Political Cleavages (Yale University Press, New Haven 1970)
- Ranney 1968* — Austin Ranney: The Concept of Party (pp. 143—162 i Q. Garceau, ed.: Political Research and Political Theory — Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1968)
- Ranney—Kendall 1956* — Austin Ranney, Wilburt Kendall: Democracy and the American Party System (Harcourt, Brace, New York 1956)
- Rasmussen 1971—72* — Erik Rasmussen: Komparativ Politik L—II (2. ed., del I 1971, del II 1972. — Gyldendal, København 1971, 1972)
- Rejai, ed. 1970* — M. Rejai, ed.: Decline of Ideology: Empirical and Comparative Perspectives (Atherton Press, New York 1970)
- Riker 1962* — William H. Riker: The Theory of Political Coalitions (Yale University Press, New Haven 1962)
- Rokkan 1970 A* — Stein Rokkan: The Growth and Structuring of Mass Politics in Western Europe (SPS, vol. 5: 1970: 65—84)
- Rokkan 1970 B* — Stein Rokkan: Citizens, Elections, Parties (Universitetsförlaget, Oslo 1970)
- Rose 1967* — Richard Rose: Influencing Voters. A Study of Campaign Rationality (Faber & Faber, London 1967)
- Rose 1969* — Richard Rose: The Variability of Party Government. A Theoretical and Empirical Critique (Political Studies, vol. 17: 1969: 413—445)
- Rose ed. 1974* — Richard Rose, ed.: Electoral Behavior, A Comparative Analysis (The Free Press—Collier Macmillan Publishers, New York o. London 1974)

- Rose—Urwin 1969—70* — Richard Rose, Derek Urwin: Social Cohesion, Political Parties and Strains in Regimes (CPS, vol. 2: 1969—70: 7—67)
- Ruin 1968* — Olof Ruin: Mellan samlingsregering och tvåpartisystem. Den svenska regeringsfrågan 1945—1960 (Bonnieřs, Stöckholm 1968)
- Ruin 1969* — Olof Ruin: Patterns of Government Composition in Multiparty System: the Case of Sweden (SPS vol. 4: 1969: 71—87)
- Samuelsson 1966* — Kurt Samuelsson: Är ideologierna döda? (Aldus/Bonnieřs, Stockholm 1966)
- Sartori 1970* — Giovanni Sartori: The Typology of Party Systems — Proposals for Improvement (pp. 322—352 i Allardt—Rokkan, eds.: Mass Politics. — The Free Press, New York o. London 1970)
- Scarrow 1969* — Howard A. Scarrow: Comparative Political Analysis. An Introduction. (Harper & Row, New York o. London 1969 — Även i svensk översättning, Komparativ politisk analys. Gleerups, Lund 1971)
- Schapiro 1969* — Michael J. Schapiro: Rational Political Man: A Synthesis of Economic and Social-Psychological Perspectives (APSR, vol. 63: 1969: 4: 1106—1119)
- Schlesinger 1965* — J. A. Schlesinger: Political Party Organization (pp. 764—801 i March, ed.: Handbook of Organizations. — Rand McNally & Company, Chicago 1965)
- Seliger 1971* — Martin Seliger: Fundamental and Operative Ideology: the Two Principal Dimensions of Political Argumentation (Policy Sciences, vol. 1: 1971: 3: 325—338)
- Sjöblom 1967* — Gunnar Sjöblom: Analysis of Party Behavior (SPS, vol. 2: 1967: 203—222)
- Sjöblom 1968* — Gunnar Sjöblom: Party Strategies in a Multiparty System (Studentlitteratur, Lund 1968)
- Solstad 1969* — Arve Solstad: The Norwegian Coalition System (SPS, vol. 4: 1969: 160—167)
- Stjernquist—Bjurulf 1970* — Nils Stjernquist, Bo Bjurulf: Party Cohesion and Party Cooperation in the Swedish Parliament in 1964 and 1966 (SPS, vol. 5: 1970: 129—164)
- Stokes 1966* — Donald E. Stokes: Spatial Models of Party Competition (pp. 161—179 i Campbell—Miller—Converse—Stokes: Elections and the Political Order. — Wiley and Sons New York 1966)
- Sänkiaho 1970* — Risto Sänkiaho: Voting Strength in the Finnish Parliament 1951—1966 (SPS, vol. 5: 1970: 119—128)
- Särilvik 1965* — Bo Särilvik: Skiljelinjer i valmansåkren (Statsvetenskaplig Tidskrift 1965: 3:)
- Söderfeldt 1969* — Björn Söderfeldt: Oligarkins järnlag — partistruktur och partidemokrati (StT 1969: 1: 43—76)
- Taylor 1972* — Michael Taylor: On the Theory of Government Coalition Formation (BJPS, vol. 2: 1972: 361—373)
- Taylor—Herman 1971* — Michael Taylor, Valentin Herman: Party Systems and Government Stability (APSR, vol. 65: 1971: 1: 28—37)
- Taylor—Laver 1973* — Michael Taylor, Michael Laver: Government Coalitions in Western Europe (EJPR, vol. 1: 1973: 2: 179—204)
- Thomas 1973* — Alastair H. Thomas: Parliamentary Parties in Denmark, 1945—1972 (Survey Research Center, Occasional Paper n:o 13, University of Strathclyde, Glasgow 1973)
- Tingsten 1967* — Herbert Tingsten: Från idéer till idyll (2 ed., Norstedts, Stockholm 1967)
- Tingsten 1966* — Herbert Tingsten: Strid kring idyllen (Norstedts, Stockholm 1966)
- Torgersen 1970* — Ulf Torgersen: The Trend Towards Political Consensus — the Case of Norway (pp. 93—104 i Allardt—Rokkan, eds.: Mass Politics — The Free Press, New York o. London 1970)
- Torstendahl 1967* — Rolf Torstendahl: Historikern inför ideologierna. Problemställningar utifrån debatten om ideologiernas död (Scandia, vol. 33: 1967: 2: 217—249)
- Törnudd 1969* — Klaus Törnudd: The Composition of Cabinets in Finland (SPS, vol. 4: 1969: 58—71)
- Urwin 1973* — Derek W. Urwin: Political Parties, Societies and Regimes in Europe: Some Reflections on the Literature (EJPR, vol. 1: 1973: 2: 179—204)
- Valen 1965* — Henry Valen: Om "oligarkiets jernlov" i nyare samfunnsforskning (Samtiden, 1965: 282—300)
- Valen 1966* — Henry Valen: The Recruitment of Nominees in Norway (SPS, vol. 1: 1966: 121—166)
- Valen—Martinussen 1972* — Henry Valen, Willy Martinussen: Velgere og politiske frontlinjer (Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1972)
- Valen—Katz 1964* — Henry Valen, Daniel Katz: Political Parties in Norway (Universitetsförlaget, Oslo 1964)
- Vallinder 1973* — Torbjörn Vallinder: Majoritetsval eller proportionella val? (i P.-E. Back, utg.: Modern demokrati. 5te uppl. Gleerups, Lund 1973)
- Waxman ed. 1968* — Chaim I. Waxman, ed.: The End of Ideology Debate (Funk and Wagnalls, New York 1968)
- Vedung 1971* — Evert Vedung: Unionsdebatten 1905 (Almqvist & Wiksell, Uppsala 1971)
- Vedung 1974* — Evert Vedung: Innehållslig och funktionell idéanalys (StT: 1974: 1: 1—20)

Weisberg—Rusk 1970 — Herbert F. Weisberg, Jerrold G. Rusk: Dimensions of Candidate Evaluation (APSR, vol. 64: 1970: 1167—1185)

Wieslander ed. 1974 — Hans Wieslander, ed.: De politiska partiernas program (4 ed., Prisma, Stockholm 1974)

Wildawsky 1959 — Aaron B. Wildawsky: A Methodological Critique of Duverger's Political Parties (Journal of Politics, vol. 21: 1959)

Wright ed. 1971 — William E. Wright, ed.: A Comparative Study of Party Organization (Charles E. Merrill Publishing Company, Columbus, Ohio, 1971)

Väyrynen 1972 — Raimi Väyrynen: Analysis of Party Systems by Concentration, Fractionalization, and Entropy Measures (SPS, vol. 7: 1972: 137—156)

Göran Hermerén om Kvantativ objektivitetsmätning — ett någorlunda balanserat svar

Det har varit stimulerande att läsa Göran Hermeréns artikel (Statsvetenskaplig Tidskrift 1973: 3), även för den som är föremål för Hermeréns kritiska granskning. Artikeln är lång, men jag tror att det är möjligt att beröra det väsentliga i några få punkter.

1. För Hermerén är den terminologiska frågan — om vad man bör mena med begreppet objektivitet — av stor betydelse. En av hans huvudsatser är att de undersökningar av "balansen" i nyhetsförmedlingen som jag utfört "inte mäter objektivitet i någon vanlig bemärkelse" (sid. 162). Hermerén har antagligen fog för sin åsikt. När man i allmänhet — utanför området för nyhetsförmedling — talar om objektivitet så spelar inte kravet på balans någon väsentlig roll eller eventuellt hör det inte alls dit.

I min bok *Objektiv nyhetsförmedling* erinrar jag om att uttrycket objektivitet inte förekommer i de regler som gäller för Sveriges Radios verksamhet. Jag använder detta begrepp "helt enkelt därför att det finns ett påtagligt behov av en gemensam term för alla olika delkrav och att någon bättre term inte stått tillbuds" (sid. 11 f). — Med de erfarenheter jag nu fått förefaller det mig som om de negativa effekterna av att använda termen objektivitet eventuellt överväger. Det har i flera sammanhang visat sig svårt att övertyga läsarna om att, när jag använder objektivitetskravet som en sammanfattande benämning på radiolagens och avtalets krav på saklighet och opartiskhet, så till-

för jag därmed ingenting nytt. Termen objektivitet är som en tom hatt som placeras över de båda andra, ingen extra kanin kan plockas fram ur den. Emellertid, kanske hatten är för hög och utmanande och att det är bättre att ta av den och ersätta den med de två mössorna saklighet och opartiskhet. (Att Hermerén har blivit provocerad av min terminologi har ju i och för sig varit givande; däremot är det kanske bättre att inte i onödan väcka de många kvasifilosoferna i landet.)

2. Jag har med intresse tagit del av den systematisering av mina olika balansmätningar som Hermerén utfört och en del av hans resonemang i anslutning därtill. I åtskilligt av vad han säger om balans — och större delen av artikeln är ägnad detta ämne — kan jag emellertid inte instämma.

Först vill jag allmänt betona, att jag anser balanskravet vara utomordentligt väsentligt i nyhetsförmedling, såsom en specifikation av kravet på opartiskhet. Det förekommer också direkt omnämnt i avtalet mellan Staten och Sveriges Radio. Balanskravets vikt sammanhänger med de speciella arbetsförutsättningarna för nyhetsförmedlingen. Dess uppgift blir ofta att spegla vad som händer, t.ex. genom vad parterna säger i en konflikt, och inte att utreda vad som faktiskt har hänt. Skulle man vänta tills man fått reda på vad som verkligen skett, t.ex. vid ett ryskt-kinesiskt gränsintermezzo, finge man avstå från att meddela någonting alls. En såvitt möjligt balanserad framställning kommer här att ersätta den undersökning av det faktiska händelseförloppet som exempelvis kan te sig naturlig för en vetenskaplig författare som i efterhand söker skildra samma intermezzo. På en rad punkter skiljer sig nyhetsförmedlingens arbetsvillkor från den som gäller för andra typer av kommunikation och kraven måste anpassas därefter.

I ett väsentligt avseende har Hermeréns analys redan från början råkat komma in på ett felaktigt spår. Misstaget gäller innebörden av det analyschema jag presenterar. Hela Hermeréns diskussion utgår från att jag skulle anse balans vara "en väsentlig komponent i alla fall av nyhetsförmedling" (sid. 158). Det har inte ett ögonblick fallit mig in att någon skulle tänka sig att alla nyhetsmeddelanden måste vara balanserade: Hur balanserar man en rapport om en naturkatastrof eller olycka? Därför blir hela Hermeréns exercis med olika balanskrav såsom "nödvändiga" men inte "tillräckliga" villkor någonting som inte berör min framställning. Om vi bortser från sanningskravet, som delvis intar en specifik ställning, får alla de övriga kraven betraktas som i princip oberoende

av varandra, ibland aktuella vid nyhetsrapportering ibland icke aktuella.

Vad man här möjligen kan förebrå mig är, att jag inte angivit i vilka fall de olika kraven aktualiseras. Jag har sökt utforma de bästa teknikerna för varje särskild undersökningsuppgift men inte sökt ge några generella anvisningar om vilka krav och undersökningsmetoder som bör tillämpas på samtliga typer av meddelanden. Anledningen härtill är helt enkelt att jag, trots de omfattande undersökningar jag svarat för, inte anser mig äga en tillräcklig överblick över hela det fält där saktlighets- och opartiskhetskrav skulle tillämpas. För att få en sådan överblick skulle jag exempelvis behöva ägna mycken tid åt att penetrera Radionämndens praxis. — Av det sagda framgår också att jag inte anser att Hermeréns försök att klassificera olika program leder särskilt långt.

3. Om vad Hermerén kallar "normativ" balans — grundad på registrering av för vederbörande part positiva eller negativa förhållanden eller karakteristiker — säger Hermerén dels att den saklöst kan utgå (sid. 161), dels att där bakom döljer sig någon slags kvasimatematik baserad på den dubjös föreställningen att varje positiv och negativ sida är ungefärlig lika mycket värd (sid. 154).

Jag delar inte denna uppfattning. När exempelvis Sveriges Radios medarbetare ställer mer- eller mindre provokativa intervjufrågor i samband med en valrörelse, synes det mig vara väsentligt att man eftersträvar "normativ" balans eller m.a.o. att intervjuoffren från olika partier behandlas lika. Vad åter räkningen av för respektive part positiva eller negativa nyhetsinslag beträffar, behöver jag inte göra några antaganden om att de alla har ungefär samma effekt på auditoriet. Undersökningarna gäller hur vederbörande journalist beter sig, när han väljer och vrakar inom ett större nyhetsmaterial och när han redigerar detta material: väljer han då genomgående sådant material som är förmånligt för den ena parten och oförmånligt för den andra, betraktar jag detta som en indikator på att vederbörande journalist är partisk.

Överhuvudtaget behöver man inte vara så bekymrad över att olika metoder kommer till användning vid studiet av opartiskhet. Det är nämligen en vid detta laget ganska väl grundad empirisk iakttagelse, att partiskhet inte avslöjar sig bara på ett sätt, t.ex. genom färgade kommentarer, utan också genom vinklingar av händelseförloppet och genom valet av de delhändelser som återges. Jag söker alltså välja den mätteknik som är effektivast i det speciella fallet, men det är hela tiden samma

egenskap, nämligen en eventuell partiskhet i nyhetsrapporteringen, som jag söker efter.

4. Läsaren av Hermeréns konklusioner måste få intrycket att jag anser att alla frågor rörande saktlighet och opartiskhet i Sveriges Radios verksamhet borde prövas med de metoder jag använt i några undersökningar. Ingenting kan vara oriktigare. Mer än 90 procent av anmälningarna till Radionämnden torde gälla enskilda program och där behövs ingen systematisk innehållsanalys. De metoder jag begagnat kan vara lämpliga vid studier av i första hand partiskhet och i andra hand relevans, när det gäller större serier av program.

Som Hermerén påpekar skulle tillämpningen av traditionella historiska vetenskapliga metoder på motsvarande material blir betydligt mera kostnadskrävande. Blir undersökningarna för dyra, kommer de ej heller att utföras. Jag anser exempelvis att det för en jämförelsevis måttlig summa borde vara möjligt göra en förenklad opartiskhetsprövning av hela Sveriges Radios programutbud. Den skulle inte gå på djupet utan bara ge en överblick hur olika parter behandlades, samtidigt skulle den antagligen kunna ge svar på några av de mest allmänt debatterade frågorna. Min grundsyn är: opartiskheten bör man i viss utsträckning kontrollera, saktligheten bör man främst stimulera.

Jörgen Westerståhl

Den svärfångade balansen — replik till Jörgen Westerståhl

I denna replik skall jag kort kommentera huvudpunkterna i Jörgen Westerståhls svar på min artikel "Kvantitativ objektivitetsmätning" i *StvT* 1973: 3. Anledningen till att jag skrev den artikeln var inte i första hand, att jag blev "provocerad" (för att citera Westerståhl) av terminologin i *Objektiv nyhetsförmedling*. Han och jag skrev ju ungefär samtidigt och oberoende av varandra var sin bok om objektivitet, och det var då för mig helt naturligt att relatera hans analyser till mina, se på vilka punkter vi eventuellt var oeniga, försöka avgöra om oenigheten var verklig eller skenbar, och (om den inte var skenbar) diskutera vilka metoder som skulle kunna användas för att avgöra saken.

1. Den terminologiska frågan

Vi tycks vara ense beträffande den terminologiska frågan. Jag skall därför inte uppehålla mig vid den utan bara notera, att det förefaller som om jag här får ett visst stöd av en skrivelse från radio-

chefen nyligen. Skrivelsen, som refererades i pressen (se exempelvis SvD 28/3 1974), är ett yttrande till radionämnden med anledning av den kritik som framförts mot TV 2:s polisprogram av Stig Edling och Claes Fellbom i november 1973, sänt i januari 1974.

Att döma av denna skrivelse skulle nyckelfrågan vara om de aktuella programmen ger "en vrågbild av polisens arbete" eller om de (som justitieministern Lennart Geijer sagt i ett tal inför Malmöpolisens i slutet av mars 1974) "förvanskade verkligheten och gav en vrågbild av förhållandena". De kursiverade nyckeltermerna i dessa citat kan mycket lätt tolkas med hjälp av de objektivitetskriterier jag föreslagit i kapitel 7 i min bok *Värdering och objektivitet*, och några balans- eller rättvisekrav förefaller inte vara involverade här.

2. Innebörden i Westerståhls analyschema

Den systematisering av JW:s balansmätningar jag skisserade i min artikel i *SvtT* utfördes för att få klarare grepp om vilka metoder JW använt och vilka förutsättningar han utgått ifrån i sina undersökningar. En sådan strävan efter klarhet behöver inte innebära någon kritik av de empiriska undersökningar som JW gjort, och jag betonade också på flera ställen värdet av hans iakttagelser

Men dessa iakttagelser visar ju samtidigt, att balanskraven kan komma i konflikt med varandra och att metoderna följaktligen inte mäter samma begrepp. Det blir därför nödvändigt att skilja mellan olika balansbegrepp och balanskrav. På denna punkt tror jag inte vi har olika åsikter. Jag delar givetvis också Westerståhls åsikt att nyhetsförmedlingens arbetsvillkor skiljer sig på en rad punkter från t.ex. den vetenskapliga författarens, och att kraven måste anpassas därefter (jfr min artikel sid. 158).

På en annan punkt är JW och jag emellertid fortfarande oense, och det gäller innebörden av hans analyschema. JW menar att jag här gjort misstaget att tro att han skulle anse att balans är en väsentlig komponent i alla fall av nyhetsförmedling. Detta förnekar JW nu att han anser. Läser man emellertid vad han skriver i *Objektiv nyhetsförmedling* när han presenterar sitt schema, måste man få intrycket att han menar att kravet på balans är en väsentlig del av kravet på objektivitet. Han skriver där:

Figuren visar tre nivåer i frågan om specifikation av objektivitetskravet. Varje nivå för sig täcker alltså samma område som de övriga: på den högsta nivån används ett begrepp, på den andra två begrepp och på den tredje fem begrepp (sid. 11, min kursivering).

Om varje nivå för sig täcker samma område som de övriga, måste detta, såvitt jag förstår, innebära att varje begreppslig komponent i figuren är nödvändig för objektivitet och tillsammans med alla andra komponenter på samma nivå tillräcklig. (Jag gör då den triviala förutsättningen att "balans" inte är synonymt med "sanning", "relevans" eller "neutral presentation".) I sin tur innebär detta följande: kan man ge exempel på ett program eller en artikel, som är objektiv men inte t.ex. balanserad, har man visat att W:s modell inte har generell giltighet.

Detta var också vad jag försökte göra i min artikel. Men syftet med artikeln var inte enbart att kritisera modellen; det var också konstruktivt. Min tanke var att man skulle kunna ersätta den av JW föreslagna generella modellen med flera andra, mer eller mindre besläktade modeller. För att kunna göra detta, måste man emellertid först skilja noga mellan olika tolkningar av balanskravets innebörd och olika typer av nyhetsförmedling. Sedan kan man försöka ta ställning till följande problem. Antag att balanskravet, tolkat på något av exempelvis de sju sätt jag föreslog i min artikel i *SvtT*, är uppfyllt i en nyhetsförmedling av ett visst bestämt slag. Gäller då att detta är ett nödvändigt eller tillräckligt villkor för att den aktuella nyhetsförmedlingen skall vara objektiv?

Även om man inte anser att mitt försök att skilja mellan olika slag av nyhetsförmedling genom att klassificera olika program "leder särskilt långt", för att citera JW, måste detta ändå vara ett steg i rätt riktning, och ett steg som dessutom är helt i överensstämmelse med hans egna intentioner. Jag har därför lite svårt att förstå JW:s brist på entusiasm för dessa distinktioner.

3. Kravet på normativ balans

Beträffande kravet på "normativ balans" glider JW i sitt svar mellan olika tolkningar av vad detta krav skall innebära. Jag delar givetvis hans åsikt, att när Sveriges Radios medarbetare ställer mer eller mindre provocativa frågor i samband med en valrörelse, bör "intervjuoffren från olika partier behandlas lika". Men detta har jag inte kallat ett krav på "normativ balans" utan ett krav på "kvalitativ balans" (jfr min artikel sid. 154).

När jag talar om "normativ balans" avser jag i stället, vilket klart framgår av sid. 154 i min artikel, något helt annat: kravet att framställningen skall vara balanserad i den meningen att den skall innehålla en någorlunda balans mellan för vederbörande part positiva eller negativa nyhetsinslag.

Detta krav, som jag är kritisk mot, preciseras sedan i min artikel på olika sätt, vilket jag inte behöver gå in på här.

Jag är emellertid angelägen om att betona att formuleringen av detta krav är direkt baserad på vad JW själv skriver i *Objektiv nyhetsförmedling*:

... i "bakgrundsmaterial" av olika slag, i fristående reportage, och överhuvudtaget i alla möjliga typer av program eller meddelanden där personer, organisationer eller förhållanden berörs utan att dessa inslag direkt är betingade av en särskild, aktuell händelse, ... blir det, som Δ 9 skall åskådliggöra, möjligt att enbart rikta uppmärksamheten på hur berörd part framställs i vederbörande medium. *Blir det övervägande positiva eller negativa sidor som presenteras eller är det frågan om en någorlunda balans dem emellan?* (sid. 20 f, min kursivering).

Tar man vad som sägs i detta citat på allvar, tycker jag det är helt klart, att idén om balans på detta område förutsätter någon form av kvasimatematik, där positiva och negativa inslag får uppväga varandra. Jag anser fortfarande att detta krav bör utgå. Kan man ge en objektiv och samtidigt i denna mening balanserad bild av t.ex Hitlers insatser?

I själva verket skulle jag nu vilja gå ett steg längre än vad jag gjorde i min första artikel: det är inte bara så att detta krav på normativ balans är irrelevant och bör utgå, eftersom det inte har någonting med objektivitet i någon rimlig eller intressant mening att göra. Det är också så att detta krav kan komma i *konflikt* med kravet på objektivitet. Antag att *X* är en skurk med en lång rad illgärningar på sitt samvete och att det knappast finns något gott alls att säga om honom. Antag vidare att man ger en bild av *X* i vilken det råder "någorlunda balans" (för att använda JW:s egna ord) mellan positiva och negativa sidor. Då är ju kravet på normativ balans uppfyllt. Men samtidigt är framställningen grovt missvisande och brister i objektivitet.

En helt annan sak är att det är viktigt att försöka avslöja om journalister, när de väljer och vrakar inom ett stort nyhetsmaterial, "genomgående väljer sådant material som är förmånligt för den ena parten och oförmånligt för den andra". På denna punkt är JW och jag helt överens. Men inte heller detta har något att göra med det jag — med utgångspunkt från citatet ovan — kallar "normativ balans". Skall man ta ställning till om en journalist gjort ett tendentiöst urval, räcker det ju inte att "enbart rikta uppmärksamheten på hur berörd part framställs i vederbörande medium", som JW skriver.

I stället måste man ju i ett sådant fall göra en jämförelse mellan (a) det nyhetsmaterial journalisten haft till sitt förfogande och (b) hur "berörd part framställs i vederbörande medium" för att kunna konstatera om journalisten varit partisk. Det är lätt att inse att om antalet positiva sidor klart dominerar i (a), medan det däremot råder balans mellan positiva och negativa sidor i (b), så är framställningen — i en rimlig mening av detta ord — partisk, *fast* den uppfyller kravet på normativ balans, sådant det formuleras av JW i citatet ovan.

4. Allmänna synpunkter

Jag vill tillägga att jag inte är bekymrad över att olika metoder kommer till användning vid studiet av opartiskhet. På samma sätt som man kan mäta längd med olika metoder, kan man också studera opartiskhet med olika metoder. Det enda som i detta sammanhang skulle ge anledning till bekymmer vore om metoderna gav olika utslag. Om den undersökta nyhetsförmedlingen visar sig vara opartisk enligt en metod men inte enligt en annan, så gäller att antingen måste något fel vara begånget eller så mäter metoderna inte samma sak. Skall man kunna ta reda på vilket det är, måste metoderna formuleras klart och distinktioner göras mellan olika begrepp, balans och opartiskhet.

Till sist: den här diskussionen med Jörgen Westerståhl har varit klagörande för mig på det sättet att jag nu tydligare än förut ser på vilka punkter vi är ense och på vilka punkter vi är oense. Att vi har olika åsikter i en del frågor skall emellertid inte överskugga det faktum att vi är eniga i mycket. Detta gäller inte bara beträffande en rad detaljer, vilket framgått av flera ställen både i framställningen ovan och i min tidigare artikel i *StvT*, utan det gäller också flera grundläggande frågor. Vi anser exempelvis båda att objektivitet är något som kan och bör eftersträvas. Vi anser båda att det är viktigt att man kontinuerligt studerar både innehållet i enskilda program och programutbudet i stort i Sveriges Radio/TV, och på detta område har JW gjort en pionjärinsats.

Göran Hermerén

Svensk u-landsforskning

I höstas avlämnade u-landsforskningsutredningen ett betänkande med titeln *Forskning för utveckling* (SOU 1973: 41). Ordförande i utredningen var Nils Gustav Rosén och ledamöter Sune Bergström, Gunnar Hambræus, Lennart Hjelm, Karl Eric Knutsson och Ernst Michanek.

Statsvetenskaplig Tidskrift inleder här en debatt kring betänkandet. På redaktionens anmodan har fil. kand. Maud Eduards, Stockholm, fil. lic. Benny Hjern, Göteborg, och docent Lars Rudebeck, Uppsala, oberoende av varandra skrivit var sitt inlägg. Nya bidrag är välkomna.

U-forsk — det nya varubiståndet

U-landsforskningsutredningen avslutade sitt arbete för ett par månader sedan. Dess uppdrag var att finna former för den framtida utvecklingsforskningen, områden, forskningsinsatser och organisation. Syftet är att bidra till utveckling, dels genom att stödja den svenska forskningen med anknytning till u-landsproblem, dels genom att bistå u-länderna i uppbyggandet av ett eget forsknings-samhälle.

Utredningen föreslår att en nämnd för utvecklingsforskning tillsättes fr.o.m. 1 juli 1974, vilken skall initiera och planlägga forskning om utveckling. Till verksamheten skall avsättas minst 5 % av biståndsanslaget. Cirka 100 miljoner kronor skall fördelas första året.

Det ligger en inbyggd motsättning i hela betänkandet. Forskningsinsatser i Sverige och i u-länderna skall samsas under samma tak, med samma medel. Är detta en rimlig lösning? Vem kommer få vad, när och hur?

Nämndens styrelse kommer ha en majoritet av forskare (6 av 11 ledamöter). Vi vet, att institutioner och enskilda forskare anser sig leva under en ständig anslagsbrist. Utan att beskylla ännu icke utsedda styrelseledamöter för att enbart se till problem i Sverige måste man konstatera, att nämnden för utvecklingsforskning skulle kunna ge arbetstillfällen, intressanta forskningsprojekt, förbättrade utkomstmöjligheter och ökat anseende för en rad forskare vid olika universitet i Sverige. Utredningen skriver också explicit, att svenska forskares trygghet är en angelägen fråga.

Det kan alltså bli med den tänkta u-landsforskningen som med varubiståndet. Sverige får sin beskärda del. Samtidigt som vi tänker globalt måste vi få tillåta oss att tänka blå-gult. De internationella problemen, arbetslösheten och exportindustrins avsättningssvårigheter har blivit så betungande, att biståndsanslaget redan får göra direkt-tjänst i Sverige. Nämnden för utvecklingsforskning kan lätt hamna i en liknande situation, dvs. komma att utnyttjas för att lösa specifikt svenska problem. Det får inte bli forskning för utveckling — av forskningen i Sverige.

U-länderna kommer få svårt att bevaka sina

forskningsintressen, då deras företrädare endast sitter med i en referensgrupp för *samråd* i policy-frågor. Än mer komplicerat blir det för u-landsintressena att få garantier för att forskningen inom nämndens ram blir relevant. Enligt utredningen är utvecklingsforskning relevant i den mån den bidrar till utveckling. Här kommer säkerligen konflikter uppstå mellan vad u-länderna tycker är relevant och vad svenska forskare finner väsentligt och meningsfullt.

Utredningen har ställt upp allmänna kriterier för vilken typ av forskning som bör bedrivas. Den skall vara problemorienterad, tvärvetenskaplig och värderrelevant. Med en för all forskning gemensam kriterielista kan man inte annat än hamna i bedömningar som utfaller till u-ländernas nackdel. Västerländska kvalitetskrav är svåra att få bukt med på frivillig väg.

Vem har tiden på sin sida? Utredningen är vag i sina formuleringar vad beträffar när forskningen kan komma att integreras i u-landssamhället. "Så långt möjligt" skall forskning förläggas till u-land (sid. 150) men under en uppbyggnadsperiod kan det bli nödvändigt att bedriva forskning i i-land (sid. 131). När kommer nämndens styrelse anse att u-ländernas infrastrukturella uppbyggnad är tillräckligt kvalificerad för att *vi* skall kunna acceptera den som god jordmån för forskning? Avvägningen kommer under en lång följd av år att stå mellan forskning av "lägre" kvalitet i u-land och forskning av "högre" kvalitet i i-land.

Hur skall man gå till väga för att stärka u-ländernas egen forskningskapacitet? Tanken är att forskare skall utbildas i u-land, forskningsresultat spridas till beslutsfattare i u-land samt att forskning skall ske i u-land. Det sägs t.o.m. i betänkandet, att "tyngdpunkten i verksamheten kommer att ligga på forskning i u-land" (sid. 142) men inte när, som antytts ovan. Dessutom skall svensk och internationell utvecklingsforskning stödjas. Liksom i de föregående avsnitten kan man befara att praktiska svårigheter och avvägningsproblem kan komma att utfalla till u-ländernas nackdel, som i så många andra sammanhang.

Betänkandet ger inga garantier för att de båda intressenterna i utvecklingsforskningen — de svenska akademikerna och u-länderna — kommer ges likvärdigt utrymme. Redan på förslagsnivå har nämnden en slagsida som gynnar de svenska intressena. Utredningen har presenterat *sitt förslag* till hur utvecklingsforskning kan bedrivas. Åtminstone *två förslag* till bättre utvecklingsforskning (=mer u-landsförankrad forskning) vill jag redogöra för här.

Det första förslaget går ut på att nämnden tillsättes men att garantier skapas för att u-landsintressena tillvaratas. Trycket från det svenska forskarsamhället kan, om inte elimineras, så dock kraftigt minskas genom en rad åtgärder i nämndens organisation och inriktning.

För det första bör styrelsen inte bara bestå av svenska forskare utan också av företrädare för u-länderna minst två, helst tre stycken.

För det andra bör nämnden eftersträva förutsättningslöshet i sina relationer med u-ländernas forskning, samtidigt som den bör ställa mycket höga krav på forskningen i Sverige. Inga fasta kriterier får finnas för bedömning av u-ländernas initiativ. Vad man däremot kan kräva är att den forskning, som kommer att bedrivas på svensk mark, skall ha stort utvecklingsteoretiskt värde, vara baserad på en strukturell angreppsmetod samt, oftare än nu, bygga på tvärvetenskaplighet.

Den sektoriella och kartläggande forskningen är hanterbar och kan ha direkt praktisk användbarhet, vilket gör att den utvecklingsteoretiska forskningen lätt kan hamna i andra rummet. Forskningen styrs, inte av vad som borde analyseras, utan av vad som är kortsiktigt möjligt att genomföra.

Vad gäller det strukturella angreppssättet vill jag hävda att den viktiga diskussion som förs av Björn Hettne i en bilaga till utredningen inte tillräckligt slagit igenom i själva betänkandet. Att underutveckling i första hand är ett relationsproblem och inte ett bristproblem är ett synsätt som måste förankras i forskningen.

Tvärvetenskapligheten har ett stort värde och får inte förfuskas genom att varje disciplin ovillkorligen bevakar och gynnar sitt eget ämnesområde. I debatter och remissvar har denna tendens redan gjort sig märkbar. Nationalekonomerna vill bidra till ökad förståelse för ekonomiska mekanismer i samhället, företagsekonomerna vill sprida distributionsmedvetande etc.

För det tredje bör omedelbar stimulans ges forskningen i u-land. Det vore lämpligt att uppätta en tidsplan över hur en växande summa pengar skall överföras till forskningen i u-land. Tidskriteriet måste föregå kvalitetskriteriet.

För det fjärde, slutligen, bör svenska forskare vara beredda att lämna sina tjänsterum i Sverige för att resa ut med sin forskningskapacitet.

Med ovanstående förändringar skulle nämnden eventuellt kunna uppfylla det givna målet — att främja utveckling, genom svensk och u-ländsk

forskning. Men varför alls acceptera medel av tvivelaktigt värde?

Mitt andra förslag utgår från att all den forskning som nämnden föreslås handha är u-landsinitierad, u-landsinriktad och u-landsplacerad, dvs. inga svenska intressen inblandade. Detta är det enda rimliga alternativet med tanke på syfte och finansiering.

Förslaget innebär då att verksamheten, som till stor del kommer överensstämja med SIDA:s arbetssätt och prioriteringar, med fördel kan integreras i biståndsmyndighetens organisation. Vissa krav måste dock ställas på SIDA, såsom att forskningssamarbete med andra än programländer etableras och att grundforskning, såväl som tillämpad forskning, stimuleras.

Den utvecklingsforskning som, enligt betänkandet, skulle bedrivas i Sverige med hjälp av biståndspengar kan återigen föras in under utbildningsdepartementet, UKÄ och forskningsråden och finansieras med andra medel. Det ekonomiska stödet åt u-landsforskningen¹ i Sverige bör naturligtvis förstärkas, samtidigt som redan befintlig forskningskapacitet stimuleras till inriktning på liknande problem. U-hjälp till svenska akademiker synes dock ej vara behövlig.

Utredningens tanke att det är viktigt att all utvecklingsforskning överblickas och samordnas centralt är värd att bygga på. Ett rådgivande och samordnande organ bör tillsättas i vilket ingår bl.a. svenska forskare och andra intressenter. Forskarpanelen skall bistå SIDA med råd och förslag i forskningsfrågor, verka som informationscentral samt vara "kopplande" instans mellan forskning i u-land och i-land.

Rollerna blir ombytta. Istället för att sätta u-landsföreträdarna i referensgruppen för samråd i policyfrågor och lämna forskningsresurserna åt svenskarna, placeras de svenska forskarna i referensgruppen och lämnas resurserna till u-länderna.

Maud Eduards

Utvecklingsforskning och forskningsutveckling

Om man med en bra utredning menar en, där de ledande principerna är väl underbyggda och dokumenterade och där de slutsatser och lösningar som ges följer logiskt på tidigare avgöranden, då är U-landsforskningens betänkande, *Forskning för utveckling*, inte helt lyckat. Det är synd. Speciellt för dem som sympatiserar med de fyra principer för u-landsforskning utredningen proklamerar i

den första delen: problemorienterad forskning, värderrelevant och u-landscentrerad forskning samt mång- eller tvärvetenskaplig forskning. Då utredningens lösningar till slut presenteras känns det som om den inte orkat/kunnat/fått eller inte haft tid att fullfölja sina avsikter. Genomgången i betänkandets andra del av tidigare utvecklingsforskning inom och utom landet går inte direkt att relatera till de fyra inledande principerna, och de förslag som presenteras i den avslutande delen följer inte utan vidare av vad som tidigare sagts.

Principerna

Utredningen försöker finna gehör för fyra principer. De hänger nära samman. De är också ett uttryck för den dubbelhet som måste prägla utvecklingsforskning: både vetenskap och bistånd. Framför allt gäller detta kraven på problemorientering, värderrelevans och u-landscentrering och i samma utsträckning som verksamheten skall bedrivas inte bara med svenska pengar utan också med svenska forskare.

Principiellt innebär u-landscentreringen, att forskningens inriktning i så stor utsträckning som möjligt bör ställas upp och genomföras i u-land. I värderrelevant forskning ligger bl.a., att forskningen bör försöka klarlägga och komma till rätta med de företeelser som förhindrar utveckling. Ingen av dessa principer är särskilt svår att acceptera. Men hur skall de komma till utförande? Vilken genomslagskraft har dessa principer fått i den tidigare svenska och utländska u-landsforskningen? Principerna är inte alldeles nya.

Det är inte för mycket att påstå, att utredningens genomgång av tidigare forskning på denna punkt är bristfällig. Framför allt är den artig. Den ger inte någon vägledning för hur den framtida svenska u-landsforskningen skall undgå att stämplas som "akademisk kolonialism" om några år. Allt det bistånd i form av utvecklingsforskning som för närvarande sipprar från rika till fattiga länder förtjänar säkert inte denna etikett. Just därför kunde det varit fruktbart att noggrant studera och ta lärdom av det som inte gör det.

De erfarenheter från ett antal utländska forskningsinstitut som utredningen serverar är lika poletrade som de årsberättelser ur vilka de hämtats. Det är svårt att förstå hur anklagelserna för "akademisk kolonialism" från grupper i olika u-länder ens uppkommit. Den av NIB/SIDA m.fl. initierade och utvärderade svenska forskningen presenteras givetvis också i vattenkammats skick. Med tanke på u-landsforskningsutredningens sammansättning kanske detta var en för uppdragets fullföljande

nödvändig förutsättning, men med tanke på hur utredningens principer för den framtida u-landsforskningspolitiken skall kunna förverkligas är tillvägagångssättet icke tillräckligt. Hur är det t.ex. med värderrelevansen i den hittillsvarande forskningspolitiken? Har de svenska forskningsinsatserna bidragit till att klarlägga och komma till rätta med de företeelser som förhindrar utveckling? Om svaret är ja, gäller det att förstärka de drag i den nuvarande forskningspolitiken, som lett till detta resultat. Är svaret nej, uppstår frågan vad som måste förändras i framtiden.

Genom att utredningens deklarerade principer knappast alls sätts i relation till den nu pågående u-landsforskningens resultat, utformning, inriktning och organisation får de alltför mycket av teoretisk konstruktion över sig. U-landsforskningens innehåll blir mer en fråga om begreppsbestämning än om samhällsförändring. Utredningens sätt att behandla en av de fyra inledande principerna, nämligen utvecklingsforskningens behov av mång- eller tvärvetenskaplighet, kan belysa otillräckligheten i dess tillvägagångssätt.

Utvecklingsforskning och tvärvetenskaplighet

Det är ingen slump som gjort att just tvärvetenskapligheten valts för att exemplifiera hur u-landsforskningsutredningen behandlar sina principer. Ett praktiskt genomförande av denna princip skulle innebära att det svenska forskarsamhället måste ta itu med problemen på ett av sina egna underutvecklade områden. Men tvärvetenskapligheten är dessutom en viktig förutsättning för att förverkliga u-landsforskningsutredningens övriga principer. Den är därför central i den framtida svenska forskningspolitiken på området.

I sin första del ger u-landsforskningsutredningen övertygande skäl till varför en av principerna vid utvecklingsforskning bör vara mång- eller tvärvetenskaplighet. Genomgången av forskningssituationen i några u-länder visar att detta är något man strävar efter i det Indiska rådet för samhällsforskning. Hur denna strävan praktiskt har kunnat förverkligas ges ingen upplysning om.

Utredningens andra del tar bl.a. upp utvecklingsforskningen i några i-länder och däribland Sverige. I Storbritannien, Nederländerna, Kanada och Danmark finns tvärvetenskapliga projekt och grupper som sysslar med utvecklingsforskning. De borde ha varit intressanta att studera, då de försöker praktiskt tillämpa en av utredningens principer för utvecklingsforskning. Vilka resultat har de nått? Med vilken inriktning, utformning och orga-

nisation? Utredningen nöjer sig här med att redovisa den kanadensiska erfarenheten att en ämnesmässig uppbyggnad "synes motverka mång- och tvärvetenskapliga angreppssätt" (s. 97). I Danmark har man tydligen funnit att Institutet för utvecklingsforskning "börde vara tvärvetenskapligt och därför oberoende av universiteten" (s. 97).

Den enkät som utredningen i samarbete med SIDA utfört om den svenska u-landsforskningen visar, "att forskningsinsatserna i stor utsträckning sker på ett isolerat sätt" (s. 106) och att "ytterst få projekt ingår som delar i svenska tvär- eller mångvetenskapliga forskningsprojekt" (s. 106).

I sin tredje del tar u-landsforskningsutredningen upp sitt förslag till den framtida utvecklingsforskningens inriktning, utformning och organisation. Som en utgångspunkt för dess inriktning måste utredningen vad gäller mång- och tvärvetenskaplighet konstatera att "det svenska forskarsamhället (får) anses ha begränsad kapacitet och kompetens" (s. 125) för denna typ av forskningsverksamhet. Speciellt pekas i förslaget på att den utvecklings-teoretiska forskningen kräver en ökad förmåga till tvärvetenskaplighet. Utredningen rekommenderar också en intensifiering av det tvärvetenskapliga arbetet på specifika forskningssektorer som ekologi och appropriate technology (u-landsanpassad teknik). På näringsforskningsområdet tycks denna form av verksamhet redan fungera.

Från principen om tvärvetenskaplighet drar u-landsforskningsutredningen inga speciella slutsatser om det svenska forskningsstödet *utformning*. En tillämpning av principen borde ha varit naturlig i den allmänna diskussionen om forskarutbildningen (s. 130 f.).

En något utförligare behandling får principen om mång- eller tvärvetenskaplighet då förslaget till utvecklingsforskningens *organisation* presenteras i betänkandet. I den framtida organisationen måste den beslutande instansen ha "hög vetenskaplig kompetens och sådan sammansättning att en tvärvetenskaplig bedömning kan garanteras". Organisationen måste dessutom stimulera till "problemriktning och vetenskapligt samarbete" (s. 133).

Bland flera organisatoriska alternativ fastnar utredningen för en nämnd underställd utrikesdepartementet men självständig i beslut och medelsdisposition. I nämndens styrelse bör dels ingå forskare med erfarenhet av "utvecklingsforskning och tvär- eller mångvetenskaplig samverkan, dels företrädare för det allmänna med intresse för forskning och u-landsproblem" (s. 135). Forskarna bör enligt förslaget ha majoritet i nämndens sty-

relse. Och styrelsen skall vid sin sida ha en internationell referensgrupp.

Nämnden för utvecklingsforskning avses enligt förslaget förena två funktioner: den offensiva forskningsinitierande funktionen och forskningsrådsfunktionen. På den forskningsutförande nivån skall av nämnden skapade, tvärvetenskapligt sammansatta basgrupper svara för den offensiva funktionen, medan forskningsinstitutionerna skall ha anknytning till nämndens forskningsrådsfunktion (s. 136). Forskarna i basgrupperna föreslås "vara placerade vid forskningsinstitutioner där de ämnesmässigt hör hemma" (s. 138).

Ser man på dessa organisationsförslag mot bakgrund av utredningens knapphändiga genomgång av internationell tvärvetenskapligt organiserad utvecklingsforskning, finner man att i Danmark gjordes Institutet för utvecklingsforskning oberoende av universiteten därför att det borde vara tvärvetenskapligt. Erfarenheten från Kanada var att en ämnesmässig uppbyggnad motverkade mång- och tvärvetenskapliga angreppssätt. Varför har u-landsforskningsutredningen inte tillgodogjort sig dessa synpunkter?

Beträffande ett forskningsinstitut säger utredningen, att det skulle kunna utformas så att det motsvarar de krav som tidigare ställts på problemorientering, tvärvetenskaplighet och u-landscentrering men att de tenderar att "rosta relativt snabbt och har ofta svårt att ställa om till nya forskningsfält" (s. 134 f.). Kanske det, men det hindrar inte att utvecklingsforskningen i de i-länder utredningen belyser är uppbyggda just kring forskningsinstitut. Är det dessa som är ringrostiga? Enligt de årsberättelser utredningen refererar verkar detta långtifrån vara fallet. Den kartläggning som görs av de svenska insatserna på området ger å andra sidan knappast belägg för att de svenska högskole- och universitetsinstitutionerna skulle ha insett och praktiserat vad utvecklingsforskning enligt utredningens modell kräver.

Det är givetvis därför som det i organisationsförslaget knyts så stora förhoppningar till de tvärvetenskapliga basgruppernas offensiva uppgifter. Medlemmarna i dem skall på sina respektive institutioner skapa "intresse för utvecklingsforskning" och se till att "basen för rekrytering vidgas" (s. 139). Att det främst är den offensiva och uppdragsforskande funktionen som primärt motiverar basgruppernas organisatoriska ställning, framgår av att basgruppens ledare också skall vara sektorsansvarig inom nämndens för utvecklingsforskning kansli och förväntas tillbringa avsevärd tid i Stockholm. Enligt utredningen visar "erfarenheterna att

tvärvetenskaplig forskning förutsätter både långvariga och intensiva kontakter mellan forskare" (s. 139). Med basgrupper där medlemmarna är knutna till sina respektive institutioner och ledaren långa tider befinner sig på kansliet i Stockholm, behöver de redan etablerade institutionerna knappast befara att den av u-landsforskningsutredningen skisserade tvärvetenskapligheten kommer att inkränkta på deras arbete. Utredningen har nöjt sig med att visa varför utvecklingsforskningen bör bedrivas tvärvetenskapligt utan att tackla problemen med hur detta skall förverkligas organisatoriskt.

Den problematiska tvärvetenskapligheten

Blotta tanken på mång- eller tvärvetenskap har tidigare fått många ämnesföreträdare (åtminstone inom samhällsvetenskaperna) att börja tala om amatörvetenskap, det egna ämnets förstfödslorett och att tiden inte är mogen. Dessa argument kommer säkert att dyka upp i samband med u-landsforskningsutredningens förslag. Det är förklarligt att utredningen inte ägnat något utrymme åt att diskutera vissa ämnens förstfödslorett eller tidens grad av mognad. Men den stora plats mång- och tvärvetenskap ges i förslaget motiverar åtminstone en utförlig diskussion om hur den skall genomföras i praktiken.

Behovet av mång- och tvärvetenskap är stort även utanför utvecklingsforskningens område; t.ex. vid studier av samhällsplanering. Men kraven på mångvetenskapliga insikter gäller idag enbart för studenter i den akademiska grundutbildningen. Efter grundutbildningen är pressen mot att arbeta enbart inom det egna ämnet stor. Det finns klara men knappast uttalade regler för hur ekonomisk, sociologisk, företagsekonomisk, etc. forskning skall se ut.

Beträffande samhällsvetenskaperna skrev för mer än 30 år sedan Herbert Tingsten, att "tendensen går för närvarande mot ett ökat samarbete, kanske till och med en fusion".² Om den tendensen står sig i ytterligare 30 år, kanske det år 2000 finns flera stycken tvärvetenskapliga projekt med deltagare från flera samhällsvetenskaper. Under tiden finns det anledning diskutera hur detta skall komma till stånd. Finns det exempel på mång- och tvärvetenskaplig forskning som inte är amatörvetenskap? Vilka för- och nackdelar är denna typ av verksamhet förenad med? På vilka områden är den praktiserbar? Vilken organisatorisk uppbyggnad är den mest bejänt av? Hur skall mång- och tvärvetenskapliga alster bedömas i den akademiska meriteringen? Etc.

Tron på och viljan till ett ökat samarbete över ämnesgränserna har vid flera tidigare tillfällen kommit till uttryck i debatten. Detta har dock inte resulterat i särskilt mycket konkret samarbete. Företrädarna för tvär- och mångvetenskaplighetstanken i u-landsforskningsutredningen har lika lite som tidigare företrädare för samarbetstanken försökt utvärdera vilka framgångsmöjligheter idén har. Att döma av de uppnådda resultaten har anhängarna till tanken inte tjänat på detta tidigare. Det finns föga anledning tro, att utvecklingsforskningen kommer att tjäna på det i framtiden. Utvecklingsforskningen är beroende av att forskningssamarbetet över ämnesgränserna utvecklas.

Benny Hjern

Forskning för utveckling

U-landsforskningsutredningens betänkande *Forskning för utveckling* är ett osedvanligt samhällsvetenskapligt utredningsbetänkande, både till innehåll och uppläggning. Dels innehåller det genomreflekterade och nyanserade diskussioner av centrala samhällsvetenskapliga problem, dels är själva betänkandet också disponerat enligt en vetenskaplig modell som går ut på att det är fruktbart att (1) teoretiskt strukturera det sammanhang man opererar inom (2) klarlägga bakgrunden genom kartläggning, för att (3) nå fram till konkretion inom en speciell sektor av verkligheten, i det här fallet den s.k. utvecklingsforskningens sektor. Samma modell föreskrivs sedan också för själva utvecklingsforskningen.

Här skall jag i första hand koncentrera uppmärksamheten till betänkandets teoretiskt strukturerande avsnitt, som utgörs av ett inledande kapitel med rubriken "Utvecklingsforskning. En begreppsdiskussion"³ samt en lång bilaga utarbetad av Björn Hettne med titeln "Forskning om underutveckling. En utvecklingsteoretisk översikt".⁴ Uppläggningen av betänkandet är sådan att diskussionen i kapitel 1 bygger på genomgången i bilagan. Till slut kommer jag också att anlägga några synpunkter på utredningens konkreta organisationsförslag.

Utredningens helhetssyn och begreppsdiskussion

Utredningen skiljer mellan två principiellt olika sätt att betrakta underutveckling och utveckling. Dessa två betraktelsesätt har utredningen valt att kalla den *deskriptiva* respektive den *strukturella* synen.

Enligt den deskriptiva synen är underutveckling

helt enkelt identisk med låga eller dåliga mätvärden på olika ekonomiska, teknologiska, demografiska, sociala, kulturella, organisatoriska och psykologiska variabler. Enligt den strukturella synen är underutveckling en strukturell egenskap hos internationella och nationella samhällssystem; dvs. en systemegenskap som speglar motsättningar och samspel mellan en lång rad sociala och materiella delsystem och komponenter.

Ingen vettig människa förnekar att underutveckling i tredje världen tar sig sådana observerbara uttryck som den deskriptiva synens förespråkare identifierar med själva begreppet. Men den strukturella synens förespråkare anser det omöjligt att få grepp om underutvecklingens tillstånd — och därmed bidra till utveckling bort från detta tillstånd enbart genom att beskriva dess symptom.

I en något vag formulering, som dock knyter an till den strukturella synen, definierar utredningen utveckling som "förändring bort från underutvecklingens tillstånd i en riktning som är önskad av dem som närmast berörs av förändringen".⁵ I ett annat sammanhang betonar utredningen att den primära politiska innebörden av underutveckling är "bristande makt, inte i första hand över andra utan framför allt över sig själv, dvs. avsaknad av autonomi".⁶ Detta senare påpekande står i strikt överensstämmelse med den strukturella synen.

Även om det inte sägs rent ut, är betänkandet alltså skrivet och upplagt på ett sådant sätt att det innebär ett klart ställningstagande för den strukturella grundsynen. En mycket ytlig läsning kan kanske t.o.m. ge intrycket att den deskriptiva synen förkastas. Det är därför viktigt att ta del också av den nyanserade diskussionen i Björn Hettnes bilaga, om man vill förstå utredningen rätt.

För det första visar det sig där att termerna *deskriptiv* och *strukturell* egentligen är förkortningar av *statisk-deskriptiv* respektive *historisk-strukturell*, vilket vidgar associationsmöjligheterna och gör termerna samtidigt både vagare och mera innehållsrika. Denna distinktion mellan två typer av utvecklingsforskning kommer Hettne fram till efter att först ha avvisat indelningen i borgerlig och marxistisk vetenskap med i huvudsak följande motiveringar: (1) Icke-marxistiska forskare accepterar vanligen inte själva att betecknas som "borgerliga". Termen är alltså bara gångbar bland marxistiska forskare. (2) Den icke-marxistiska forskningen svarar för merparten av all forskning om underutveckling och utveckling⁷ och rymmer dessutom åtskilligt av polemik och oförenliga ståndpunkter. Vi behöver alltså en distinktion som

kan ta hänsyn till detta. (3) Inte heller den marxistiska forskningen är särskilt enhetlig. Vi finner också där olika skolbildningar och nationellt betingade perspektiv som det kan vara av värde att hålla i sär.

Dessa tre motiveringar innehåller uppenbarligen en hel del förnuft. Ändå vet vi ju alla, vilket Hettne också påpekar, att den politiskt värdeladdade distinktionen borgerlig/marxistisk inte saknar underlag i verkligheten. Möjligen kan vi kringgå problemet genom att visserligen stå fast vid förslaget att benämna den grundläggande distinktionen deskriptiv/strukturell, men samtidigt tydligare än Hettne betona att de mest systematiska och fruktbara strukturella analyserna utförts just av marxistiska forskare, bland dem Samir Amin, vars teoretiska idéer refereras utförligt och uppskattande i bilagan.⁸ En kompletterande möjlighet skulle vara att dela in dem som omfattar det strukturella synsättet i underavdelningarna marxister och icke-marxister. Det viktigaste är i varje fall att vi vet vad vi talar om.

En annan viktig sak som kommer fram tydligare i bilagan än i själva betänkandet är uppfattningen om de två grundläggande synsätten eller perspektiven som komplementära. De hänför sig, enligt Hettne, helt enkelt till olika analytiska nivåer och olika faser i forskningsprocessen. Så här läser vi t.ex. i ett karakteristiskt stycke i bilagan:

... till skillnad från författare som utgår från distinktionen "borgerlig" kontra "marxistisk" menar vi att de båda angreppssätten är komplementära och hänför sig till olika analytiska nivåer...

... I själva verket råder en kontinuitet mellan de båda angreppssätten. Denna går från forskning som kretsar kring insamling och bearbetning av data, över begreppsbyggnad och teorier om interdependens mellan ett större eller mindre antal faktorer och slutligen till mer generella teorier om samhällsstrukturer i förändring.

Den kanske alltför vida kategorin statisk-deskriptiv rymmer de tre första faserna, medan den mer distinkta kategorin historisk-strukturell omfattar den sistnämnda. Idealiskt kan forskningsprocessen sägas omfatta hela detta kontinuum, varför en ensidig betoning av det ena eller andra angreppssättet leder till avarter i form av ett alltför fantasifullt datasamlande eller ett alltför fantasifullt systembyggande.⁹

Det nu citerade stycket ger oss intrycket att Hettne skulle ha en helt konventionell, induktiv, empirisk-generaliserande inställning till den vetenskapsteoretiska frågan om forskningsprocessens karaktär. I så fall skulle det knappast finnas någon grund i hans bilaga för det försiktiga ställningstagande utredningen trots allt gör för den s.k. strukturella synen. Men i själva verket är Hettnes framställ-

ning långt ifrån glasklar i detta viktiga avseende. Tvärtom är den nyanserad på gränsen till mångtydig — somliga skulle kanske vilja säga oklar.

Mångtydigheten yttrar sig dels i Hettnes försök att entydigt klassificera konkreta forskningsinsatser som antingen deskriptiva eller strukturella. Detta visar sig ofta vara svårt. Men framför allt yttrar sig mångtydigheten i en glidning i resonemanget om faser som avlöser varandra kontinuerligt i forskningen. I det nyss citerade stycket tycks, som vi såg, kontinuiteten på ett självklart sätt gälla forskningsprocessen i sig, betraktad på ett generellt och abstrakt sätt. Men i slutet av bilagan tillämpas kontinuitetstanken i stället på den specifika idéhistoriska process genom vilken utvecklingsteorin själv har utvecklats mot större djup och skärpa. Och denna senare process, framhåller Hettne, har lett mot allt större och vidare omfattad förståelse för det strukturella synsättets nödvändighet i forskningen om underutveckling och utveckling, inte minst på grund av den växande insikten om de internationella beroendeförhållandenas betydelse i sammanhanget.¹⁰

Det finns alltså även i bilagan ett slags ställningstagande för det strukturella synsättet, även om Hettne inte någonstans överger tanken på de två synsätten — det deskriptiva och det strukturella — som komplementära. En viss oklarhet kvarstår med andra ord beträffande den vetenskapsteoretiska grundsynen.

Det skulle i varje fall vara helt felaktigt att uppfatta Hettnes översikt och utredningens begreppsdiskussion som ett ställningstagande för samhällsvetenskaplig strukturalism i mera strikt mening. Utredningens allmänt strukturella syn är tveklöst något annat och betydligt vagare men samtidigt mindre kontroversiellt än strukturalism i vetenskapsteoretisk mening. Utredningens syn innebär helt enkelt att vi inte kan förstå samhällsliga tillstånd och processer — t.ex. underutveckling och utveckling — enbart genom att stirra på fakta, utan vi måste också ta ställning teoretiskt till olika uppfattningar om hur fakta hänger ihop och påverkar varandra. Deskriptiv, teknisk och teknologisk kunskap om underutveckling och utveckling är givetvis nödvändig inom verklighetens alla delområden. Men sådana mer eller mindre lösryckta kunskapsbitar måste sättas in i större sammanhang genom samhällsvetenskaplig utforskning av de strukturella sambanden mellan dem och de sociala system de fungerar inom. Så skulle kanske utredningens och Hettnes ganska rimliga och oprententiösa, föga provocerande, men praktiskt fruktbara ståndpunkt kunna sammanfattas.

En intressant konsekvens från stats- och samhällsvetenskaplig synpunkt av detta resonemang är att samhällsvetenskaperna tilldelas en grundläggande roll inom forskningen om underutveckling och utveckling. Denna konsekvens uppstår helt logiskt, eftersom det just är samhällsvetenskapernas naturliga uppgift att utforska strukturella samband mellan och inom samhällssystem samt mellan dessa och deras materiella omgivning.

Slutsatsen att samhällsvetenskaperna är grundläggande för utvecklingsforskningen lyser även igenom ganska konsekvent i utredningens resonemang om vad sådan forskning kan tänkas innebära. Låt oss helt kort se litet närmare också på dessa resonemang.

Utvecklingsforskning

Även om termen "utvecklingsforskning" inte är helt lyckad, är det svårt att hitta någon bättre som inte samtidigt är lång och invecklad. Problemet med utredningens term är att den leder svenskspråkiga läsares tankar till uttrycket "forskning och utveckling" (FoU), vilket i sin tur ger associationer till snävt tillämpningsinriktad forskning. Men utredningens begrepp är mycket vidare än det teknokratiska FoU-begreppet. "Forskning om underutveckling och utveckling" skulle vara en mer exakt och rättvisande (men också krångligare) benämning än "utvecklingsforskning". Vad saken gäller framgår i varje fall klart av följande innehållsrika formulering i betänkandet:

Det gäller således forskning om underutvecklingens orsaker och natur liksom forskning på alla de sektorer där ökad problemedvetenhet och kunskap ökar förutsättningarna för ett upphävande av underutvecklingens tillstånd. Detta innebär att forskning av mycket olika slag kommer att föras till den allmänna kategorin utvecklingsforskning.¹¹

Inom den sålunda karakteriserade utvecklingsforskningen urskiljer utredningen sedan tre typer:¹²

- (1) *Den utvecklingsteoretiska forskningen.* Denna ser "underutvecklingen som ett samhällstillstånd, orsakat av ekonomiska, ekologiska, sociala och politiska faktorer, och analyserar utveckling som en samhällelig förändringsprocess".¹³ Den grundläggande utvecklingsteoretiska forskningen är framför allt samhällsvetenskaplig. Därmed blir samhällsvetenskaperna också grundläggande för utvecklingsforskningen som helhet.
- (2) *Den kartläggande utvecklingsforskningen.* Denna syftar till att kartlägga historisk bakgrund, kulturspecifika omständigheter, ekologisk miljö, m.m. Forskningsinsatser kan här bli aktuella inom så

skilda områden som historia, antropologi, språkvetenskap, geologi, hydrologi, kartografi.¹⁴

(3) *Den sektoriella utvecklingsforskningen.* Här finner vi sådan forskning som är direkt relaterad till konkreta problemområden, exempelvis forskning inom demografi, nutrition; tropisk medicin, växtförädling, skogsbruk, geologi och teknologi.

Som en konsekvens av sina resonemang i dessa stycken pekar utredningen på fyra principer som utvecklingsforskningen skall ta hänsyn till: den skall vara (1) problemorienterad, (2) mång- eller tvärvetenskaplig, (3) värderrelevant, samt (4) u-landscentrerad.

Med problemorientering menar utredningen något så allmänt som att utvecklingsforskning är föranledd av ett allvarligt problem, underutvecklingens problem, som den skall bidra till att lösa. Värderrelevansen innebär att "ett brytande av underutvecklingens tillstånd, dvs. utveckling, är ett uttalat värde hos forskaren. Utvecklingsforskning är relevant i den mån den bidrar till utveckling."¹⁵ De två andra principerna behöver inte förklaras närmare här.

På ett allmänt plan är det lätt att instämma i utredningens fyra principer.

Några ord om utredningens organisationsförslag

Utredningen konkretiserar sina synpunkter i ett organisatoriskt förslag om en *nämnd för utvecklingsforskning*. Enligt förslaget skall denna nämnd vara underställd utrikesdepartementet; den skall vara självständigt beslutande och medelsdisponerande; den skall dels ta egna initiativ till utvecklingsforskning i Sverige och utomlands och dels samarbeta med SIDA och forskningsråd; den skall ha en styrelse på elva personer med en majoritet på sex vetenskapsmän plus fem företrädare för SIDA och allmänna intressen; en referensgrupp bestående av företrädare för u-länder och internationell utvecklingsforskning skall knytas till styrelsen; det skall finnas ett kansli lett av en generalsekreterare som själv har stor erfarenhet av utvecklingsforskning; till kansliet skall knytas heltidsanställda forskare som i förslaget kallas sektoransvariga; dessa forskare skall ha ansvaret för ledningen av tvär- och mångvetenskapligt samsatta s.k. basgrupper, inom vilka merparten av nämndens egen forskning bedrivs och vilkas medlemmar är placerade vid de forskningsinstitutioner där de hör hemma ämnesmässigt, både i Sverige och utomlands; också basgruppernas medlemmar skall vara anställda av nämnden, antingen i fastare former eller på kortare kontrakt.

Förslaget innehåller naturligtvis mer än vad som

nu räknats upp. Men de uppräknade punkterna är nog de viktigaste. Det framgår av dem, att utredningen tänker sig en självständig och flexibel organisation, som medvetet knyter an till u-länderna själva och till den internationella forskningen och som; med utredningens egna ord, strävar att förankra sin verksamhet inom forskarsamhället.

Det är alltså inte fråga om att bygga upp ett nytt stort forskningsinstitut, inte heller att skapa ett nytt forskningsråd. Däremot är det fråga om ett självständigt vetenskapligt organ som initierar och stödjer forskning oberoende av var den bedrivs, så länge den motsvarar utredningens höga krav på utvecklingsforskning.

Bland dessa krav finns, förutom de redan nämnda, också kravet att utvecklingsforskningen skall bidra till att möjliggöra en mera självständig forskningspolitik i u-länderna själva, den skall bidra till att bryta deras nuvarande underläge. "Utvecklingsforskningen måste med tanke på makt- och styrkeförhållandena i dagens värld bedrivas på ett sätt som är partiskt till förmån för den svagare."¹⁶ Detta betyder självfallet inte att utvecklingsforskningen skall vara mindre objektiv än annan vetenskaplig forskning. Däremot betyder det att dess utövare måste vara starkt medvetna om vad det är för slags verklighet deras arbete utgår ifrån och som det är inriktat på att övervinna. En sådan medvetenhet kan aldrig garanteras av några institutionella arrangemang. Om den kommer till stånd eller inte, inom den forskning den föreslagna nämnden ställer sig bakom, kommer till slut att bero på styrelsens sammansättning och intresseinriktning. Men utredningens organisatoriska förslag möjliggör i varje fall sådan politiskt verklighetsmedveten forskning.

Om utredningens förslag verkligen omsätts i praktiken, skulle vi i Sverige alltså kunna få ett självständigt och internationellt inriktat vetenskapligt organ för befrämjande av teoretiskt medveten forskning om underutvecklingens och utvecklingens verklighet. Tråkigt nog finns det emellertid i de mera detaljerade delarna av det organisatoriska förslaget en viss tendens att i praktiken överge ställningstagandet för en strukturell och samhällsvetenskaplig syn på underutveckling och utveckling och i stället föra fram en mera konventionell teknologisk/deskriptiv syn. Det är svårt att avgöra hur medvetet detta är. Delvis kan det ha att göra med den tidigare påvisade vagheten i fråga om vetenskapsteoretisk grundsyn. Men förmodligen avspeglar det framför allt reella motsättningar mellan å ena sidan företrädare för den samhällsvetenskapliga syn som trots den nyanse-

rade mångtydigheten präglar betänkandets teoretiska avsnitt och å andra sidan företrädare för uppfattningen att utvecklingsforskning egentligen bara bör omfatta olika slags tillämpad forskning inom konkreta problemområden. Antagligen står den samhällsvetenskapliga och strukturella synens förespråkare inte alls så starka i den politiska och byråkratiska verkligheten som de kan tyckas göra i utredningsbetänkandet.

Det främsta exemplet på betänkandets tendens att i sina mest konkreta förslag komma i konflikt med sin egen grundsyn möter vi i avsnittet om kansliet och vad som kallas den forskningsutförande nivån i den nya organisationen.¹⁷ Där talas bl.a. om de forskare som skall anställas på mer eller mindre fasta tjänster och vara ansvariga för ett antal tvärvetenskapligt sammansatta basgrupper. "Till dessa grupper bör huvudansvaret för nämndens utvecklingsforskning förläggas."¹⁸ För basgruppernas ledande forskare föreslås, som redan nämnts, beteckningen "sektoransvariga". Detta ger oundvikligen ett starkt intryck av att basgrupperna skall ägna sig åt vad utredningen kallar "sektoriell" forskning, på bekostnad av utvecklingsteoretisk och kartläggande forskning.

Men som vi redan sett följer det av utredningens uppläggning, att utvecklingsteoretisk/samhällsvetenskaplig forskning är grundläggande i sammanhanget och att kartläggande forskning av olika slag också är nödvändig. Det är först i samband med dessa två typer av forskning som den sektoriella

forskningen får sin fulla utvecklingsrelevans. Det är därför självklart att den föreslagna nämndens organisationsplan också måste innehålla ledande tjänster för utvecklingsteoretisk och kartläggande utvecklingsforskning. Annars faller hela poängen med utredningens indelning i tre olika men med varandra integrerade typer av utvecklingsforskning.

Denna invändning gäller alltså en allvarlig motsättning mellan den dominerande tendensen i betänkandets hela uppläggning och en nyckelpunkt i den föreslagna organisationsplanen. Trots detta skulle motsättningen tills vidare kunna undanröjas genom en enkel språklig ändring: i stället för att använda den förvirrande beteckningen "sektoransvariga" på de ledande forskarna skulle man helt enkelt kunna kalla dem forskningsledare eller forskningssamordnare. Då skulle möjligheten stå kvar att låta utredningens fruktbara grundsyn slå igenom också i den organisatoriska praktiken.

Lars Rudebeck

Cross-Level Inference and Model-Building — An Analysis of Lewin's The Swedish Electorate 1887—1968

The inference problem

In the fall of 1972 Leif Lewin, recently appointed to the chair of political science at Uppsala, Sweden, published a study on Swedish voting behavior over the years 1887—1968 that a team of Uppsala social scientists had been working on since late 1967. (Leif Lewin *et al.*, *The Swedish Electorate 1887—1968*, Almqvist & Wiksells, Stockholm, 1972, 293 pp.) The study is co-authored by Dr. Bo Jansson, consultant statistician, and Mr. Dag Sörbom, research assistant. It has since been debated in the *Swedish Journal of Political Science* (StvT); and the purpose of this article is to contribute to this debate that was initiated by Carl-Erik Quensel, professor of statistics at Lund.¹

In terms of Lewin's previous research the study represents somewhat of a turning point from political theory to electoral behavior;² and from the point of view of modern electoral research it is part of a recent revival of ecological analysis. The book starts out with the question that has become familiar from similar projects: How do we obtain estimates of individual level data when group or ecological data only are available? Ever since Robinson's now famous attack on the indiscrimi-

¹ U-landsforskning är ett klarare och mer avgränsat begrepp utan en lika besvärande värdebelastning. Utvecklingsforskning är, så vitt jag förstår, en etikett som även skulle kunna sättas på en stor del av den forskning som bedrivs i i-land om i-landsproblem.

² I G. Aspelin & G. Turesson (red.), *Vetenskap av i dag*. Uppsala 1940, s 214.

³ Sid. 15—31.

⁴ Sid. 158—193.

⁵ Sid. 31.

⁶ Sid. 25.

⁷ Detta är förmodligen sant, även om det i Sovjetunionen bedrivs mycket mer samhällsvetenskaplig utvecklingsforskning än vi vanligen föreställer oss.

⁸ Sid. 187 ff.

⁹ Sid. 163 f.

¹⁰ Sid. 191 ff.

¹¹ Sid. 28.

¹² Sid. 28 ff.

¹³ Sid. 28 f.

¹⁴ Sid. 48 ff.

¹⁵ Sid. 29.

¹⁶ Sid. 32.

¹⁷ Sid. 137 ff.

¹⁸ Sid. 138.

nate use of ecological correlations as a substitute for individual level correlations social scientists have become increasingly aware of the limited utility of ecological data as a starting point for cross level inferences.³ Indeed assuming that the investigator has no other sources of information he cannot draw any legitimate cross level inferences from ecological data except under very special circumstances. Interestingly enough, Lewin's discussion about the "ecological fallacy" ends on a much more optimistic note than this. In fact, one of the bolder claims that Lewin and his research associates make is that they have devised techniques that safely take the investigator around the pitfalls of ecological analysis. With these techniques as a jumping-off point they claim to obtain estimates pertaining to the individual level; and these estimates in their turn constitute the corner stone for their subsequent treatment of the topic parties and classes in Sweden from 1887 through 1968.

Many of the conclusions arrived at in that context are interesting enough on substantive grounds to merit attention. Some of them are for instance, unorthodox given previous expectations and, in some cases, research. We are not going to neglect that aspect of Lewin's study. But our primary concern is going to be with the model, its assumptions and the estimation procedure. The rationale behind such a strategy should be immediately obvious. If the model should turn out to be inappropriate, we would, of course, be inclined to take a skeptical view of the estimates obtained under it and the other way around. Differently put; the model determines the solidity of the findings. We, therefore, first turn to an examination of Lewin's model of voting behavior. From there we proceed to a discussion of the data, the constraints that are imposed on the model and their impact on the obtained estimates. And we then conclude by raising some remaining methodological and theoretical problems.

A model of voting behavior?

We have already mentioned that the over-arching problem to which Lewin addresses himself is that of cross-level inference with incomplete data. The problem is never analyzed within the familiar framework of the K by K contingency table. Nor does Lewin explicitly define the model adhered to in micro terms; i.e. on the individual level. Since both these approaches are helpful in clarifying the difficulties involved, we start our analysis by taking a look at two imaginary contingency

tables. Their size is of secondary importance for the subsequent discussion. But for the sake of simplicity we opt for the 2 by 2 case:

1.a. — ecological data only

		R ₁
		R ₂
S ₁	S ₂	1.0

1.b. — complete data

P ₁₁	P ₁₂	R ₁
P ₂₁	P ₂₂	R ₂
S ₁	S ₂	1.0

The internal cell entries (P₁₁, P₁₂, ... etc.) represent the individual level relationship between the two variables; say an association between voting and religion. X % of the votes cast for the Swedish Liberal Party come from Non-Conformist Lutherans, and so on. The corresponding relationship at the group or ecological level is given by the corner values. There are Y % Liberals and X % Non-Conformists in the constituency, and so on. We can now visualize Lewin's problem as being that of moving from one contingency table to the other; from table 1.a. to table 1.b. As hinted at above, this move cannot be made except under very special circumstances. In fact, we have to assume that the internal cell entries are constant or subject to random fluctuations only across all the K contingency tables for which we are trying to obtain individual level estimates. That is obviously a very restrictive assumption, since it excludes from the model variations by areal units in the form of group and/or interaction effects. Thus internal cell entries can be recovered, if and only if the "true" model postulates individual effect only.⁵

In many cases there is not any information available from which the investigator may safely infer the presence of either or all those effects. True, the individual effect may be beyond doubt in most cases. If we did not believe that people have different political preferences depending on, say, their religious affiliation we probably would not be interested in looking into the association between voting and religion in the first place. But unless he has some prior hunches or empirical knowledge to fall back on, the investigator has no way of knowing whether the "true" model con-

tains other effects as well. People may or may not be affected by belonging to a specific group, say, the Non-Conformists. And there may and may not be interaction effects resulting from the interplay between the individuals and the group to which they belong. Indeed, the sad thing about ecological data is that they do not allow us to disentangle any of these effects from one another. It is, of course, always worthwhile to try out the simple model (individual effect only). In that case all the K contingency tables would be aggregated into one single regression equation based on the general model:

$$S_i = P_{21} + (P_{11} - P_{21}) R_i^6$$

If this model should not be appropriate, the cell estimates obtained under it will assume inadmissible values, such as negative values and/or coefficients greater than one. The investigator, who on such evidence starts formulating more complex models, will, however, soon realize that his parameters cannot be estimated within the confines of ecological data only. There are simply more unknowns than knowns in a complex model incorporating, say, individual and group effects. Of course, this is not to say that ecological data have to be discarded. On the contrary, they can still be utilized provided that we find some suitable and more complex data to combine them with. There may, for instance, be complete data available for one of the groups in our population or for the entire population of interest ("sumtables"). Barring such information there is not much to be done except relaxing the assumptions. Complete data from groups that are not entirely representative of the subpopulations may be resorted to as an approximation. And in a similar vein, the investigator might use survey data from periods subsequent to the one he is studying. Obviously, Lewin would have been hard put to apply these solutions throughout a study that covers some eighty years. But it is unfortunate that available survey data were not taken advantage of to a greater extent and along these lines.

In fact, the post-Robinsonian debate is referred to only in passing and partly by way of some critical remarks aimed at Shively (1969). Due to some misunderstanding the latter is incorrectly blamed for not attributing the ecological inference problem to regional variations. Yet, shortly before Shively is correctly quoted as coming out in favor of grouping criteria that are independent of the dependent variable. Differently put, we feel unhappy about regional variations! There is yet

another way to express roughly the same thing. Provided that we do not adhere to some kind of geopolitical theory of voting behavior, a variation by region is an indication that something has been left out of the model. Maybe the variation would vanish if we were to control for, say, industrialization, urbanization or some other possibly relevant variable. Thus the model was not properly specified to begin with as long as region, acting as a proxy for omitted variables, has an independent explanatory value of its own. One of the advantages, but at the same time also a shortcoming, of the contingency table model is that the investigator is never actually forced to explain regional variations in substantive terms. He does, of course, have to specify the presence or absence of, say, a group effect. But his model is always formulated in terms of relationships between the corner values and the unknown cell entries or conditional probabilities. However, it is only after we have recovered the missing cell values that we can start building models explaining the regional variation. So there is a strong case to be made for this somewhat atheoretical approach as a first wave of analysis. When opting for a substantively more interesting model, where voting is explained by social class, Lewin, therefore, runs into a dilemma. He has to explain a phenomenon; i.e. the regional variations by class; whose extent is yet to be determined! We will look into the consequences of the attempted solution later on.⁸

When discussed in terms of contingency tables the "ecological fallacy" is usually understood to mean unwarranted inferences from the corner values to the conditional probabilities. It is, of course, no minor achievement to arrive at estimates of missing cell entries. But it should be kept in mind that they too represent aggregate data. If we find out that, say, some 80 % of all the political science professors in the US regularly cast their ballots for the Democratic Party, there is no way that we can make legitimate inferences about a given individual within that population as long as we do not have additional data. True, this may be so obvious that the point seems trivial. The thrust of the argument, however, is that aggregation leads to a loss of information except again under very special circumstances.

Let us, for instance, assume that some aspect of individual behavior can be described according to a very simple prediction function $y=f(x)$ where y as usual denotes the dependent variable and x stands for the one and only independent variable! Let us, furthermore, assume that aggregation is

being performed over a number of observations on the dependent variable! The aggregation may be thought of as being large scale or small scale, since that does not affect the basic point. We then carry out a regression analysis on the data so aggregated. Given the previous assumption that the model we started with was, indeed, "true" we should be entitled to expect the least squares' estimate of the independent variable to be (best linear) unbiased. But provided that we do not know all the individuals in the sample to have identical prediction functions, we should not expect the estimate to recover any individual coefficient. These results also generalize to other cases of aggregation and we now see the import of this digression for the preceding discussion.⁹ It makes clear why we should be able to recover the internal cell entries across K tables, provided that these entries are constant or subject to random fluctuations only. It also points to some additional difficulties in more complex models. When we measure, say, interaction effects, we again operate across K tables, where this effect does not necessarily make itself felt with the same strength. Since we need an estimate of the effect in order to recover the missing cell entries for the K tables, the calculated cell values might very well differ from the "true" ones. Its applicability to Lewin's model is also straightforward enough. There is simply going to be a great deal of noise in the estimates unless the classes are very homogeneous within as well as between regions. Differently put; if these conditions do not apply, the estimates are going to be beset with an aggregation bias.

There are, of course, further potential sources of noise. Some relevant variable(s) may have been overlooked in the formulation of the model; and in that case the least squares' estimates are going to be plagued by specification biases as well. The regression coefficients may then be thought of as containing influences from variables improperly omitted from the model.¹⁰ That is what happens when a model specifying individual effect only is imposed on contingency tables that are more complex. And that is one of the reasons why the cell estimates sometimes get pushed beyond the admissible values. Needless to say, specification errors are not always that apparent. When voting behavior is being regressed on variables like social class, education and religion, some of the predictors may legitimately show off, say, negative regression coefficients. Voting for the Conservative Party may, for example, be negatively associated with belonging to the working-class. Or religion may

turn out to hamper the support of the Communist Party. Specification errors can, however, be identified anyway with the aid of such generally applicable techniques as an examination of the residuals obtained from the regression. And if the model was formulated in macro-terms, it might make intuitive sense to translate it into individual behavior in order to get a better idea of what might have been left out. When cast into such micro terms Lewin's macro model, $y=f(x_1 \dots x_4)$, reduces to the simple regression equation, $y=f(x)$ where y denotes the individual voting decision and x stands for occupation and/or party identification. Suspicions that the model is underspecified are, of course, inevitable regardless of the perspective adopted when looking at it. But when approached from a micro perspective it obviously appears particularly weak.

Lewin is also quite frank in admitting that the model adopted is, indeed, an "unrealistic" one. He even enumerates a number of variables that are conceivably acceptable for inclusion among the primary predictors. They refer to such community characteristics as unemployment, non-conformism and live-stock exports; and would incidentally, make equally good sense in micro or macro models of political behavior. Nor does it take much stretching of the imagination to come up with other suggestions than those made by Lewin himself; the most important of them referring to voter perceptions of parties and issues for which there are no longitudinal data available for any level of analysis. Yet those kinds of variables are far from trivial which Lewin seems to imply in his rejoinder to Quensel.¹¹ Willfully omitting variables that are not only known to be relevant but for whom there are also social indicators available is, however, pretty drastic; and the rationale behind this decision is spelled out by Lewin in the following words:

"What we in fact want is, as in the more easily interpretable but unrealistic case, to have 100 per cent of the votes received by the party explained in terms of individual behaviour".¹²

It should be kept in mind that Lewin here refers to the macro model, where votes by party are being regressed on four primary predictors representing social class and/or party ID. And it should also be stressed that the social indicators enter into the analysis as some sort of secondary variables designed to smooth out the regional variations. But that hardly makes any difference. The model is going to be underspecified anyway. Potentially relevant data are missing and cannot

be taken into account for that reason. And the social indicators are discarded from the primary predictors and put to use in a way that assumes much more knowledge about Swedish voting behavior than we actually have.

The last point is important and deserves to be elaborated upon in some detail. When Lewin expresses a preference for a model where "100 per cent of the votes received by the party (are) explained in terms of individual behaviour", he has a distinction in mind between those variables that apply to everyone and those who do not. Thus unemployment is discarded from among the primary predictors on the ground that it is not applicable to everyone. And variables like "size of the live-stock" meet with the objection that they "do not even primarily concern people at all".¹³ On closer scrutiny, however, such a distinction does not stand up. Assuming a clear-cut definition every voter will, of course, be counted only once, either as employed or among the unemployed. And all the voters are not likely to be among the unemployed at the same time. Yet the ratio of unemployment in a constituency may very well affect all those who live there. This effect may, moreover, vary depending on social class, party preferences and the like. What reality looks like is basically an open question to be looked into by the usual interplay of theoretical hunches and statistical techniques like regression analysis. When reducing his social indicators to secondary variables Lewin, however, acts as though this question had been settled. One variable, social class, is assumed to be the major determinant of voting behavior. Other variables, like the rate of unemployment, are permitted to influence voting behavior too, but in a way that allows for inter-regional differences only. The classes are thus assumed to react identically to, say, a change in the rate of unemployment; and interaction effects between the two variables are consequently excluded from the model. No reason is given why this should be the case; and from a substantive point of view that kind of a model does not seem convincing. We would, for instance, expect the massive wave of unemployment in the 1930's to give rise to different political reactions among workers and employers! This problem is raised in Quensel's article too and we, therefore, fail to agree with Lewin when he claims that the article does not address itself to the model's success in eliminating the consequences of the "ecological fallacy".¹⁴ If the model is underspecified, the regression estimates will, of course, become biased. And even if they could be

read as percentages, they cannot be relied upon to get at the importance of social class.

Lewin in fact gives one further reason for not expanding the model by including the social indicators among the primary predictors; and once again we refer to Lewin by way of a direct quote:

"Furthermore, the introduction of 'other' social variables involves what is known as a problem of multi-collinearity. Some of these 'other' social variables, income for example, covary with occupation to such a degree that calculations of the association between occupation and partisan preferences are extremely unreliable".¹⁵

In principle, this is a valid argument. More specifically put: multi-collinearity increases the variance of the least squares' estimates. In the limiting case, where the two variables are perfectly correlated, there is no way that we can disentangle their respective effects from one another. The further we move away from the limiting case, the more stable are the regression coefficients going to be. But at high levels of multi-collinearity there is, of course, still a great deal of discretion involved in the interpretation of the least squares' estimates.¹⁶ There are some ways around this problem too. One of the more obvious ones is to input the variables into an orthogonal factor program which by definition yields uncorrelated factors. True, that entails some dangers as well. But since Lewin does in fact factoranalyze his 'other' social variables anyway out of necessity, it would have been more appropriate to look into the interdependency between the factors and the primary predictors. On a more general level, however, Lewin's entire approach to the multi-collinearity problem strikes us as somewhat schizophrenic. On the one hand, he sometimes rejects options available to him on the ground that they would lead to too high a level of interdependency among the predictors. On the other hand, he is willing to carry out a regression analysis in spite of a correlation at the .95 level between two of the primary predictor variables throughout the entire period.¹⁷ This interdependency is obviously so high as to make the least squares' estimates affected very unstable. Yet even though there are attempts at correcting these estimates on an ex post basis, the idea of taking corrective measures ex ante does not seem to have been entertained. After all, the classes were defined by Lewin to begin with and could easily be manipulated.

We began this section by asking the question: A model of voting behavior? And after having

looked at the problem of cross-level inference from the perspective of contingency tables, we concluded that this approach was somewhat atheoretical. An array of effects, and combinations of effects for that matter, can be accounted for. But we are never required to explain the presence of these effects in substantive terms. From that point of view Lewin's model may be described as more sophisticated. It must, however, cope with all the difficulties of cross-level inference without having the advantages of the contingency table model. We have seen that this implies that regional variations, whose extent is yet to be determined, have to be accounted for. We also saw that the model runs into other tough specification problems when it comes to explaining voting behavior. And we finally showed it to be plagued by multi-collinearity problems resulting in instability. We now turn to data, constraints and goodness of fit which means that some of the difficulties already dealt with will be brought up again, although from a different angle.

Data, constraints and goodness of fit

As we have already indicated, the dependent variable in Lewin's analysis is made up of votes by parties over the 25 Swedish counties. From the preceding discussion it also follows that the primary predictors are four occupational classes taken by the same areal units. These classes are, however, obtained from a classification program aiming at achieving a high level of political homogeneity within each class. Lewin attaches great importance to the new grouping criterion and it is described as less arbitrary and more objective than the usual method of classifying occupational categories along socio-economic lines. Within the framework of his model there is, indeed, also a good case to be made for defining classes in terms of party ID, since it probably reduces the aggregation bias.¹⁸ He fails to mention, however, that this advantage may have been bought at the price of introducing feedback into the model. Party identification may, for instance, be a primary determinant of voting behavior. But could it not also be the other way around; i.e. voting behavior being a determinant of party ID? A model that postulates one way causation, either way, is obviously not going to yield an accurate description of reality as long as things are more complex than hypothesized. By superimposing a dimension of party identification on the occupational classes Lewin may thus have introduced a further specification error into the model.

Nor are we entirely satisfied with account given of the program.¹⁹ In contradistinction to other methods of data reduction, the new technique statistically aims at grouping those variables that have the "most similar" regression coefficients. Thus some 110 occupational categories that make up the starting point are fed into a regression program predicting vote by party. The model is underdetermined to begin with and, therefore, does not yield a determinate solution, but a series of alternatives. And it is not until additional information is added in the form of "key groups" that a fairly clear-cut solution is obtained. This raises the question of what leads to what. How much of the outcome is determined by the technique as such and how much is to be attributed to the additional information fed into the program? And where did the "key groups" belong to begin with? Or what specific criteria of selection were used to single them out.²⁰ Since 1960 was chosen as the target year, i.e. served as a basis for the classification adhered to throughout the entire study, we can't help asking ourselves what happened to occupational categories like free-holders, crofters, craftsmen's assistants etc that obviously played a more important role in the 1880's and 1890's than today. This, incidentally, draws attention to yet another weakness in Lewin's study. The findings from the analyses are often presented by way of graphs showing, for instance, the recruitment of parties by social class. Disregarding how these findings were arrived at, it should be borne in mind that the classes are nothing but summary variables with a continuously changing content thus hampering our ability to draw inferences over time.

On a slightly different level one further comment must be made in this context. Included in either of the four classes is every male above the age of 15; and from 1921, when women were given the right to vote, every woman of the same age.²¹ This may seem reasonable enough at first glance. But on second thought everyone who is familiar with suffrage requirements in pre-democratic Sweden, should realize that this generous definition of the electorate is way off the mark. In fact, less wealthy men were barred from voting in parliamentary elections through the first decade of this century. As time went by, however, the rising standard of living brought more and more people into the electorate. So an accurate description can't even be made by adjusting for the gradual reforms enacted by Parliament during the pre-democratic era. Moreover, at no time have 15 year olds had the right to vote in Sweden. As a matter

of fact, the voting age was only recently lowered from 21 to 20. This last objection would be overly formalistic, if it were not for the fact that political preferences vary between age groups too. Some people would just refer to a supposedly natural tendency to become more Conservative with approaching old age. And others might point to the existence of such phenomena as political generations.²² This is, furthermore, particularly likely to make itself felt in a longitudinal study. Thus, if there are more old people in Sweden today who identify with the Social Democratic Party than, say, some forty years ago, the explanation could be that the Social Democrats simply had not been around long enough in the 1930's. Therefore, the old folks at that time had already got socialized into a party system, where Social Democracy played an insignificant role, and simply continued to act in those terms. Our displeasure with the 15 years old cut-off is thus based on a conviction that it introduces systematic biases into the study. In the pre-democratic era there is probably an over-all bias against Radical parties, even though the income requirements have been left out. In the post-democratic period, on the other hand, there is probably an over-all bias against "old" parties and, possibly, in favor of the Left.²³

In the preceding section we mentioned some of the other variables considered for but excluded from among the primary predictors. They instead enter into the analysis with the intended function of picking up the regional variations. But in view of the few observation points (25 counties) their number first has to be reduced; and as already hinted at, Lewin achieves this objective by way of an orthogonal factor analysis. That part of his study is reviewed in great detail by Quensel;²⁴ and we, therefore, confine ourselves to some general comments about it. On a theoretical level, the criteria of selection strike us as being rather vague. Lewin claims that only variables that contained independent information were included in the final program. But most variables probably do to some extent; and even in the limiting case, where two indicators correlate at the 1.0 level, some additional information is needed to decide which one to retain. This brings us to the second criterion invoked by Lewin. "We have chosen", he says, "only variables for whose political consequences it was possible to construct testable hypotheses".²⁵ But that is obviously a fairly loose guide-line. Both criteria could, moreover, lead to different results in different regions. In our opinion the presentation of the factor analysis proper

also suffers from being too cursory. Loadings are given for only a few of the variables; and it appears that those variables only were used in calculating scores by region. Why this approach was adopted is never explained in the study, nor for that matter in Lewin's rejoinder to Quensel. The reader is also left in the dark about the relationship between total versus common variance explained. We are informed that the factors requested account for, say, 70 % of the variance. But assume, for instance, that the total variance is as low as 30 %! In that case the three factors would account for 21 % of the total variance; and we could hardly claim that they constitute a meaningful way of describing the data.

The way the factors should pick up the regional variation is made clear in an illustrative example supplied as an introduction to the final formulation of the model.²⁶ This example, however, has all the characteristics of a text-book case. We not only know how the classes voted over the counties. We are also supposed to know what makes for the obviously deviant behavior in one of the counties. We finally, also succeed in quantifying this variable; here a "moral" component. Given all this information, everything else is pretty straightforward. Ordinarily, the deviant case would be accounted for by way of a dummy-variable; and the solution proposed by Lewin is a roundabout way of doing just that. He inserts the rule that the regression coefficients for this "moral" component should sum to zero across the two parties in the example. The voting behavior by class in the non-deviant counties can then be obtained from the classes' least squares estimates; and the pattern prevailing in the deviant county can be recovered by adjusting the votes calculated for the other counties with a factor that is a product between the least squares' coefficient for the component and the score previously assigned to this variable. In terms of county level analysis we then have different regression coefficients across counties; and in terms of model-building these coefficients have successfully been accommodated within one equation only.

So far so good! But where did we get the right score for the "moral component"; and what can be done when reality wipes out all these simplifying assumptions? These are very crucial questions and it is unfortunate that Lewin does not go into them more. It does, for instance, make a great deal of difference what score we assign to the component. So any arbitrary number would not do! Since we have been supplied with all the other pieces of

information, the right value for the "moral component" can be calculated quite easily. But that is hardly a solution of any use in the more realistic case, where we do not have any information on the regional variations in voting behavior by class. Lewin, obviously, goes ahead with his analysis with no other scores for the components than the values obtained from the factor analysis. Even granted that the components have a redistributive effect on the county level it is hard to believe that this effect should be identical to that obtained when the "true" scores are used. In fact we would expect this to happen only by chance; i.e. when the substitute values and the "true" scores actually coincide. Furthermore and equally important, we do not believe that the components pick up all there is of regional variation. Lewin argues that they do, indeed, get at the "greater part" of the regional variation.²⁷ But his confidence in the method cannot be substantiated by any empirical means, since we do not have any independent measures of the regional variations. It may very well be that the constraint leads to a reduction, maybe even a substantial one, of the regression coefficients calculated for the classes. But that does not mean we are free to conclude that the right redistribution has been obtained, nor that the greater part of the regional variation has been picked up.

There are some further problems with this procedure too. The constraint on the components is obviously going to have an impact on all the other regression coefficients in the K equations. In the same way the least squares' estimates calculated for the classes are going to influence the components' regression coefficients. Yet when proceeding with his analysis and introducing additional constraints Lewin seems to "freeze" the components at the values obtained under one constraint only.²⁸ Although in violation of ordinary least squares this procedure could conceivably be defended on the ground that the final estimates should be as unconstrained as possible. If this is, indeed, the case, it should, however, have been pointed out and discussed at some length. As things now stand, the final analysis of the data is based on estimates obtained at different stages in a stepwise estimation procedure; and the reader is nowhere let in on how these estimates would compare with those that could conceivably be obtained in a constrained, but not stepwise, estimation procedure.

The two additional constraints are also related to Lewin's ambition to get regression coefficients

that are interpretable as percentages. The first one reads as follows: none of the class coefficients should be allowed to assume a value of less than zero. And the second constraint simply states that all the coefficients for a given class should add up to 100 across the K equations. Our objections to them are twofold. In the first place they do not solve any of the substantive problems of ecological analysis. Assuming that the regional variation has not been accounted for, there is no way that a constrained regression analysis can be of any help. The estimates obtained, when no such constraints were imposed on the classes, are clearly indicative of the model's failure to cope with the complexities in the data; and should, therefore, have been taken as a warning of the limited utility of further constraints. This point has been made on a number of previous occasions. Iversen (1973), for instance condemns the use of quadratic programming as a means of bringing down the regression coefficients within the admissible range as neglecting "strong evidence in the data that it is the model and not the original estimation that is wrong". In a similar vein Stokes (1969) jokingly says that in no way can constraints fulfil the function of "making a silk purse out of a sow's ear". This, however, seems to be what is being attempted by Lewin when he claims that the "remnants of the ecological fallacy" are being "treated with a new method of constrained regression analysis".²⁹

Our second objection is of a more technical nature and has to be stated with some caution, since the problem that concerns us is only mentioned in passing in the study. The way the program was made to deal with the first constraint on the classes is explained at some length; and it briefly boils down to this. The unconstrained estimates which may be negative serve as a point of departure; and the computer is then instructed to move from these estimates to the best estimates possible given the constraint. The second constraint that operates across the equations is, however, more of a problem in this context. Lewin confines himself to saying that the procedure under this constraint is analogous to the one adhered to under one constraint on the classes.³⁰ But is it? The estimates arrived at under the first constraint on the classes now serve as an input into the program; and the new constraint is, among other things, going to result in a boosting of the coefficients that came out too low under the first constraint. This is also going to have spill-over effects on all the other coefficients, excluding the components, in all the equations; and

we can obviously imagine the program going through a number of iterations before hitting the optimal point. What disturbs us is that this new optimum is nowhere defined. What should the residuals look like in this case? How is the new optimum related to the one arrived at under one constraint only on the classes? And, finally, how does it stand with respect to the optimum obtained when there are no constraints on the classes.

By now we have pointed to a number of deviations from ordinary least squares; and given the unorthodox estimation procedure it is not surprising that Lewin should refrain from using most of the conventional means of looking for errors in his estimates. We will go into the substitute methods settled on in this context. First, however, it should be emphasized that there is, indeed, more to the conventional methods than follows from Lewin's account of the problem. An analysis of the residuals would, for instance, have provided insights into the specification problems; and this concept is here used so as to include regional variations as well. An analysis over time of the regression coefficients could have served the same purpose; and a look at the stability of those coefficients would have given some cues about the severity of the multi-collinearity problem. Obviously, it does not make much sense to talk about either of those techniques once the constraints have been imposed on the classes. But the point is that it would have been wise to assess the problems inherent in the data before going ahead with those constraints. Unfortunately, the data do not allow us to recalculate the regression coefficients on the county level the way described in the illustrative example. The size and sign of those coefficients would otherwise have given us some indications as to the whereabouts of those problems. But as Quensel points out this objective could have been achieved by applying the model to the county level with the constituencies serving as observation points.³¹ There is, in fact, yet another avenue that does not seem to have been explored by Lewin. The aggregate estimates tell us what variables are far off the mark; and by successively removing one set of regional observations from the equation we should at least get a rough idea about the location of the problems.

Lewin, incidentally, adopts a similar method to get a measure of goodness of fit; the main difference being that the test is carried out under all the constraints. The purpose is to find out how well the model works with incomplete data i.e. with 24 instead of 25 counties. Unfortunately, the

outcome of the test is presented in such a way that it is hard to draw inferences from it.³² The county level deviations are given in absolute numbers, averaged out across counties and then related to the average voting strength of the parties also across counties. Those deviations were found to be within the range of 4.69 and 20.86 % for the 1932 data. And for the entire period average county level deviations are given at 8 or 9 per cent. Since the test is supposed to unravel county level deviations with incomplete data, we would, of course, have preferred to see the percentages computed on the within county strength of the parties and the results presented accordingly. The way things stand now, these deviations are probably averaged out.

The possible impact of multi-collinearity is also studied by a method that has been adapted to the specific features of the constrained model. The stability of the regression coefficients is simply assessed with the aid of simulated changes in these coefficients; the only constraint being that the changes should be proportional to the size of the classes to which they refer. The two sets of "estimates"; the old ones and those obtained by way of simulation; are then compared to the election results as recorded in official statistics. If the simulated estimates are equally capable of predicting these results or, maybe even, do a better job than the old estimates, then there must be something wrong with the regression coefficients obtained from the constrained model. They cannot be looked upon as stable coefficients! This is roughly what the method amounts to;³³ and although the reasoning behind it might seem sound at first glance, there are at least two things about it that make for doubts. In the first place we would like to know how the results obtained with this method would fare in comparison with those arrived at with conventional methods under no constraints on the classes. This is a very crucial point! The level of multi-collinearity should in fact be independent of whatever constraints are imposed on the classes; and its destabilizing influence should, therefore be carried over from the unconstrained to the constrained case. We have already mentioned that the interdependency among the primary predictors is so high that extreme instability is to be expected. Yet it appears that only a few of the estimates came out as unstable under the new method. We suspect that this is so because the election results that served as a target in the evaluation of the coefficients are not independent from the model. And this is also our second

objection to the method. When discussing the constraints on the classes Lewin in fact goes on to say that he entertained the idea of imposing a third constraint on them. That constraint would have read: "the sum of the votes of the classes for a certain party must be equal to the number of votes received by the party according to official statistics". He then explains why this constraint was never formally introduced; and on this point we once again refer back to the study by way of a direct quote:

"However, it appears that the result of the regression analysis under two constraints complies with this (last) constraint more or less automatically. We can, therefore, use this fact in checking on how well we have succeeded in estimating the number of votes received by the parties."³⁴

Although sympathetic to the motives given for not imposing this further constraint on the model we take issue with the latter part of the statement. If it is, indeed, true that the program complies with this constraint anyway, it follows that it has the status of a derivative constraint and cannot be used as an independent measure of goodness of fit. The data presented by Lewin for the 1960 election also lend support to this interpretation. Actual and "estimated" outcomes only deviate by what might be thought of as "rounding error". Having said this we do not have to dwell on the third test introduced in this context. This test is nothing but the conventional correlational analysis of estimated versus true results designed to unravel measurement and specification errors.

We began this section by taking a close look at the data entering into the model and saw that several biases might stem from this source. To the extent that politically homogeneous classes have been created feedback may creep into the model. The generous definition of the electorate not only results in an overestimation of the "Non-Voting Party", but also in systematic biases throughout the entire period. We then turned to the constraints imposed on the model and concluded that the constraint on the components made sense, but only under very special circumstances. The restrictive nature of the assumptions is perhaps best understood within the framework of the illustrative example already referred to. It may be that Swedish counties conform to the model and that voting behavior can be described in terms of "climate factors" operating in the same way on all classes. But these factors cannot be accounted for unless we have accurate measures of them. And in the illustrative example such a measure could

be computed by virtue of the fact that we had access to the missing data. We already knew how the classes voted! Barring this kind of information, the investigation is carried out in the dark and there is no way of knowing whether the right redistributive effect is being achieved, nor for that matter how much of the regional variation is being accounted for. It may also be that the model does not apply. And in the previous section we argued that it would, indeed, be surprising if workers and employers reacted in the same way to, say, a change in the rate of unemployment. In both cases the estimates obtained by the model will turn out to be biased. And, although impossible to disentangle, we suspect that both these sources of specification error make themselves felt in the regression coefficients arrived at with real data. The estimates for the classes are not interpretable as percentages; and, although they can be read as percentages once they have been constrained, they do not constitute a solution to the ecological problem. The difficulties are still very much present, although they have been swept under the rug! We then went on to examine Lewin's measures of fit, where other deficiencies were found.

Thereby we have in fact completed our review of the methodological corner-stone of this study. In a concluding section we will, however, look into some further problems of theory and method which are analogous to, but on a different level than, those already analyzed.

Some further problems of method and theory

So far we have found several reasons to approach the results reported by Lewin with skepticism. And the same thing goes for the one part of the study that is not immediately tied in to the mode of analysis presented and discussed at length in the preceding sections; namely the flow analysis.³⁵ There the election results in one parliamentary election are regressed on the same data for the previous election; the idea being that those who voted for Party P in the last election either supported the same party or voted for any of the other parties in the previous election. And assuming that we know what makes for regional differences, it is, indeed, possible to construct a perfectly specified model. We have just seen how Lewin tried to solve this problem when regressing votes by party on classes. Here, however, he makes things easier for himself by assuming that there are in fact no such variations in the flow of votes. And the phenomenon of the "universal swing" is

cited as proof that reality does, indeed, conform to this assumption. Yet, the analysis is carried out under the same two constraints previously imposed on the classes and that is obviously a superfluous precaution, if the internal cell entires are the same or subject to random fluctuations only across counties. Of course the truth is that such a condition is logically incompatible with the phenomenon of constant net change;³⁶ and Lewin's flow analysis is thus beset with all the difficulties of aggregate analysis mentioned above.

The findings from the regression analysis of votes on classes are incidentally, fed into a multi-dimensional scaling program;³⁷ and to the extent that we have doubts about the regression analysis we obviously have to take a cautious attitude towards the configurations obtained from the scaling program. Our objections to them are, however, on a different level. The data at hand are far from giving any direct information about distances and similarities between parties as perceived by voters. But as Lewin points out the distribution of voters within parties and classes may be thought of as indicative of perceptions. While accepting the theoretical starting point we do, however, have doubts about its implementation and some of the conclusions. If parties are to be scaled on class dimensions, is it really appropriate to look at the distribution of the classes within each party? One particular class may, for instance, account for 20 % of a given party's electoral support, whereas only 2 % of the people in that class actually vote for the party. We suggest that the latter number would be the appropriate starting point in this case, where classes are the dimensions of interest. In the same context, the arbitrariness of Lewin's similarity measures deserves to be emphasized. In fact several basically different starting points could yield the same measure. Finally, it does not help much to carry out an MD-scale on two pieces of information only, since the uni-dimensionality of the resulting solution is already known in advance. And it definitely does not seem safe to attribute the same kind of uni-dimensionality to voter perceptions, particularly not in view of the weaknesses in the data.³⁸

Within this framework we obviously cannot attempt a review of all the findings arrived at in the study. They are numerous and accepted by Lewin with varying degrees of certainty depending on the outcome of the tests described above and on an additional screening procedure known as a "reasonability test". One of the major findings has, however, already been dealt with although

somewhat obliquely. We are, of course, referring to the enormous mobilization of the electorate over the last eighty years. No one would obviously take issue with a conclusion like that. But it should be pointed out that Lewin's findings, particularly those that pertain to the pre-democratic era, are beset with several difficulties. So the process of mobilization probably has not been captured accurately. On a more controversial level it is, furthermore, concluded that the Social-Democrats have benefitted, almost exclusively, from "vertical mobilization"; i.e. drawing more and more voters from among their own class consisting of workers (as well as some other occupational categories brought there by the classification program).³⁹ Now, this is very hard to accept. In the first place we do know for a fact that the Social-Democrats would not have achieved the dominant position they have enjoyed in Swedish politics, if it were not for support from outside the working class. The workers simply are not and have not been that numerous. In the second place, we do have other estimates, also plagued by the difficulties of ecological analysis but calculated in a more orthodox way, that put the non-working class support for the Social Democrats at the level of 20 % as early as the 1920's, increasing to one-fourth through subsequent decades.⁴⁰ Sample surveys for the 1968 elections, furthermore, indicate that the Social-Democrats derived some 22—32 % of their vote from groups not generally counted among the workers. This figure should be compared to Lewin's estimates for 1968 that indicate that only around three per cent of those not counted as workers actually voted for the Social-Democrats.⁴¹ It may be that these discrepancies could be explained in terms of the new classification program introduced by Lewin. But there is probably a lot more to it than that. They are most likely a consequence of the many methodological deficiencies discussed in this paper.

Sten Berglund

Footnotes

- 1 Quensel's article appeared in *StvT* 1973: 1, pp. 73—83 and Lewin's rejoinder was published in *StvT* 1973: 3, pp. 172—179.
- 2 His earlier works include "Planhushållningsdebatten" ("The Debate on the Planned Economy") 1967 and "Folket och eliterna — En studie i modern demokratisk teori" ("The People and the Elites — A study in modern democratic theory") 1970.

- ³ Robinson, 1950, *The American Sociological Review*, pp. 15: 351—357.
- ⁴ See, for instance, Lewin, 1972, p. 113.
- ⁵ Iversen, 1973, *The American Journal of Sociology*, pp. 79: 425—426.
- ⁶ This model is, of course, derived by substitution of parameters from the simple logical relationship: $S_1 = P_{11}R_1 + P_{21}R_2$, where R_1 and R_2 sum to unity. In terms of regression analysis the model translates into the simple linear equation: $s_1 = a + br_1 + e$, where the intercept (a) yields an estimate of the unknown cell entry P_{21} and the slope (b) corresponds to the difference between the two conditional probabilities P_{11} and P_{21} . The third term is the usual error term. If the model is right, it will be small and unrelated to the other terms in the equation. Cf. Stokes, 1969, pp. 68—71.
- ⁷ Lewin, 1972, pp. 16—17.
- ⁸ Lewin's attempt to account for the regional variation in substantive terms is discussed at length on pp. 117 and 119—120 in this present paper.
- ⁹ The discussion in this paragraph draws heavily on Hannan, 1971, pp. 23—33 and 97—106.
- ¹⁰ Johnston, 1972, pp. 168—169.
- ¹¹ Lewin, *StvT* 1973: 3, pp. 177—178.
- ¹² *Ibidem*, 1972, p. 19.
- ¹³ *Ibidem*, 1972, p. 19.
- ¹⁴ Quensel, *StvT* 1973: 1, pp. 75—76 and Lewin, *StvT* 1973: 3, p. 179.
- ¹⁵ Lewin, 1972, p. 19.
- ¹⁶ Cf. Farrar/Glauber, 1967, *The Review of Economics and Statistics*, pp. XLIX: 92—107.
- ¹⁷ Lewin, 1972, p. 98.
- ¹⁸ Some aggregation bias will, of course, persist as long as the classes are not entirely homogeneous within regions. And this bias will, furthermore, be compounded to the extent that regional variations have not been successfully accounted for. Cf. pp. 115—117 in this present paper.
- ¹⁹ Lewin, 1972, pp. 53—69.
- ²⁰ Similar questions are raised by Quensel, *StvT* 1973: 1, pp. 78—79.
- ²¹ Lewin, 1972, pp. 46—47.
- ²² Daudt, 1961, pp. 101—104.
- ²³ Quensel (*StvT* 1973: 1, pp. 79—80) points out that it would have been possible to purge the classes from those not eligible to vote; including, of course, the growing number of non-naturalized immigrants in the post WW II era.
- ²⁴ Quensel, *StvT* 1973: 1, pp. 76—78.
- ²⁵ Lewin, 1972, p. 79.
- ²⁶ *Ibidem*, 1972, pp. 94—102.
- ²⁷ *Ibidem*, 1972, p. 111.
- ²⁸ *Ibidem*, 1972, p. 109—113.
- ²⁹ *Ibidem*, 1972, p. 113.
- ³⁰ *Ibidem*, 1972, p. 107.
- ³¹ Quensel, *StvT* 1973: 1, pp. 82—83.
- ³² Lewin, 1972, pp. 114—121.
- ³³ *Ibidem*, 1972, pp. 121—125.
- ³⁴ *Ibidem*, 1972, p. 112.
- ³⁵ *Ibidem*, 1972, pp. 228—236.
- ³⁶ Stokes, 1969, pp. 76—83.
- ³⁷ Lewin, 1972, pp. 205—214.
- ³⁸ *Ibidem*, 1972, p. 214.
- ³⁹ *Ibidem*, 1972, pp. 66—69.
- ⁴⁰ Särilvik, 1971, pp. 35—36.
- ⁴¹ *Ibidem*, 1971, p. 47 and Lewin, 1972, p. 273.

Literature references

- Daudt, Harry, *Floating Voters and the Floating Vote — A critical analysis of American and English election studies*, Leiden, 1961, pp. 171.
- Glauber, Robert R. & Farrar, Donald E., *Multicollinearity in Regression Analysis; The Problem Revisited, The Review of Economics and Statistics*, 1967, pp. XLIX: 92—107.
- Hannan, Michael T., *Aggregation and Disaggregation in Sociology*, Lexington, Mass., 1971, pp. 146.
- Iversen, Gudmund R., *Recovering Individual Data in the Presence of Group and Individual Effects, The American Journal of Sociology*, 1973, pp. 79: 420—434.
- Lewin, Leif, *The Swedish Electorate 1887—1968*, Stockholm, 1972, pp. 293.
- Lewin, Leif, *Politisk aggregatanalys, StvT* 1973: 3, pp. 172—179.
- Quensel, Carl-Erik, *Litteraturgranskning; Leif Lewin, Bo Jansson and Dag Sörbom: The Swedish Electorate 1887—1968, StvT* 1973: 1, pp. 73—83.
- Robinson, W. S., *Ecological Correlations and the Behavior of Individuals, The American Sociological Review*, 1950, pp. 15: 351—357.
- Särilvik, Bo, *The Swedish Party System in a Developmental Perspective*, mimeographed report from the Institute of Political Science, Göteborg, 1971, p. 116.
- Shively, W. Phillips, "Ecological" Inference: The Use of Aggregate Data to Study Individuals, *The American Political Science Review*, 1969, pp. LXIII: 1183—1196.
- Stokes, Donald E., *Cross-Level Inference as a Game against Nature in Joseph. L. Bernd (ed.): Mathematical Applications in Political Science, IV*, Charlottesville, Va., 1969, pp. 63—83.

Litteraturgranskningar

LARS DENCİK (red.): *Fred, våld, konflikt. Om freds forskning och dess nyckelbegrepp*. Studentlitteratur/Akademisk Forlag, Lund 1973.

När det som kallade sig freds forskning slog igenom vid skandinaviska universitet, var den typiske företrädaren för denna verksamhet såväl pacifist som positivist. Modern samhällsforskning av amerikansk typ skulle sättas i freds rörelsens tjänst. Men knappt hade man hunnit etablera sig, förrän amerikanska bombplan började härja i Vietnam och Karl Marx återupptäcktes. Identitetskrisen var oundviklig.

Krisen ledde till en debatt, som ibland var intressant även för utomstående. Flera av inläggen, särskilt uppgörelsen mellan Herman Schmid och Johan Galtung, har blivit mycket lästa. Det är bra att Lars Dencik samlat en del av dem i en antologi, där en tredje huvudperson är Anatol Rapoport och i vilken bl.a. ingår en läsvärd uppsats av Lars Bergström om begreppet intressekonflikt. En allvarlig brist är att boken endast representerar debattens "vänster" (t.ex. Schmid) och dess "center" (t.ex. Galtung) men inte dess "höger" (t.ex. Karl Deutsch, David Singer). En viktig tillgång är däremot Denciks inledande essä om freds- och konfliktforskningens historia och inriktning. Essän är, liksom Denciks introducerande kommentarer till de enskilda artiklarna, påfallande välskriven och skulle med fördel kunna ingå i statsvetenskaplig kurslitteratur på grundkursnivå.

I sitt förord hoppas Dencik att "greppen i dessa kritiska analyser har giltighet långt utöver vad som idag gäller för att vara freds forskning". Det har de säkert. Men boken är intressant också från andra synpunkter. Den som inte visste det förut upptäcker här att det blivit ganska svårt att avgöra vad det egentligen är som "idag gäller för att vara freds forskning". Identitetskrisen gjorde en redan förvirrad situation alldeles omöjlig.

Det är sålunda, som Dencik påpekar, oklart om med freds forskning avses forskning om fred eller

forskning för fred.¹ Fred kan vara såväl ett objekt för forskning som ett resultat av den, och freds forskning i den ena och den andra bemärkelsen har ungefär lika mycket eller litet gemensamt som forskning i kemi och forskning för miljövard.

Till detta kommer en oklarhet som alltid uppstår, då ett forskningsområde definieras utifrån det tillstånd forskningen skall främja. Om freds forskning är forskning för fred har man anledning undra, om kriteriet är forskarens avsikter eller forskningens konsekvenser. Vart räknar vi den forskare som tror sig gynna freden men vars forskning faktiskt, "objektivt" sett, ökar risken för icke-fred? Och hur skall vi förhålla oss till det på sitt sätt ännu intressantare fallet med forskaren som drivs av andra målsättningar än fred men vars resultat visar sig vara fredsbefrämjande? Framför allt: hur avgör man vilka avsikter forskaren har (skall man lita på vad han själv säger? vad om han ingenting säger?) och vilka konsekvenser hans verksamhet får?

Den avgörande svårigheten är emellertid mångtydigheten i begreppet "fred". Galtung har lanserat de egendomliga men allmänt godtagna termerna "negativ fred" och "positiv fred". Distinktionen är, har han senare förklarat, liktydig med den mellan "frånvaro av personligt våld" och "frånvaro av strukturellt våld". Med personligt våld avses det som i dagligt tal brukar kallas våld. Vad som avses med strukturellt våld är svårare att enkelt ange. En av Galtungs formuleringar innebär, att strukturellt våld är detsamma som social orättvisa.² Men vad är då social rättvisa? Liksom Dencik har jag svårt att se någon egentlig skillnad mellan termen "social rättvisa" och uttrycket "det goda samhället" där, för att citera Dencik, "dei Goda är liktydigt med vad var och en vill läsa in i det".³ Av detta följer, att det bör vara svårt att uppleta forskning, som inte är freds forskning i åtminstone någon mening.

Det kan f.ö. noteras, att begreppet "forskning"

nu tycks vara moget för en betydelseförändring liknande den som drabbat begreppet "fred". "Peace research should lead not only to the designation of action implication, actors and actions, but also to concrete action", skriver Galtung.⁴ "Forskningsansträngningarna måste med nödvändighet kopplas samman med direkt handlande i den sociala sfären", hävdar Rapoport.⁵ "Det vetenskapliga arbetet måste också inbegripa politiskt handlande", kursiverar Dencik.⁶ Skillnaden mellan politisk aktivitet och fredsforskning synes bli allt mera diffus.

När "fred" visar sig vara det tillstånd som råder i "det goda samhället", känner sig den som är van vid politiskt språk som hemma. Att hänvisa till freden är rutin för politiker, särskilt när deras politik verkar krigisk. Även Adolf Hitler och Lyndon Johnson var på sitt sätt fredskämpar — de offrade den "negativa freden" på kort sikt för att uppnå "positiv fred" i det långa loppet. En och annan har kanske varit benägen mistänka, att ett av syftena med Galtungs fredsbegrepp är att underlätta för fredsforskarna att genom verbal manipulation få ökat politiskt stöd för sin verksamhet. Själv tror jag inte detta. Fredsforskarnas definitionsdebatt bör nog tolkas psykologiskt snarare än politiskt: som en kamp för att kunna bevara en tidigare, positivt värdeladdad identitet trots att avgörande åsiktsbyten ägt rum. Mig påminner en del av uppsatserna i Denciks antologi om de problem många av oss haft med att klargöra inte bara för andra utan också för oss själva, att våra nya åsikter lika väl som de gamla är uttryck för "sann" liberalism, socialism, alliansfrihet eller gudstro.

Sådant är mänskligt men inte alltid oförargligt. Det är inte bra när den som vill stödja nedrustning men inte revolutioner kommer att stödja revolutionsforskning i tron att han stödjer nedrustningsforskning; prioriteringarna i forskningspolitiken bör så långt möjligt vara oberoende av definitionsfrågor. Det är inte heller bra, när tänkande och tankeutbyte försvåras av att nyckelbegreppen blivit alltför vidsträckta eller givits alltför många oförenliga tolkningar; onekligen har det sina poänger att notera hur Dencik utan att märka det eller låtsas om det störtar mellan olika definitioner av fredsforskning.⁷ En språklig reform är önskvärd.

För egen del vill jag föreslå fyra alternativ till reform, prioriterade i följande ordning:

1. Termen fredsforskning avskaffas.
2. Fredsforskning definieras som forskning om negativ fred. Men det torde betyda att många

dem som i dagens Sverige kallar sig fredsforskare faller utanför, vilket kan tyckas egendomligt.

3. Fredsforskning definieras som forskning för positiv fred. Men för att undvika att begreppet blir alltför vidsträckt, är det nödvändigt att inskränka innebörden i uttrycket positiv fred. Man måste avgöra vilket "goda samhälle" som skall betraktas som fredligt och vilka "goda samhällen" som skall betraktas som icke-fredliga. Detta kan endast göras i politiska termer, något som Galtung gör mycket klart.⁸ Man kan t.ex. tänka sig en terminologi enligt vilken fredsforskaren inte kan vara liberal utan definitionsmässigt är socialist, eller kanske snarare socialist av viss typ. Om en sådan definition blev allmänt godtagen och allmänt känd, skulle luften rensas.⁹

4. Fredsforskning definieras som den verksamhet, som bedrivs av den som säger sig bedriva fredsforskning. Denna lösning i torftighetens tecken har åtminstone en fördel: det blir helt klart att beteckningen fredsforskning inte säger någonting alls om innehållet i, avsikterna med eller resultaten av verksamheten.

Kjell Goldmann

Noter

¹ *Fred, våld, konflikt*, s. 25 ff.

² *Ibid.*, s. 286.

³ *Ibid.*; s. 244.

⁴ *Bulletin of Peace Proposals*, 1972: 2, s. 102.

⁵ *Fred, våld, konflikt*, s. 366.

⁶ *Ibid.*, s. 365.

⁷ Denciks huvudprincip tycks vara att som fredsforskning betrakta all forskning som på något sätt har med "fred" att göra; bredden i den litteratur som åberopas i inledningssässen och som nämns i bokens litteraturförteckning är stor. Ibland låter han emellertid "fredsforskning" stå endast för det som kom att kallas konflikt- och fredsforskning på 1950- och 1960-talen (t.ex. s. 9 ff). Vid åter andra tillfällen tycks "fredsforskarna" vara den lilla grupp inom vilken man var kritisk mot "de traditionellt akademiskt och de säkerhetspolitiskt orienterade forskarna" (s. 17).

⁸ Se t.ex. *ibid.*, s. 245, samt "A Structural Theory of Imperialism", *Journal of Peace Research*, 1971: 2.

⁹ Dencik tycks själv vara benägen för en lösning av denna typ, men medan detta för mig är en fråga om språkliga konventioner gäller det för honom att ta konsekvenserna av ett slags forskningsresultat, nämligen av den "fördjupade teoretiska insikt i våldets natur" som fredsforskningen lett till (*Fred, våld, konflikt*, s. 120). Jag tror att det bakom detta ligger en kunskapsteori som inte är min.

INGEMAR DÖRFER: *System 37 Viggen. Arms, Technology and the Domestication of Glory*. Oslo: Universitetsförlaget 1973.

Den svenska försvarspolitikerna låg under större delen av 1950 och 60-talen med få undantag på en låg politiseringsnivå och bidrog i regel inte till några politiska kontroverser eller någon mer omfattande debatt. De fyra största partierna var överens om behovet av ett starkt neutralitetsförsvar, och partipolitiska strider i försvarsfrågor ansågs kunna reducera omvärldens tilltro till det svenska försvaret. Enigheten manifesterades under huvuddelen av perioden av att partierna, med undantag för kommunisterna, arbetade tillsammans i försvarskommittéer vilka resulterade i gemensamma försvarsöverenskommelser.

Men även om försvarspolitikerna i betydande utsträckning hållits utanför den partipolitiska striden, har det inte helt saknats försök från både försvarskritiska och försvarsvänliga minoritetsgrupper att politisera vissa enskilda försvarsfrågor. I slutet av 50-talet försökte mindre grupper av såväl anhängare som motståndare till svenska kärnvapen sålunda att drastiskt höja politiseringsnivån.

Under 1960-talet blev frågan om flygvapnet Viggens eventuella införlivande i det svenska försvaret en av de få försvarspolitiska frågor som uppmuntrade till politiseringsförsök. Kärnvapenfrågan var naturligtvis en fråga av en helt annan dignitet än Viggenfrågan, men i politiseringsavseende finns paralleller. I mitten av 60-talet försökte en mindre grupp av socialdemokrater att politisera frågan om Viggen, varvid en fortsatt inhemsk flygvapenproduktion i tidigare omfattning ifrågasattes. Därmed hade Viggenfrågan blivit kontroversiell och den stora uppmärksamhet som statsvetaren Ingemar Dörfers bok *Sytsem 37 Viggen* nästan 10 år senare väckt visar att Viggen, som symbol för ett dyrt och teknologiskt avancerat försvar, kommer att förbli kontroversiell ännu en tid. För den som vill följa med eller delta i den försvarspolitiska debatt som verkar att intensifieras under 1974 är Dörfers studie därför värdefull.

Författaren beskriver och analyserar de besluts- och planeringsprocesser som ledde fram till Viggenbeslutet. Boken som publicerades 1973 är en bearbetning — enligt uppgift har endast obetydliga ändringar gjorts — av en doktorsavhandling från 1971, skriven vid Harvarduniversitetet i USA.

Boken är av intresse för den som vill få information om hur försvarspolitik i realiteten formuleras i ett land som Sverige. Vem fattar de reella besluten i vad författaren kallar "the scientific state"?

Författaren menar att Viggenbeslutet var ett resultat av en sluten hemlig politik. Dörfers ambition är att identifiera de grupper och individer — politiker, militärer, administratörer och tekniker — som deltog i den utdragna besluts- och planeringsprocess som föregick Viggenbeslutet samt att studera samarbete och konkurrens mellan aktörserheterna.

Författarens tillgång till ett inofficiellt, delvis hemligt material har bidragit till att han kan göra ett antal ur allmändemokratisk synvinkel intressanta observationer. En rationell beslutsmodell eller en idealbild av en demokratisk beslutsprocess synes starkt avvika från den beslutsprocess som rekonstruerats av Dörfer, vars studie berör den principiellt viktiga frågan om politikernas möjligheter att fatta rationella beslut på avancerat teknologiska områden, frågan om experternas och administratörernas roll i planerings- och beslutsprocesser vilket i sin tur aktualiserar frågan om hur demokratisk kontroll skall kunna åstadkommas över dessa processer.

Dörfer beskriver initierat hur administratörer och tekniker erhöill en betydande handlingsfrihet inom ramen för det preliminära principbeslut som de auktoritativa beslutsfattarna synes ha fattat redan under slutet av 1950-talet, varvid sannolikt det svenska flygvapnets symbolvärde och internationella prestigevärde spelade en betydelsefull roll. Den avpolitiserade försvarspolitikerna torde också ha medverkat till att andra alternativ under lång tid icke övervägdes. Då frågan senare i viss utsträckning politiserades genom att en kritikergrupp ifrågasatte Viggenprojektet var handlingsfriheten avsevärt inskränkt.

Beträffande handlingsfriheten förefaller Dörfers studie ge vid handen, att det råder ett konkurrensförhållande mellan en säkerhetspolitiskt betingad handlingsfrihet — att som neutral stat vara oberoende av en alltför stor import av krigsmaterial och en ekonomiskt betingad handlingsfrihet — att välja det ekonomiskt mest fördelaktiga och prestandamässigt bästa flygplanet.

Boken bekräftar på ett tillfredsställande sätt, att aktuella säkerhetspolitiska processer kan göras tillgängligt för analys inte enbart med hjälp av officiellt material. Dörfer har haft tillgång till ett stort antal tidigare inofficiella dokument bl.a. i form av PM och har dessutom utfört ett fyrtiotal intervjuer med initierade personer. Någon utförlig metodisk diskussion om de källkritiska problem som därvid måste ha uppstått ges inte i boken. Läsarens möjligheter att kontrollera värdet av de uppgifter som lämnas är därför begränsade. Spe-

ciellt problematiskt är detta i de fall intervjuuppgifterna inte finns redovisade i notapparaten vilket motiveras på följande sätt: "Due to the sensitivity of some of the information not all interviews have been footnoted" (s. 218). Vissa intervjuuppgifter redovisas i form av komprimerade sammanfattningar av långa intervjuer. Inga uppgifter föreligger i boken om intervjuobjekten haft möjlighet att kontrollera författarens bearbetning, eller efter vilka kriterier som använts då intervjuvaren omvandlats till korta referat. Detta skapar en viss osäkerhet hos läsaren beträffande hållbarheten i de ibland kategoriska slutsatser som presenteras och som delvis baserar sig på intervjuuppgifter. En relativt utförlig metoddiskussion om de särskilda problem som föreligger i denna typ av undersökning kombinerade med reservationer och osäkerhetsredovisning i resultatledet hade varit önskvärt.

Bland de negativa dragen i Dörfers studie måste tyvärr nämnas vissa andra dokumentationsbrister. Detta gäller speciellt på områden som inte täcks av författarens initierade kunskap om Viggen. Enligt Dörfer bestämdes den svenska inställningen till kärnvapen f.f.a. av ekonomiska skäl. "The Swedish doctrine on tactical nuclear war changed primarily because there was no money for such weapons in Sweden" (s. 90). Detta jämte McNamara-strategins inflytande skulle enligt Dörfer ha varit huvudfaktorerna, då den svenska kärnvapeninställningen formulerades. Beträffande den ekonomiska faktorn torde denna inte utan vidare kunna tillmätas en dominerande roll för kärnvapenpolitiken. Inom t.ex. det socialdemokratiska partiet och folkpartiet var man länge osäkra på kostnaderna för ett svenskt kärnvapen betraktat mot bakgrund av de besparingar på det konventionella området som detta eventuellt skulle kunna ha medfört. Militären hävdade också att ett kärnvapenförsvar icke skulle bli avsevärt dyrare än ett konventionellt försvar.

Dörfer borde i detta sammanhang ha diskuterat den svenska inställningen till nedrustning, särskilt kärnvapenprovstopp och spridningsförbud och dess betydelse för beslutet att avstå från en kärnvapenanskaffning. Vidare borde splittringen inom folkpartiet och det socialdemokratiska partiet och dess betydelse för dessa partiers ställningstagande i kärnvapenfrågan omnämnas.

Tveksamt ur dokumentationssynpunkt är också påståenden av följande typ: "—— he (Bengt Dahlberg) was a major general and in fact running the Defense Department" (s. 118). Frågetecken måste ur metodiska synpunkter också sättas för författarens retroaktiva prediktionsförmåga: "Would a conservative — Liberal — Center coal-

tion have gone about this business differently than the Social Democrats did? Of course not." Författarens benägenhet att ibland populärisera språkbruket upplevs tidvis som en smula irriterande "—— but like everyone else Wickman knew that as a future rival Frithiofson was no match". Författaren framför vid alltför många tillfällen subjektiva värderingar som utnyttjas som dokumentationsbas. Om överste Sundén heter det: "With his charm and knowledge he immediately won over Prime Minister Erlander" (s. 124) eller "From 1959 the Viggen project preoccupied the best people in the Swedish business" (s. 70).

Författaren har överhuvudtaget en benägenhet att studera politiska processer från utpräglade individcenterade utgångspunkter vilket inte är helt övertygande. Dörfer vill gärna betrakta personaktörerna med utgångspunkt från deras individuella egenskaper och inte som rollbärare eller representanter för t.ex. ett ämbete, en intressentgrupp eller en opinion. Det förefaller emellertid inte helt klart att Viggenbeslutet i något väsentligt avseende hade blivit annorlunda med en annan uppsättning administratörer eller teknokrater.

En läsare som är intresserad av besluts- och planeringsteori torde bli besviken på Dörfers studie. Författaren undviker sålunda genomgående att anknyta det empiriska materialet till existerande modern statsvetenskaplig terminologi, analysmodeller och teoribyggnad. Detta behöver dock inte hindra denna kategori läsare från att finna de data som författaren presenterar intressanta, då dessa data på utmärkt sätt illustrerar ett antal välkända besluts- och planeringsteoretiska problem.

En beslutsteoretisk referensram med förslagsvis en nedbrytning av en "total" och rationell beslutsprocess i stadier — inkluderande en mängd delbeslut inom ramen för en sammanhängande total beslutsprocess — skulle kunna ha utgjort en lämplig bas för en serie principiellt viktiga observationer av beslutsprocess Viggen. En elementär processindelning i följande stadier kan vara en god grund för sådana iakttagelser: (1) Probleminventering — problemformulering (2) Målformulering (3) Sökande efter adekvat information för att förstärka beslutsunderlaget. Sökande efter beslutsalternativ (4) Alternativformulering och konsekvensvärdering och jämförelse av de formulerade alternativen (5) Konstaterande av bästa möjliga beslut, dvs. förslag till beslut (6) Beslutsfattande.

Med ledning av Dörfers studie kan då följande konstateras:
att det inte förekom en enda total beslutsprocess

utan dels en *reell* beslutsprocess och dels en *formell* beslutsprocess och att dessa processer i väsentliga avseenden skilde sig åt. Studierna i processerna förefaller således inte ha varit tidsmässigt synkroniserade.

att någon försvarspolitisk, militärstrategisk eller utrikespolitisk problem- och målformulering knappast förekom i artikulerad form, åtminstone inte formulerade i operationella termer. Alla tänkbara alternativa mål övervägdes inte.

att sökandet efter information, som skulle kunna ha bidragit till ett reellt val mellan olika handlingsalternativ, antingen inte alls förekom eller initierades på ett så sent stadium i beslutsprocessen, att reella delbeslut redan fattats. Ett systematiskt sökande efter andra alternativ än Viggen skedde i huvudsak först efter det att de omtalade politiseringsförsöken ägt rum. Den påvisade låga sökaktiviteten torde i viss utsträckning kunna förklaras av den före 1964 rådande avpolitiserade situationen och möjligen också av att de auktoritativa beslutsfattarna mer eller mindre medvetet överlämnat sökandet efter andra alternativ eller ny information till administratörer och tekniker, en delegering som skett till aktörer som i huvudsak var positivt inställda till Viggen. Detsamma gällde sannolikt också konsekvensvärderingen av Vigenalternativet.

att samtliga tänkbara handlingsalternativ inte blev föremål för en systematisk jämförelse eller utvärdering förrän på ett anmärkningsvärt sent stadium. Detta skedde då i en situation då Vigenalternativet redan reellt favoriserats. Dörfer illustrerar på ett utmärkt sätt denna problematik då han redogör för de jämförelser som gjorts mellan Viggen och det amerikanska flygvapnet F4 Phantom. Då denna alternativjämförelse och konsekvensvärdering utfördes hade "beslutsprocess Viggen" i realiteten avancerat så långt att ett övergivande av Vigenalternativet ur regeringens synpunkt skulle ha lett till alltför höga politiska kostnader, i form av prestigeförlust etc. Svårigheten att göra adekvata alternativjämförelser bör dock betraktas som ett typiskt problem i samband med säkerhetspolitiskt beslutsfattande bl.a. beroende på staternas sekretesstänkande.

att osäkerheten i gjorda framtidsprognoser inte redovisades och att riskkalkyler endast förekom i obetydlig utsträckning. Vigenfrågan illustrerar långtidsprojektets oförmåga att tolerera svängningar i utvecklingen, i Vigenfallet t.ex. förändringar i de ekonomiska förutsättningarna och de militärstrategiska bedömningarna.

att då "beslutsprocess Viggen" utvecklades genom

de olika beslutsstadierna var ansvaret och kontrollen över delbeslut fördelat på ett flertal aktörsenheter på skiftande nivå i beslutshierarkin och de auktoritativa beslutsfattarna deltog inte aktivt i alla stadierna förrän i ett läge då Vigenfrågan politiserades. I den situationen var den politiska handlingsfriheten utomordentligt inskränkt, och avgörande revideringar var knappast tänkbara.

att ett reellt preliminärt delbeslut av principkaraktär sannolikt fattades mycket tidigt på hög politisk nivå av auktoritativa beslutsfattare, men att detta delbeslut inte explicit meddelades "nedåt" i beslutshierarkin, vilket torde ha skapat osäkerhet hos administratörerna, t.ex. inom försvarsdepartementet, och försvårat denna grupps arbete. Detta konstaterande är en långtgående tolkning av Dörfers framställning och kan inte fullständigt dokumenteras. Om denna tolkning är korrekt, innebär detta att den fortsatta beslutsformuleringen ledde till en rutinerad handläggning, där den fortsatta planeringen kontrollerades av administratörer och icke av politiker. Först efter den omtalade politiseringen slussades ansvaret uppåt i beslutshierarkin.

Det bör i detta sammanhang påpekas att gränsområdet mellan behovet av ett fullständigt rationellt kalkylerande och beslutsfattarnas praktiska behov av rutinerad handläggning är oklar och svår att fastställa. Däremot kan det rimligen antas att om det sker personbyten på administrativa poster, varvid den nya tjänstemannen ärver ärenden (och rutiner), ökar inslaget av mekaniskt rutinagerande. Ett ökat intresse för dessa problem från teoretiskt inriktade organisationsforskare är önskvärt, varvid särskild uppmärksamhet borde ägnas åt administratörernas benägenhet att överta och handlägga ärenden utan att ifrågasätta projekten eller försöka finna eller granska konsekvenserna av ett prioriterat beslutsalternativ för att därefter informera uppåt i beslutshierarkin.

Att i efterhand försöka objektivt rekonstruera beslutsfattarnas rationalitet är naturligtvis synnerligen komplicerat. Allmänna krav på rationalitet i beslutsfattandet bör sålunda konfronteras med kostnaderna för att söka och bearbeta information. Oproportionerligt stora sökkostnader kan t.ex. utvecklas till en negativ omständighet; några beslutsregler för hur sådana problem bör hanteras är ännu knappast kända.

De informationer som Dörfer lämnar behöver inte heller ses som indikatorer på beslutsfattarnas bristande rationalitet eller oförmåga att fåta beslut på avancerat teknologiska beslutsområden utan kan också ses som uttryck för de särskilda problem som är förbundna med säkerhetspolitiska och ut-

rikespolitiska beslut, det stora beroendet av okontrollerade beslutsfaktorer som andra staters självständiga agerande innebär etc.

Sammanfattningsvis bör framhållas att Dörfers studie har ett klart läsvärde och är intressant ur ett flertal principiella synvinklar. Ett försök att anknyta till tidigare forskning och teoribyggnad på f.f.a. det besluts- och organisationsteoretiska området hade dock varit välkommet. En systematisk redovisning av empiriska fakta — t.ex. i en besluts-teoretisk referensram — hade bl.a. underlättat en integration av bokens resultat med annan forskning.

Lars-Göran Stenelo

HARRY FORSELL: *Strukturomvandling och politiskt beslutsfattande*, Umeå 1972, (Stencil).

Harry Forsells avhandling för fil dr-examen ingår i projektet *strukturomvandling och politiskt beslutsfattande*, som pågår vid statsvetenskapliga institutionen i Umeå. Tidigare har ett arbete inom projektet publicerats, nämligen *Gunnel Gustafsson*, *Strukturomvandling och politisk socialisation*, (som anmäldes i denna tidskrift 1973:2). Projektet aktualiserar en intressant och för statsvetaren ur flera synvinklar central problematik. Denna anmälan ska koncentreras till några synpunkter på teori och metod i Forsells avhandling.

Avhandlingen har som grundläggande frågeställning: "Hur påverkar strukturomvandlingen kommunens beslut och beslutskapacitet?". Som teoretisk utgångspunkt har författaren valt Eastons systemteori; vilket i detta fall är av särskilt intresse. Forsell försöker nämligen empiriskt studera en verkligt central frågeställning hos Easton: hur kan ett politiskt system bestå över tiden? De applikationer av Eastons systemteori, som man normalt möter i litteraturen, gäller inte en så viktig del som denna systembestående problematik.

Det finns knappast skäl att här i detalj granska Forsells användning av systemteorin. Jag ska istället diskutera en, som jag menar, mycket viktig punkt vid användandet av teorier eller modeller, nämligen hänsynstagandet till de stipulationer, som (explicit eller implicit) ligger till grund för teorikonstruktionen. För Eastons vidkommande tar Forsell upp en av de väsentligaste: systemet ska befinna sig på nationsnivå och således vara suveränt och inte ha några kompetensrestriktioner.

Eftersom undersökningen ska behandla *kommunens* reaktioner inför strukturomvandlingen, har författaren operationaliserat politiskt system som kommunens politiska liv. Det innebär således, att han gjort en analo-

giöverföring, där den fundamentala suveränitetsstipulationen inte längre kan vara giltig. I medvetande här-om försöker författaren "modifiera" Eastons begrepp till att gälla för den nya analysnivån. Som ett resultat av denna operation kommer stressbegreppet i Forsells version att vara något avsevärt oförargligare än de livshotande processer som Easton avser. Detta kan i sin tur tänkas ha effekter på andra av teorins begrepp osv.

Det kan enligt min mening allvarligt ifrågasättas, att den för Easton centrala systembestående problematiken verkligen kan studeras isolerad till ett delsystem av kommunens typ. Frågan är om det inte varit lämpligare att studera kommunen som ett delsystem, vilket styrs av den centrala systemledningen. Det skulle ha varit av stort värde, om författaren i avhandlingen givit en mera samlad framställning av problemen kring dessa modifieringar. I det avsnitt (2.3 En modifiering) där detta enligt rubriken skulle ha gjorts, presenterar författaren istället Eastons grundbegrepp med några aktuella operationaliseringar.

Hela forskningsprojektet baseras på undersökningar av tre kommuner, vilka valts för att representera olika typer av befolkningsutveckling (som är operationaliseringen av strukturomvandling). För att få med kommuner med ökande, minskande och konstant befolkningsmängd (och samtidigt hålla storlek och tätortegrad någorlunda konstant) fick man gå till kommuner i storleksklassen under 10 000 invånare med en tätortegrad av 31–70 %. Där har man sedan valt den mest expansiva (Upplands-Bro), den mest "retarderande" (Jokkmokk) och den mest stabila (Ovanåker). När man som Forsell har ambitionen att åstadkomma en explorativ, tentativt hypotesgenererande undersökning, menar jag att urvalet är försvarligt.

Om man ska kunna påvisa strukturomvandlingens effekter på något så pass precist som kommunens beslut och beslutskapacitet, måste man kunna bemästra en rad komplicerade kausalsamband: vad är det egentligen som påverkar vad? Av många resonemang i avhandlingen framgår klart, att författaren inte på något sätt underskattar svårigheterna. Han försöker emellertid inte sammanfatta den modell för de aktuella sambanden, som han i realiteten använder sig av. Med utgångspunkt från de nämnda resonemangen låter den sig emellertid ganska lätt rekonstrueras.

Modellen omfattar i huvudsak relationerna mellan tre variabelkomplex: den kommunala "apparaten" med dess rollnehavare och beslut, strukturomvandlingen samt övriga determinanter. I den sistnämnda kategorin har jag provisoriskt samlat variabler av olika slag. Det gäller dels sådant som statsmakternas påverkan, dels variabler som kan anses ligga mellan struktu-

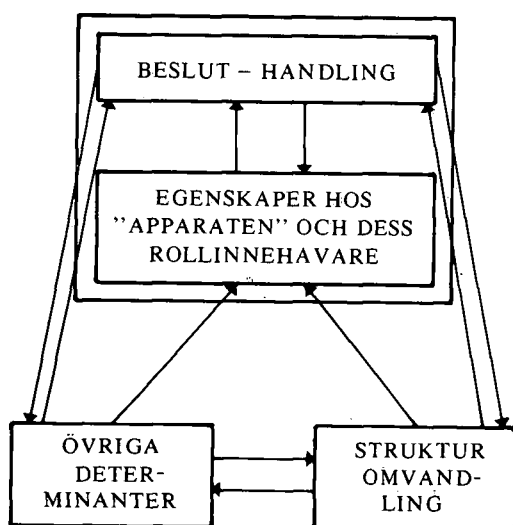

Fig. 1. Den grundläggande modellen

romvandling och beslut, t ex åldersstrukturen i kommunen. Delvariabler inom de tre komplexen kan också påverka varandra: rollinnehavarstrukturen kan således påverka utformningen av besluten.

Avhandlingen kan sägas omfatta två empiriska huvudavsnitt. Det första utgörs av en undersökning av paragraferna i kommunfullmäktiges och kommunstyrelsens protokoll med avseende på frekvens och innehåll. Det andra baseras på en intervjuundersökning av den kommunala apparatens rollinnehavare beträffande vissa persondata och attityder. I båda fallen försöker författaren relatera variationer i indikatorerna (dvs paragrafer och intervjusvar) direkt till respektive kommuns värde på strukturomvandlingsvariabeln. Det innebär således, att han här starkt förenklar den mycket komplicerade kausala problematiken. Jag ska närmare återkomma till detta vid granskningen av de båda empiriska avsnitten.

I utgångsläget gör författaren tre antaganden. Det mest preciserade av dessa, som kan sägas innefatta de båda andra, lyder: "att i en *retarderande* respektive *expanderande* enhet påfrestningarna är större än i en *befolkningsstabil* enhet". Hur dessa påfrestningar generellt ska ta sig uttryck i indikatorerna diskuteras emellertid inte. Detta kan bero på att en av författarens explorativa ambitioner är att försöka skapa metoder och mått för analys av strukturomvandling. Det är närmast ur denna synvinkel, som jag fortsättningsvis ska kommentera vart och ett av den empiriska avsnitten.

I protokollsundersökningen relateras, som tidigare nämnts, kommunernas respektive värden på befolk-

ningsutvecklingsvariabeln direkt till innehåll och frekvens i paragraferna. Om man ska förenkla den grundläggande modellen så långt, måste man företa en rad stipulationer. De senare borde diskuterats grundligare även i de fall, där de gjorts explicita i avhandlingen, eftersom de har en avgörande betydelse för metodens användbarhet.

För det första måste författaren anta, att alla andra variabler i den grundläggande modellen är konstanta eller samvarierar med befolkningsutveckling. Detta kan verkligen ifrågasättas. Statsmakternas aktiviteter är t ex i viss utsträckning direkt avsedda att lindra strukturomvandlingens verkningar. Vad betyder sådant som skatteutjämningsbidrag, beredskapsarbeten, lokaliseringsinitiativ och bostadskvoterings? Det är naturligtvis fullt möjligt, att dessa instrument inte har de avsedda effekterna, men det återstår i så fall att visa.

En annan svårighet uppträder vid valet av mätpunkter. Författaren mäter förändringen i paragraferna mellan 1961 och 1969. Hur ska utvecklingen se ut i utgångsläget om resultatet ska bli rimligt?

Av författarens egna diagram att döma var Jokkmokk närmast expanderande 1961, medan Ovanåker kan beskrivas som svagt "retarderande". Om man inte preciserar kraven på den första mätpunkten, kan en rad svårigheter döljas. En sådan är frågan om någon form av "behovselasticitet" i kommunerna. Man kan ju mycket väl tänka sig att en expansionskommun i starten har tomma lägenheter, varför det dröjer innan den stegrade bostadsefterfrågan avspeglas i protokollet osv.

Nu kan det eventuellt vara så att de nämnda svårigheterna inte har någon empirisk relevans i just de undersökta kommunerna. Men det är ju framför allt när man syftar till att utveckla en metod, som det är viktigt att peka på alla problem i sammanhanget. Därför vore en grundligare diskussion av metodens förutsättningar starkt motiverad.

Det framgår ganska snart, att protokollsundersökningar av denna typ inte är något bra instrument för mätning av strukturomvandlingens effekter (jag förutsätter då att förenklingen av den grundläggande modellen inte stör resultaten, något som jag i och för sig inte alls är säker på). Alltför ofta ger nämligen indikatorerna mönster, som inte lånar sig till rimliga förklaringar av förändringarnas verkningar. Författaren tvingas följaktligen att ta till adhoc-förklaringar (jfr fig 2 där dessa samband markerats med streckad linje). Härvid demonstrerar författaren både fantasi och omfattande kunskaper, och mig förefaller hans förklaringar så gott som genomgående förnuftiga. Adhoc-förklaringarnas närvaro antyder emellertid att metoden inte är hållbar.

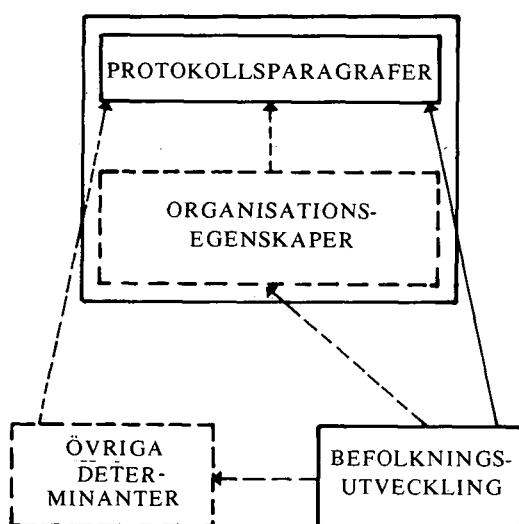

Fig. 2. Protokollsundersökningen i relation till den grundläggande modellen

Intervjuundersökningen, som är det andra empiriska huvudavsnittet, omfattar aktörerna i den kommunala apparaten, dvs politiker, högre tjänstemän och lägre tjänstemän. Den sistnämnda kategorin har, såvitt jag vet, inte tidigare förekommit i någon svensk statsvetenskaplig undersökning. Det skulle vara intressant att få en utveckling och precisering av just den aspekten på förvaltningen.

Intervjuerna omfattar frågorna om vissa persondata och attityder. Totalt utgörs populationen av 133 individer, varför det inte blir någon större trängsel i var och en av de sex celler, som författaren utgår ifrån (enligt en indelning efter kommun å ena sidan och rollkategori å andra sidan). De små delpopulationerna kommer i fortsättningen av avhandlingen att orsaka betydande problem.

Den största svagheten hos denna del av undersökningen är enligt min mening, att persondata och attitydsvar inte konsekvent ställs mot varandra, utan att författaren försöker direktrelatera strukturomvandlingsvärde och attitydsvar. Man kan naturligtvis använda, att delpopulationer som skapats efter kommuntyp, rollkategori, persondata och attitydsvar skulle ha blivit så små, att en meningsfull bearbetning inte skulle varit möjlig. Men då återstår ändå svaret på frågan: vad är det egentligen som författaren nu mäter?

I avhandlingen möter man åtminstone ett klart exempel på det tveksamma i tillvägagångssättet. Vid en granskning av kategorin "lägre tjänstemän i Ovanåker" finner man, att dess persondata på ett markant sätt avviker från de andra delpopulationernas. Och mycket riktigt: lägre tjänstemän i Ovanåker ställer till

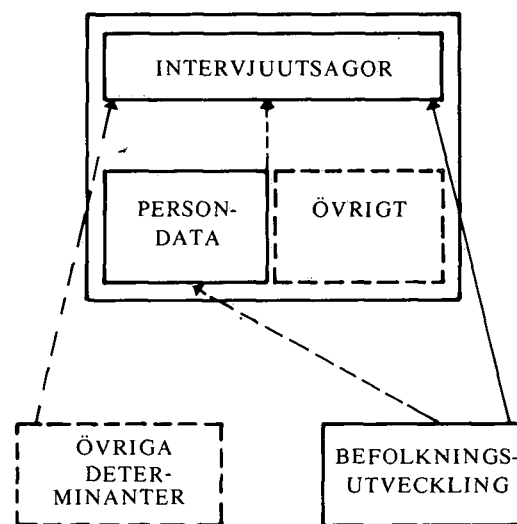

Fig. 3. Intervjuundersökningen i relation till den grundläggande modellen

besvär i en stor andel av de presenterade attitydtabellerna genom att avvika från övriga delpopulationer på ett för metoden oförklarligt sätt. Författaren är själv medveten om svagheterna och söker sig till adhoc-förklaringar. Också här tror jag att författaren oftast har rätt, men det talar ju mindre väl för hans metod. I fig 3 har jag försökt återge strukturen i denna del av undersökningen (parallellt med fig 2), väl medveten om att attitydutsagorna inte direkt motsvarar "beslut och handlingar" i den grundläggande modellen.

Vid några tillfällen är framställningen i intervjuavsnittet tekniskt tvivelaktig. Någon gång beror detta på att författaren inte tar tillräckligt stor hänsyn till hur små delpopulationerna är. Vid ett par tillfällen låter han fördelningar inom delpopulationer stödja sina teser, när totalpopulationens mönster inte "stämmer". För några efterhand införda begrepp (antecipationsbenägenhet, "elasticitet" och "homogenitet") presenteras värden, utan att läsaren får uppgift om den använda skalans nollpunkt. På dessa punkter menar jag närmast att författaren är onödigt slarvig.

Min kritik mot avhandlingen gäller väsentligen, att författaren vid den empiriska undersökningen inte tar tillräcklig hänsyn till komplexiteten i kausalsambanden och inte grundligt nog diskuterar metodens förutsättningar och begränsningar. Nu menar författaren visserligen, att han bara vill ha mycket grova mått på strukturomvandlingens verkningar, men hur vet han att han verkligen får det? Om det skulle vara så att direktanknytningen befolkningsförändring – indikatorer är en

försvarlig approximering av de verkliga sambanden (vilket under alla förhållanden inte kan gälla för rikets samtliga kommuner), då måste de empiriska indikatorerna vara mindre väl lämpade. Det är sedan inte svårt att inse, att ett hänsynstagande till alla tänkbara påverkansvariabler skulle ha inneburit väldiga problem, vilka man dock enligt min mening måste attackera.

Till avhandlingens positiva sidor hör det intressanta försöket till anknytning till en verkligt central del av Eastons systemteori. Den empiriska undersökningen har här styrts av teorin, vilket jag menar vara en stor styrka. Intervjufrågorna är formulerade med klart teoretiskt syfte, och operationaliseringarna är ofta både fyndiga och eleganta.

I min kritik har jag vid några tillfällen framhållit, att författaren borde diskuterat grundligare, gjort antaganden mera explicita osv. Nu menar jag ändå, att avhandlingen i sin helhet är mycket pedagogisk. Författaren bemödar sig verkligen att presentera och diskutera svårigheterna. En annan positiv sak är den uppslagsrikedom, som författaren genomgående demonstrerar. Det finns i avhandlingen ett myller av intressanta och originella synsätt och idéer.

Det är naturligtvis inte lätt att skaka fram något hållbart alternativ till den använda metoden. Ett fundamentalt metodiskt spörsmål gäller i varje fall användandet av en bunden intervju- och bearbetningsteknik på case studies med små populationer. Själv har jag imponerats av hur långt ett antal socialantropologer når med sitt mera ostrukturerade och – vågar jag påstå – djupgående intervjuer. Man kan här nämna Ottar Brox (*Hva skjer i Nord-Norge* 1966), Åke Daun (*Upp till kamp i Båtskärsnäs* 1969) och Ronald Frankenberg (*Communities in Britain* 1966).

För Harry Forsell verkar det mera mekaniska tillvägagångssättet snarast som en tvångströja, som han inte försummar något tillfälle att kasta av sig. Han har med sina grundliga insikter i svenskt kommunalt liv ovanligt goda förutsättningar att åstadkomma en verkligt djupgående kommunalforskning. Jag tror att han skulle nå dithän med ett tillvägagångssätt, som mera ansluter till de nämnda socialantropologernas.

Lennart Lundquist

INGVAR JOHANSSON, RAGNVALD KALLEBERG och SVEN-ERIC LIEDMAN: *Positivism, marxism, kritisk teori*. Stockholm: Pan/Norstedts 1972.

Det framhålls ofta att statskunskapens utveckling under efterkrigstiden bl. a. har utmärkts av att intresset för metodiska problem har ökat. Det är

inte ovanligt att man i statsvetenskapliga framställningar möter termer som verifiering, falsifiering, empirisk generalisering, förklaring och förutsägelse. I sådana sammanhang ges ibland också en utblick över samhällsvetenskaplig metodutveckling. Det är däremot mera ovanligt att man ställer frågan om vilka relationer som kan råda mellan de ställningstaganden som görs till en rad metodiska problem. Det är ju exempelvis fullt möjligt att utformningen av de villkor som man anser måste ställas på en empirisk prövning är beroende av den uppfattning man har om den vetenskapliga teoribildningsprocessen. I den omfattande diskussionen om hypotesen om en styrande elit – för att ta ett exempel – har man utförligt granskat för- och nackdelar hos olika förslag till prövning av denna hypotes. Det har däremot varit mindre vanligt att man därvid på ett systematiskt sätt försökt ange vilka övriga metodiska och vetenskapsfilosofiska ställningstaganden som medfört att det framstått som nödvändigt eller möjligt för någon viss deltagare i denna diskussion att avvisa eller att ansluta sig till ett givet förslag till prövning av hypotesen. Jag tror att man i framtida statsvetenskapligt forskningsarbete kommer att tvingas ställa frågor av denna typ i större utsträckning än hittills. Det är dessutom självklart att studier av forskningspolitik och forskningsplanering kräver att vissa vetenskapsfilosofiska problem uppmärksammas. Av båda dessa skäl vinns det anledning för statsvetare att i viss utsträckning intressera sig för vetenskapsteoretiska frågeställningar.

I en relativt nyutkommen bok med titeln "Positivism, marxism, kritisk teori" görs ett försök att presentera olika riktningar inom modern vetenskapsfilosofi. En stor förtjänst hos boken är att framställningen genomgående är lättförståelig och präglad av språklig enkelhet utan att någonsin bli i dålig mening populariserande.

I bokens första del behandlas de vetenskapsfilosofiska riktningar som under senare tid har varit de viktigaste inom i första hand anglosaxisk vetenskapsfilosofi. Naturligtvis har flera av dessa riktningar varit av stor betydelse för det vetenskapliga tänkandet även i andra länder än de anglosaxiska, bl. a. i de skandinaviska länderna.

I ett första avsnitt av denna del presenteras och granskas den logiska empirismen. Urvalet av frågeställningar som här tas upp är välavvägt. Presentationen av problem och lösningsförslag är genomgående klargörande. Jag vill särskilt framhålla det delavsnitt som ger en översikt över de logiska empiristernas syn på vetenskaplig begreppsbyggnad. När det gäller begreppsbyggnad finner man ibland – även i för övrigt utmärkta metodböcker – ganska tvivelaktiga

påstående. På ett mycket begränsat utrymme och med hjälp av ett par enkla exempel gör Ingvar Johansson en rad viktiga påpekanden om begrepps- bildning. Likaså har delavsnitten om orsaksbegreppet och om kausala förklaringar fått en mycket lyckad utformning. De problem som här behandlas får anses höra till de svåraste inom vetenskapsfilosofin. Flera av dessa problem har ännu inte givits någon lösning som är någorlunda allmänt godtagen ens inom en given riktning i vetenskapsfilosofin.

Därefter följer två delavsnitt av vilka det ena behandlar popperiansk metodologi och det andra Thomas S. Kuhns och Paul K. Feyerabends vetenskapssyn. Dessa delavsnitt innehåller den bästa översikten över Poppers och Kuhns åsikter om vetenskap som — såvitt jag känner till — finns utgiven på svenska. Endast när det gäller en enstaka punkt vill jag här ifrågasätta framställningen. Författaren skriver angående Kuhns och Feyerabends kritik av åtskillnaden mellan "context of discovery" och "context of justification": "Man kan inte i praktiken skilja dessa två moment från varandra på det sätt som Popper och positivisterna trodde". Skälen till detta sägs vara: "'Upptäckten' av ett paradigm är en process där man lär sig, eller snarare konstruerar, ett nytt begreppssystem och samtidigt börjar se världen på ett nytt sätt. Men att kunna se i enlighet med paradigmet är detsamma som att till en viss del kunna rättfärdiga det, dvs. den process där man upptäcker (konstruerar) ett paradigm är delvis identisk med den process som utgör rättfärdigandet. Detta innebär att om man uppställer normer för hur rättfärdigandet skall tillgå, så har man också delvis normerat sättet att upptäcka teorier på". Såvitt jag kan förstå är det fullt möjligt att godta alla dessa skäl men ändå välja att inte intressera sig för den process genom vilken en teori uppkommer utan endast för de regler som används vid prövningen av en teoris giltighet. Däremot är det knappast möjligt att godta de anförda skälen utan att förkasta tanken på ett neutralt observationsspråk. Men åtminstone enligt Kuhn är ju både Kuhn och Popper "sceptical of efforts to produce any neutral observation language"¹ och inte heller Hempel — för att nämna en av de klassiska logiska empiristerna — torde numera hävda att det är möjligt att utforma ett teoriberoende, neutralt observationsspråk.²

¹ Thomas S. Kuhn, "Logic of Discovery or Psychology of Research", i *Criticism and the Growth of Knowledge* (1972) s. 2.

² Se Carl G. Hempel, "On the 'Standard Conception' of Scientific Theories", i *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, vol. IV (1970) s. 142 ff.

I ett fjärde delavsnitt presenteras dels några lingvistiskt filosofiskt orienterade vetenskapsfilosofer, nämligen Norwood Russel Hanson, Stephen Toulmin och Peter Winch, dels ett par betydelsefulla vetenskapsfilosofer — Michael Polanyi och Mario Bunge — som inte kan sägas tillhöra någon av de tidigare nämnda riktningarna. Trots att dessa olika vetenskapsfilosofers uppfattningar behandlas mycket kortfattat lyckas Ingvar Johansson ändå ange en rad intressanta ståndpunkter och även peka på problem som sammanhänger med dessa ståndpunkter.

I slutet av sin genomgång av den logiska empirismen skriver Ingvar Johansson: "Finns det idag något som kan kallas för logisk-positivistisk vetenskapsfilosofi, eller har riktningen dött ut? Det existerar inte längre någon propagerande logisk-positivistisk skola på samma sätt som tidigare, men det produceras mycket vetenskapsfilosofi som måste betecknas som logisk-positivistisk. Induktionslogik, problem inom den deduktiva förklaringsmodellen och axiomatiseringar av teorier är områden där det ständigt kommer ny litteratur." Jag tror att det är viktigt att uppmärksamma dessa meningar. Den valda uppläggnings- av boken med en indelning efter olika vetenskapsfilosofiska skolor är rimlig och ger överskådlig- het. Men man får inte förbise att det föreligger en omfattande vetenskapsfilosofisk litteratur som utan att vara snävt logisk-positivistisk ändå måste sägas tillhöra en i vid mening empiristisk tradition inom vetenskapsfilosofin. Det bör kanske också påpekas att många intressanta frågor kan ställas när det gäller förhållandet mellan sådana arbeten och vissa texter av bl. a. Kuhn. När Ingvar Johansson angående Kuhn och Feyerabend exempelvis skriver: "Positivis- ternas enkla hävdande av en oproblematis- k inter- subjektiv mening har försvunnit långt i fjärran", bör det omdömet även kunna gälla om en sådan text som Hempels uppsats "On the 'Standard Conception' of Scientific Theories" från 1970.

I bokens andra del ger Sven-Eric Liedman en översikt över "Marxism och vetenskapsteori". Liedman ger först en historisk översikt, behandlar därefter några grundläggande marxistiska begrepp — främst begreppen materialism och dialektik — och pekar slutligen på den roll ett marxistiskt tänkande spelat inom några olika vetenskaper. En klar fördel med Liedmans framställning är att författaren inte nöjer sig med att ange vissa vetenskapsteoretiska uppfattningar utan genomgående försöker påvisa hur sådana uppfattningar har haft betydelse i olika typer av forskningsarbete. Jag tycker också att författaren klart framhåller svårigheter som föreligger vid ett studium av marxistisk vetenskapsteori. Författaren talar om "den (mer eller mindre rudimentära)

marxistiska kunskaps- och vetenskapsteorin” och betonar: ”Inte heller de senaste årens diskussion kring temat vetenskap och ideologi kan sägas ha rätt ut frågan om ett bestämt marxistiskt vetenskapsbegrepp. Här återstår mycket arbete att utföra.”

Vid diskussionen av olika termer har Liedman valt ”att ange termernas rimliga användningsområde och att i förekommande fall redogöra för olika beaktansvärda tolkningar”. Detta är säkert ett användbart tillvägagångssätt men det förutsätter att läsaren verkligen får klart för sig när det föreligger skillnader mellan tolkningar. I regel uppfyller framställningen detta krav. I något fall tycker jag dock att författaren utförligare kunde ha diskuterat förhållandet mellan olika tolkningar. Termerna abstrakt och konkret samt teori och praktik är av central betydelse bl. a. när det gäller marxismens syn på vetenskapliga begrepp och vetenskapliga teorier. Författaren hänvisar vid sin behandling av dessa termer till ett par texter av Marx och Lenin. Något tidigare har författaren refererat den franske filosofen Louis Althusserns syn på ”kunskapsprocessen”. Oavsett hur man ställer sig till olika texter av Marx och Althusser är det, såvitt jag förstår, möjligt att tolka den av Liedman anförda Marx-texten — Inledning till Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin — och t. ex. Althusserns kända uppsats om ”Den teoretiska praktikens arbetsprocess” på ett sätt som kan betecknas som rimligt och som medför att dessa båda texter i viktiga avseenden framstår som oförenliga.

Den tredje uppsatsen i boken är skriven av Ragnvald Kalleberg och utgör en introduktion till den s. k. Frankfurtskolans kritiska teori. Kalleberg har valt att i första hand behandla Jürgen Habermas syn på vetenskapers målsättning och på förhållandet mellan målsättning och typ av vetenskaplig kunskap.

I bokens tre delar behandlas vetenskapsfilosofiska riktningar som delvis uppmärksammar skilda problem. Trots detta tror jag att flera intressanta frågeställningar skulle kunna bli belysta vid en jämförelse mellan olika riktningar. Jag skall därför avslutningsvis försöka ange några sådana frågeställningar.

I alla tre uppsatserna i boken berörs frågan om förhållandet mellan olika vetenskaper, framför allt kanske förhållandet mellan samhälls- och naturvetenskap. I den första uppsatsen presenteras således de logiska empiristernas idé om en enhetsvetenskap, Poppers föreställning om en enhetlig metodologi samt Peter Winchs skarpa åtskillnad mellan natur- och samhällsvetenskap. Även i marxistisk vetenskaps-

teori är denna fråga omdiskuterad.³ Den spelar också en viktig roll i s. k. kritisk teori.

Med denna fråga sammanhänger delvis frågan om vetenskapliga förklarings karaktär och förhållandet mellan vetenskapliga förklaringar och förutsägelser. I anslutning till Habermas hävdar Kalleberg att de empiriskt-analytiskt orienterade vetenskapernas kunskap kan betecknas som prediktionsvetande. Som stöd för denna tolkning ger Kalleberg bl. a. en hänvisning till en text där Richard Rudner skriver att en vetenskaplig förklaring har samma logiska struktur som en vetenskaplig förutsägelse. Den refererade Rudner-texten är en introduktion till samhällsvetenskapernas vetenskapsfilosofi och innehåller — som f. ö. Rudner själv påpekar — åtskilliga förenklingar vid behandlingen av förklaringsbegreppet. Tesen om en strukturell likhet mellan förklaringar och förutsägelser har diskuterats ingående i modern vetenskapsfilosofi och inte ens inom den empiristiska tradition, inom vilken denna fråga framför allt har behandlats, kan det för närvarande sägas råda någon enighet om huruvida det verkligen existerar en fullständig strukturell likhet mellan vetenskapliga förklaringar och förutsägelser.⁴ T. o. m. den kanske mest kände förespråkaren för tesen om en strukturell likhet mellan förklaring och förutsägelse, Carl G. Hempel, hävdar i en uppsats från 1965 att det är en öppen fråga om tesen har full giltighet.⁵ Det förhållandet att det inom en vetenskap råder någon typ av formell likhet mellan förklaringar och förutsägelser som utformas behöver ju dessutom inte med nödvändighet innebära att man inom en sådan vetenskap i första hand eftersträvar att göra förutsägelser. När det gäller den sistnämnda frågan anser ju exempelvis Thomas Kuhn att förutsägelser har en ganska begränsad betydelse inom ramen för normalvetenskap.⁶

³ Ett försök att granska förhållandet mellan en logiskt empiristisk och en marxistisk syn i denna fråga görs bl. a. av den östtyske vetenskaps-teoretikern Frank Fiedler i boken ”Einheitswissenschaft oder Einheit der Wissenschaft?” (1971).

⁴ Se t. ex. Israel Scheffler, ”Explanation, Prediction, and Abstraction”, i *The British Journal for the Philosophy of Science* 1957 s. 293 ff., Wolfgang Stegmüller, *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und Analytischen Philosophie*, Band 1, *Wissenschaftliche Erklärung und Begründung* (1969) s. 153 ff. och Carl G. Hempel, ”Aspects of Scientific Explanation”, i *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science* (1965) s. 364 ff.

⁵ Carl G. Hempel, *ibid.* s. 376.

⁶ Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (1970) s. 26 ff.

Ett tredje område där förhållandet mellan olika vetenskapsfilosofiska riktningar skulle kunna undersökas gäller synen på vetenskapliga lagar. Som Ingvar Johansson påpekar, har man inom empiristisk vetenskapsfilosofi inte på något helt tillfredsställande sätt lyckats lösa problemet hur man skall kunna skilja tillfälliga och nödvändiga generaliseringar och bestämma innebörden i begreppet vetenskaplig lag. Inom marxistisk vetenskapsteori har östeuropeiska filosofer under senare år ägnat ökad uppmärksamhet åt begreppet vetenskaplig lag.⁷ Vid en jämförelse mellan olika vetenskapsfilosofiska riktningar med avseende på begreppet vetenskaplig lag, skulle det sannolikt vara fruktbart att även uppmärksamma den viktiga uppsatsen "On Conditionals" av den finländske filosofen Georg Henrik von Wright.⁸

En fjärde frågeställning som skulle kunna behandlas vid en eventuell jämförelse mellan olika riktningar vore de åsikter som föreligger inom skilda riktningar om vad som utgör kännetecknet på att man uppnått giltig kunskap. Det är ganska klart att det finns intressanta punkter som rör förhållandet mellan t. ex. ett logiskt empiristiskt och ett lingvistiskt filosofiskt synsätt i denna fråga. Marxister brukar säga att praktiken är ett kriterium på riktighet i föreställningar och kunskap, men att den inte fullständigt kan bekräfta eller förkasta en idé. På denna punkt skulle säkert många jämförelser kunna göras mellan olika empiristiska och marxistiska försök att inom olika vetenskaper utforma kriterier på kunskapens giltighet. Det vore också intressant att här diskutera Mario Bunges åtskillnad mellan vetenskaplig och instrumentell kunskap och hans åsikt att den praktiska användbarheten hos en teori inte kan användas som grundval för bedömningen av frågan om teorin är sann eller inte.⁹

När det gäller Frankfurtskolans kritiska teori skriver Kalleberg att verifiering enligt hans mening bör innebära att man arbetar "för att avskaffa illegitimt maktutövande. För individens del betyder detta att samhällsvetenskapens funktion är att fortsätta en utvecklingsprocess som avstannat. Målet i denna utvecklingsprocess är att frigöra individen, ...". Vad detta innebär har jag inte fått helt klart för mig, särskilt inte som Kalleberg i den avslutande meningen i sin uppsats skriver följande om Habermas strategi

för vetenskapens frigörande funktion: "Hur denna strategi ska kunna bli något mera än — sannolikt nog så verkningslösa — appeller om demokratisering och politisering och bli en strategi i ordets egentliga mening är emellertid svårt att se."

Sammanfattningsvis vill jag framhålla att boken "Positivism, marxism, kritisk teori" har många och påtagliga förtjänster: Den är lättläst, den ger en mycket god översikt över olika problem och riktningar inom vetenskapsfilosofin (avsnitten om Popper och Kuhn utgör, som redan nämnts, enligt min mening den bästa presentationen av dessa vetenskapsfilosofer som finns utgiven på svenska) och den innehåller dessutom en utmärkt bibliografisk vägledning. Eftersom det får anses vara betydelsefullt att statsvetare uppmärksammar flera av de problem som behandlas i boken, hoppas jag att den skall få många läsare inom vårt ämne.

Björn Wittrock

NEVILLE MAXWELL: *India's China War*
Penguin 1972 (Först publ. av Jonathan Cape 1970)

Ett mycket litet krig — relativt sett — utkämpades år 1962 och kom att fungera som en viktig vattendelare i internationell politik. Bortsett från något uttalande under den samtidiga Kubakrisen höll sig Sovjetblocket helt neutralt — till mera kinesisk förbittring än förvåning. Blocket av alliansfria stater, slitet mellan indiska ledarskapsanspråk och åtskilliga staters tacksamhetsskulder till Kina, höll sig till Indiens ännu större förbittring också neutralt. De västliga stormakterna skickar vapen till Indien, och nästan hela USA:s paktsystem fördömer Kina — vilket i längden Kina hade betydligt mera glädje av än Indien.

Maxwell redogör för hur detta krig kom till. Vad det nominellt gällde var Indiens gränser; enligt indisk teori var dessa väldefinierade och icke förhandlingsbara, medan kineserna hävdade att gränser aldrig hade avtalats, långt mindre demarkerats, att förhandlingar i detta syfte borde föras, och att båda parter i avvaktan härpå borde draga sina trupper 20 km från gränserna för faktisk kontroll, för undvikande av att ett par skärmytslingar i oktober 1959 skulle upprepas.

Vem som hade rätt var det, menade Chrustjev, omöjligt att avgöra; och Maxwells på Alastair Lambs monografier om Indiens gränser vilande utmärkta inledningskapitel ger föga skäl att jäva det

⁷ Se t. ex. litteraturhänvisningar i den östtyska samlingsvolymen *Gesetz, Erkenntnis, Handeln* (1972).

⁸ Georg Henrik von Wright, *Logical Studies* (1957) s. 127 ff.

⁹ Mario Bunge, *Scientific Research II, The Search for Truth* (1967) s. 121 ff.

omdömet. Vem som hade *vad* var däremot lätt att se: i öster överensstämde gränserna för faktisk kontroll, efter indiska framstötter på 1950-talet, tämligen exakt med McMahan-linjen, aldrig *de jure* erkänd av Kina, och i väster överensstämde de tämligen väl med kinesisk definition — vilket innebar att Indien där hade krav på Aksai Chin, över vilket Kina nyligen byggt en 200 km lång väg mellan Tibet och Sinkiang. Eftersom Aksai Chins snövidder ver helt värdelösa för Indien och Kina tämligen klart antytt att man i praktiken inte hade några anspråk på revision av McMahan-linjen, kunde det 1959 verka som om det borde vara lätt för parterna att förhandla sig fram till att permanenta *status quo*. Så gick det emellertid inte, och Maxwell försöker utreda varför.

Ett första svar på den frågan är Indiens "forward policy", krävd i pressen 1959, uppskjuten av militärledningens tveksamhet 1960, igångsatt på allvar 1961 — och gravsatt 1962. Den gick ut på att genom att sända fram militärpatruller allt längre in på vad som enligt indisk uppfattning var indiskt territorium ställa kineserna inför ett *fait accompli* i fråga om faktisk kontroll, och på så sätt få indiska anspråk uppfyllda.

Detta svar ger emellertid anledning till ett antal andra frågor som författaren ger — ungefär — nedanstående svar.

Vilka premisser baserades denna politik på? Övertygelsen att Kina aldrig skulle våga utmana värudopinionen genom att skjuta först — Indiens *image* som pacifistisk stat och de alliansfrias moraliska ledare skulle borga härför. Politikernas tro att om det kom till väpnad konflikt, så skulle den indiska armén utan vidare ha resurser för att driva ut kineserna från "indiskt" land.

Var kommer dessa övertygelser ifrån? Den första förstärks genom att kastas fram och tillbaka mellan underrättelsetjänsten och den politiska ledningen. Den andra uppkommer genom att politikerna glömmer bort sin egen inskjutna premiss, när de får svaret "Ja" på frågan till armén om denna kan klara sina uppgifter, om det inte är någon risk för kinesiska anfall mot de inträngande indiska patrullerna. Båda antagandena är dessutom svåra att ta tillbaka, när de en gång uttalats och lagts till grund för en politik.

Var dessa antaganden okontroversiella? Nej, den 1961 avgående överbefälhavaren Thimayya och andra höga militärer var övertygade om att kineserna inte skulle låta någon komma för nära sin väg. Under 1960 och 1961 lyckades också militärledningen bromsa ned "the forward policy" under hänvisning till bristande resurser. Ännu mindre

trodde man på möjligheten att militärt besegra Kina.

Varför spelade dessa invändningar inte en avgörande roll? Den reella armeledningen övertogs 1961 av den tillträdande generalstabschefen Kaul, som var en "politisk" general (så politisk att han hade tillträde till Nehru). Kaul och hans anhängare lät politikerna höra vad de ville, och övriga personer i armeledningen hade nyligen varit föremål för bakstötter i flera frågor och var för demoraliserade av detta för att ge klara och impopulära besked.

Vilken roll spelade Nehru själv? Han definierar själv politiken (inte sällan över huvudet på sitt kabinett) men använder ibland hårdare formuleringar än avsett, för att blidka den militanta oppositionen mot hans försiktiga politik. Från dessa kan han sedan inte backa utan skador, varför effekten blir att den indiska hållningen skärps alltmera, även om Nehru går i land med att bevara diplomatiska förbindelser med Kina under och efter kriget.

Som synes koncentrerar sig Maxwell på Indiens agerande, även om han ger en översiktlig redogörelse för de diplomatiska spelet, på grundval av officiella källor. Ifråga om Indien har han, förutom press och parlamentsprotokoll, även använt sig av till honom läckta hemliga dokument. Detta gör vissa slutsatser äventyrliga, eftersom även hans leverantörer är hemliga. Han anger emellertid klart var dessa dokument är väsentliga för slutsatserna, deras existens har i vissa stycken erkänts av indiska regeringen vid utfrågning i parlamentet, och några dementier av innehållet har inte kommit.

Kontentan av Maxwells omfattande och väldokumenterade studie är klar: politiska ingrepp i befodringsfrågor leder till bristande professionalism i armén, vilket medför att militären inte lyckas hålla tillbaks hypernationalistiska krav på en provokationspolitik mot Kina, som slutligen medför att Kina anfäller i stor skala och viftar bort den indiska armén (vilket det skulle ha klarat även om inte politiska överväganden tillåtit ingripa i arméns taktiska dispositioner) — för att sedan dra sig tillbaka och upprepa sitt förslag från 1959.

Förutom att vara läsvärd på grund av sitt revisionistiska innehåll har "India's China War" också förtjänsten att vara skriven i bästa brittiska berättarstil — och med den svaghet detta ofta innebär, koncentrationen på personer på institutionernas bekostnad, även om denna koncentration alltså är långt ifrån total.

Håkan Wiberg

BERT STÅLHAMMAR: *Valda ombud för Sveriges folk. En presentation av riksdagen och dess arbetsätt*. Stockholm: Bonniers 1973.

Författaren är en f.d. riksdagsman med en riksdagsperiod bakom sig. Boken vill presentera riksdagen och dess arbetsätt. Enligt omslagsreklamen även regeringens, men det är en svår överdrift. Den kåserande stilen är faktiskt pedagogisk, synd bara att det boken lär ut är så bemängt med fel.

En olägenhet är naturligtvis, att vi nu befinner oss i övergångstiden mellan 1809 års författning, som ännu gäller, och en ny redan beslutad, som träder till den 1 januari 1975. På några korta sidor klargör författaren innebörden i nu gällande grundlagar — regeringsform, riksdagsordning, successionsordning och tryckfrihetsförordning — och förändringarna som kommer i den nya regeringsformen och i riksdagsordningen redovisas bra. Frågan är bara, om det är någon vits med att försöka lära sig det som gäller några månader till, och det är ju det boken sysslar med.

Olika kapitel handlar om val av riksdagsmän, politiska partiernas idéprogram, dagligt liv i riksdagen, riksdagsmannen och massmedia, riksdagsmannen och allmänheten och riksdagsmannen i riksdagshuset. Författaren prisar i särskild grad tjänstemännen på riksdagens upplysningstjänst, och ingen tvivlar på att dessa levererat en massa riktiga fakta till boken. Synd bara att de inte skrivit allt, för när författaren ger sig ut på egna reflexioner mellan varven, är marken osäker.

Demokrati — vad är det? frågar författaren och talar sen bland annat om den representativa demokratin i motsats till direktdemokrati. Han ser inte folkomröstning som ett exempel på direktdemokrati men väl kommunalråd och stormöten, som han anser hindras av en konservativ lagstiftning. Här skulle man gärna velat ha ett klarläggande av hur han kan tänka sig en väg från det representativa systemet. Han tycks se en ljusning i att "politikerna allt mer ställer upp på utfrågningar" m.m. Men där tror jag, han har missförstått utvecklingen, mötesfrekvensen är betydligt lägre än förr. Informationen lämnas numera av TV-radio, företag, institutioner skola etc., där tidigare de förtroendevalda hade en stor börda. På en karta prickade jag nyligen av platser i Sverige där jag talat, det blev 348 olika platser. Det kommer aldrig en nutida riksdagsman att uppleva. I mina tidigare år hade vi gott 700 första majmöten, nu är det kanske 200. Den utvecklingen kan man inte ändra på. Jag anser ändå, att kontakten är god mellan väljare och politiker. Så länge så många av de förtroendevalda växt på stubbotan rot, stått i arbetsliv

och på folkrörelsegrund är det ingen risk för isolering. Bilden av riksdagskandidaten, som ler och skakar hand i möte med folket vart tredje år, tillhör inte Sverige.

Att alla riksdagsmän dagligen får brev från allmänheten och sina väljare, som Stålhammar påstår känner jag inte igen. Post i massor, mest bruna kuvert, men inte ens kändisar i riksdagen har brev från väljare var dag. Att alla riksdagsmän alltid svarar på brev, är en annan vit lögn. Själv har jag inte haft tid att svara mer än, när det behövs. Däremot har man ibland haft jobb i månader med att ta rätt på förhållanden, som en brevskrivare dragit fram eller orättvisor som hon lidit. Brev är ytterst betydelsefulla, man lägger intryck till intryck och en dag har man stöd från levande livet för ett initiativ.

Förhållandena är uppenbarligen ganska olika i olika partier, och författaren skildrar mycket som inte har någon motsvarighet i t.ex. regeringspartiet. Hans påstående att man inte gärna byter ut ett namn på en riksdagslista bl.a. därför att det skulle kosta så mycket pengar att lansera ett nytt namn, är helt främmande för min erfarenhet. Listan kostar inte mer att trycka med nya namn, och folk röstar på partibeteckningen. Intressant är att Stålhammar menar, att den hårda valanalys som följer på ett valnederlag inom ett parti gärna medför partiledarbyte. Min uppfattning är en annan, erfarenhetsmässigt. Vid valnederlaget 1966 fanns inte en tanke på att byta partiledare hos socialdemokraterna, tvärtom slöts ringen kring partiledaren tätare. Men vid valsegern 1968 blev det byte. Ohlin lämnade inte på grund av valförluster, inte heller Wedén, och Helén har inte vikit. Hedlund stod kvar under många motgångsår, han gick efter ett gott val. VPK:s ledare gick inte när han förlorat, så att riksdagsgruppen bara var tre ledamöter i andra kammaren. Möjligen finns något exempel hos moderaterna. Uthålligheten är en av de mest utpräglade egenskaperna hos politiker.

Författaren ger sig in på ett ömtåligt område, när han genom utdrag ur partiprogrammen karakteriserar partierna, men han har givit smakprov, som man inte kan invända mot. Litet mindre partisk är han när han försöker beskriva oppositionens "profilerande områden". Nog har han väl haft ironi i pennan när han som typiskt för moderaterna anger förslag om besparingar inom den offentliga sektorn, "vilka ändå inte skall innebära standardförsämringar".

Ett annat delikat påstående är, att man nu inte längre talar om de fyra demokratiska partierna, "sedan Vpk enligt egen utsago bekänner sig till

demokratin i vår mening". Det är för författaren uppenbarligen på en annan linje än sitt parti.

Vad som skrivs under den rubriken regeringen är inte mycket men ganska olyckligt redan i den första meningen: "Det parti som har majoritet (dvs. mer än 50 %) i riksdagen utser regeringen. Detta system kallas parlamentarism." Med den definitionen lär vi i framtiden antingen bli utan parlamentarism eller utan regering. Han förklarar vad en minoritetsregering är och tar då som exempel den socialdemokratiska regeringen som suttit 1971—73. Socialdemokraterna "måste få stöd från vänsterpartiet kommunisterna för att få majoritet i omröstning". Det hade ju varit riktigtare att i det exemplet framhålla att stödet även kunde komma från andra partier, vilket ju i själva verket skedde. När begreppet samlingsregering förklaras heter det, att i en samlingsregering skall ingå alla riksdagspartier. Men det exempel som lämnas är den samlingsregering, som vi hade under andra världskriget, då kommunisterna tidtals hade ända upp till 10 % av väljarna men ändå inte satt med i regeringen.

I boken förekommer en uppställning på vilka departement som finns och vilka ärenden som sorterar under dessa. Genom de förändringar som gjorts i departementsindelningen och tillägg med nytt departement, är ju denna helt inaktuell. Men det kan ju alla författare råka ut för, när det snurras så ofta.

Det kan förefalla otillständigt att så kritiskt göra anmärkningar på ord och definitioner, som jag gjort. Men enligt min uppfattning är rubriken Riksdagen och dess arbetsätt så pretentiös, att man inte får vara hur lättvindig som helst, om det skall vara en mening med boken. För att ge ytterligare belägg för att Stålhammar inte gjort någon bok användbar för undervisning vill jag utan längre kommentarer göra en uppräknings av fel med anvisning på sidans nummer.

Sid. 45. Utrikesnämnden kallar författaren ett samarbetsorgan, det bör vara ett organ för samråd. Vidare enligt boken kallas utrikesnämnden till sammanträde av regeringen eller av minst fyra ledamöter, självfallet måste det vara på begäran av fyra ledamöter.

Sid. 58. "Om socialdemokraterna och kommunisterna tillsammans skulle bli färre i svenska rege-

ringen än de tre borgerliga partierna kan man räkna med att dessa tre bildar en koalitionsregering". En kär tanke på en koalitionsregering har troligen förlätit författaren att skriva regering i stället för riksdag.

Sid. 60. Om misstroendeförklaring lämnas här en felaktig beskrivning, men på sidan 93 är det riktigt beskrivet.

Sid. 63. TV-huset skall vara T-huset.

Sid. 70. 1700 motioner lämnas inte under den allmänna motionstiden, som här uppges, utan under hela riksdagsåret.

Sid. 78. Påståendet att grundlagberedningen utreder utfrågning i utskotten är felaktig. Frågan är avslagen i riksdagen, och grundlagberedningen avslutad.

Sid. 87. Författarens påstående att en talare måste anmäla sig för ordet dagen före hos kansliet är felaktig. Anmälan i förväg är önskvärd, men en talare får alltid, och detta fastslås i nya riksdagsordningen, tala minst 6 minuter i ett första anförande även oanmäld.

Sid. 90. "Att rösta ja betyder att rösta på reservationen", skall vara tvärtom att rösta på utskottet.

Sid. 93. Sista gången statsråd ställdes inför riksrett var 1854 och inte 1954, som det står.

Sid. 121. Sista dagen för budgetpropositioner är 70 dagar efter öppnandet inte 20, som det står. Vårsessionen skall som regel avslutas den 31 maj och inte som det står den 15 juni.

Sid. 127. Middagspaus under plenadagar är kl. 18—19.30 och inte kl. 19, som det står.

Sid. 130. Riksdagens interparlamentariska union är en felaktig benämning, det skall vara Riksdagens interparlamentariska grupp, som tillhör den interparlamentariska unionen.

Sid. 132. Rifo betyder inte Riksförbundet forskare och riksdagsmän utan Sällskapet riksdagsmän och forskare. En av de nämnda nykterhetsgrupperna i riksdagen heter Riksdagens socialdemokratiska nykterhetsgrupp.

Sid. 135. Författaren skriver, att regeringen kan besluta dra tillbaka en utredning, som redan är gjord. Självklart kan detta inte ske, men regeringen kan underlåta att lägga utredningsförslagen till grund för en proposition.

Till sist. Denna bok borde inte gå ut i handeln utan att åtminstone åtföljas av denna recension.

Nancy Eriksson

Litteraturnotiser

Statsvetenskapliga stenciler (forts.)

I serien meddelanden från statsvetenskapliga institutionen i Lund har det kommit ut två nya nummer. StvT har bitt författarna att ge en kort sammanfattning av innehållet.

Meddelande 1973:2 bär rubriken Preliminära resultat från en enkätundersökning av de ordinarie ledamöterna av planeringsråden. Undersökningen genomfördes våren 1973 inom ramen för projektet Statlig regional förvaltning och dess omgivning; den avsåg att klarlägga planeringsrådsledamöternas arbete med och attityder till Länsprogram 70.

I det avsnitt som berör de socio-ekonomiska bakgrundsvariablerna finner man, att erfarenheterna från landstingskommunalt och primärkommunalt arbete är mycket framträdande bland ledamöterna. I detta avseende är överensstämmelsen mellan planeringsråden och lekmanstyrelsen i länsstyrelsen mycket stor.

Den partipolitiska sammansättningen återspeglar ganska väl de landstingskommunala styrkeförhållandena mellan partierna. Liksom i den nuvarande lekmanstyrelsen i länsstyrelsen uppgick andelen icke-partiengagerade i planeringsråden till 13 %.

De organisatoriska skillnaderna mellan länsstyrelserna avseende förekomst av arbetsgrupper, med deltagande av lekmän och tjänstemän, var betydande. Variationer i antalet sammanträden med planeringsrådet, där länsprogrammet var en punkt på dagordningen, var också ganska stor.

Materialet visar att deltagandet från ledamöternas sida i planeringsrådets arbete var tämligen hög i diskussioner om länsprogrammets målsättning och om ändringsförslag i utkastet till länsprogram.

Den kontaktkanal till omgivningen som mest användes var partiorganisationerna. De icke-partiengagerade ledamöterna diskuterade länsprogramfrågan framför allt i andra organisationer och/eller föreningar. Diskussionen med länets invånare skedde i stor utsträckning genom de kommunala förtroendemännen och/eller andra valda representanter.

De problem, som man har funnit i arbetet med Länsprogram 70, förefaller att ligga på två områden: medborgarinflytande i planeringsprocessen och utformningen av planeringsmetodik. Men en klar majoritet av planeringsrådsledamöterna (ca 70 procent) karaktäriserar planeringen i Länsprogram 70 som ett gott arbete till nytta för den framtida utvecklingen i länet.

Björn Beckman

Meddelande 1973:3 är rubricerat En undersökning av verksamheten inom Sydvästra Skånes Kommunalförbund.

Som bekant har kommunalförbund ibland ansetts som ett alternativ till länsstyrelse eller landsting i fråga om huvudmannaskapet för den regionala planeringen. Sydvästra Skånes Kommunalförbund bildades 1965, och arbetet har framför allt inriktats på upprättandet av en regionplan. Förslaget härtil presenterades i slutet av 1972, och under 1973 har det varit ute på remiss. Förutom det översiktliga planeringsarbetet svarar förbundet bl a för samordningen av kommunernas stöd till den regionala busstrafiken och för fördelningen av bostadsbyggnadsramar.

För planeringsarbetets bedrivande har förbundets styrelse bildat olika kommittéer vilka i sin tur tillsatt arbetsgrupper. De förra består av politiker, medan de senare består av olika experter och tjänstemän. I förbundsfullmäktige är samtliga partier och kommuner representerade, medan endast de större kommunerna är representerade i styrelse och kommittéer.

Utformningen av regionplanen har framför allt skett på kansliet och i arbetsgrupperna. Någon målsättningsdiskussion om vilka värden regionplanen skall tillgodose har inte förekommit i fullmäktige. Styrelsen har däremot som målsättning enhälligt antagit en av kansliet gjord befolkningsprognos. Denna befolkningsprognos angav en fortsatt stark befolkningsökning i Syd-västra Skåne.

Ett problem vid all planering gäller värderingarnas förändringar. Den befolkningsökning och utbyggnad av regionen som förutsätts i planen och som hela tiden legat till grund för planeringsarbetet, tillhör de i remissvaren mest kritiserade delarna i planförslaget. Den omfattande kritiken av en av de grundläggande planförutsättningarna kan vara en följd av en värderingsförändring (t ex gröna vågen) under den tid planeringsarbetet pågått. Att någon omfattande diskussion av planförutsättningarna inte förekommit tidigare kan emellertid också bero på att så stor del av planeringsarbetet bedrivits utanför de av politiker sammansatta organen.

Håkan Magnusson

Mediaforsk

I Danmark har nu upprättat ett sekretariat för masskommunikationsforskning. Sekretariatet startade i september 1973 under namnet Media-Forsk. Det leds av två forskare, Steen Sauerberg och Jörn Thulstrup. Sekretariatet ger ut en tidskrift, som heter *Med-*

ia-Forsk Orienterer. Så långt budgeten räcker sänds tidskriften gratis till den intresserade. Adressen är Media-Forsk, Halmstadgade 11, DK-8200 ÅRHUS N, Danmark.

Institutt for presseforskning i Oslo har som nr 29 i sin stencilerade skriftserie sänt ut *Mediaforskning: Kommunikasjon og samfunnsansvar*. Rapport fra en nordisk konferanse i Oslo 18–21 juni 1973. I förordet skriver Svennik Höyer bl a: "Man unngår vanskelig å støte på kolleger i denne tidsalder av kurser, konferanser og kongresser . . . Den faglige spredningen i feltet og konferansens tverrdisiplinære karakter er typisk for mediaforskningens institusjonelle karakter. De fleste av oss dyrker en spesialitet innen andre fag. Slik oppfatter selvsagt andre oss, selv velger vi å betrakte den menneskelige kommunikasjon som et av de mest sentrale sosiale fenomen. — — Et annet særpreg ved vår konferanse var at deltakerne gjennomgående var meget unge, i akademisk alder. Her fantes ingen store profeter eller 'grand old men'. En viss entusiastisk oppdagerglede kunne derfor spores i forsamlingen, og denne var typisk nok konsentrert om spørsmål som hang sammen med den faglige identitet."

Till redaktionen insända skrifter

- Aspelin, Kurt, Spår. Pan/Norstedts.
Aspelin, Kurt-Gerholm, Tomas, red., Vetenskap som kritik. Pan/Norstedts.
Bondeson, Ulla, Fången i fångsamhället. Norstedts.
Carlsson, Sten, Ståndssamhälle och ståndspersoner. Andra omarb. uppl. Gleerups.
Castberg, Fredé, Rett og revolusjon i Norge. Universitetsforlaget, Oslo.
Elmér, Åke, Svensk socialpolitik. Tione uppl. Gleerups.
Gasslander, Lennart-Östergren, Stig, Körkortsprågan. Almqvist & Wiksell.
Gustafsson, Lars—Myrdal, Jan, Den onödiga samtiden. Pan/Norstedts.
Holmberg, Erik—Stjernquist, Nils, Vår nya författning. Pan/Norstedts.
Jakobsson, Ulf—Uormann, Göran, Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken. Almqvist & Wiksell.
Jervas, Gunnar E., Hur man studerar politik. Almqvist & Wiksell.
Landberg, Georg, Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812—1822. Rabén & Sjögren.
Lidén, Lars, Makten över företaget. SNS.
May, Rollo, Makt och oskuld. Aldus.
Mårald, Bergt, Den svenska freds- och neutralitetsrörelsens uppkomst. Akademiförlaget.
Ståhlberg, Krister, Kommunurvalet. En delrapport. Statsvet. fak., Åbo. (stencil).
Ståhlberg, Krister—Helander, Voito, Åtgärdsrelevans och variabelval. Statsvet. fak., Åbo (stencil).
Utrikesfrågor 1973. Aktstycken utg. av Utrikesdepartementet.
Werin, Lars, Önskemål och resurser. Gleerups.
Winter, Ralph K., Watergate and the Law. American Enterprise Institute for Public Policy Research.
Wächter, Michael, Inte bara ord. W&W-serien.
Zippelius, Reinhold, Allgemeine Staatslehre. Politikwissenschaft. 4. Aufl. Verlag C. H. Beck.

Sydsvenska Dagbladets AB, Malmö 1974